Jurgis Matulaitis

SOCIALINĖ FILOSOFIJA

Jurgis Matulaitis

Socialinė filosofija

Iš lenkų ir lotynų kalbų vertė

Gintautas Vyšniauskas

Valstybingumo studijų centras

VILNIUS

2019

Tai yra penktasis verstinių tekstų serijos „Politika“ leidinys

Sudarytojas: Albinas Plėšnys, 2019
Viršelio ir knygos dizainas: Eglė Stonienė, 2019

Viršelis – Eglės Stonienės piešinys Jano Bulhako nuotraukos motyvais

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos
nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės
bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-95811-7-0

TURINYS

PRATARMĖ

Palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio (1871–1927) atminimas Lietuvoje dažniausiai siejasi su jo ganytojišku darbu tautiškai mišrioje Vilniaus vyskupijoje 1918–1925 metais. Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte ir lenkų kunigų dominuojamoje kurijoje lietuvis vyskupas neišvengiamai reiškė sudėtingus santykius ir įtampas. J. Matulaitis su šiomis pareigomis susitvarkė ir jose išsilaikė išsiskirdamas gebėjimu išlikti aukščiau tautinių rietenų, telkti visų „frakcijų" dvasininkus, laikytis objektyvumo ir sąžiningumo principų.

Nors Jurgio Matulaičio gyvenimas ir veikla gana plačiai aprašyti (išskirtinio paminėjimo verta kunigo Stasio Ylos išeivijoje leista studija apie J. Matulaičio gyvenimą ir XX–XXI a. sandūroje vykdyti G. Gustaitės tyrimai), iki šiol beveik jokio dėmesio nėra susilaukę ir visuomenei beveik nežinomi arkivyskupo darbai krikščioniškos socialinės filosofijos plėtojimo srityje. Istoriškai raštingos visuomenės dalies sąmonėje krikščioniškoji demokratija Lietuvoje siejasi tik su prelato Mykolo Krupavičiaus ar kitų į aktyvią politinę veiklą įsitraukusių dvasininkų vardais. Net ir pačią išsamiausią, precedento neturinčią mūsų dienų studiją apie krikščioniškąją demokratiją prieškario Lietuvoje parašęs Artūras Svarauskas J. Matulaitį pamini vos keliose vietose ir prabėgomis – ne kaip socialinės minties kūrėją, kaip autoritetą, padėjusį konsoliduoti nesutarimų plėšomus Lietuvos krikščionis demokratus[1]. Lygiai taip pat vien pastaracinė veikla minima ir išsamiausiose pastarojo dešimtmečio modernios lietuviškos katalikiškos ir apskritai politinės minties raidos studijose[2].

Iš dalies taip yra todėl, kad J. Matulaitis politinėmis ir socialinėmis

---

1 Artūras Svarauskas, *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje* (1918–1940). Politinė galia ir jos ribos. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 74–75.

2 Pavyzdžiui, Justinas Dementavičius, *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015; Valdas Prunskus, *Socialinė katalikybė Lietuvoje*. Vilnius: Technika, 2008.

temomis daugiau rašė lenkų kalba, ypač dėstymo Varšuvoje laikotarpiu. Lenkija – kaip dažnai nutinka – sugebėjo įvertinti ir priglausti šį minties paveldą, o Lietuvai jis liko svetimas ir nepažįstamas. Šioje rinktinėje ši dėstymo Varšuvoje svarba simboliškai pažymima skelbiant paskutinį knygos tekstą „Ką Bažnyčia apie nuosavybės teisę mano?" Tai yra inauguracinė paskaita, J. Matulaičio skaityta pradedant dėstyti Varšuvoje ir kurią kiekvienas profesorius perskaito viešai prieš pradėdamas dėstyti paskaitas. Toje paskaitoje autorius tarsi nubrėžia gaires, kurios rodo jo prioritetų kryptį ir supažindina akademinę bendruomenę su tuo, apie ką bus kalbama ir paskaitose. Atsižvelgdami į tai, nusprendėme šią paskaitą įtraukti į straipsnių rinktinę, nors joje pasikartoja ir tai, kas buvo kalbama Varšuvos kursuose („Krikščioniška teisės į nuosavybę teorija"). Originaliai lietuviškai publikuoti J. Matulaičio tekstai skelbiami išsaugant autentišką nesušiuolaikintą autoriaus kalbą.

Pirmojo pasaulinio karo suirutėje buvo klojami ne tik modernios tautinės Lietuvos valstybės, bet ir lietuviškosios krikščioniškosios demokratijos pagrindai. Giliausias pėdsakas, kurį Pirmosios Respublikos istorijoje paliko ši politinės minties srovė – 1922 metų žemės reforma, besikuriančioje valstybėje sujungusi tautinį ir socialinį klausimą ir padėjusi pamatus kuriamos valstybės ūkiui ir socialiniam teisingumui Lietuvoje. Kaip nurodoma ir įvade, žemės reformos autorius M. Krupavičius neslėpė, jog laiko J. Matulaitį vienu žemės reformos „tėvų, statytojų ir kūrėjų", o kurdamas ją rėmėsi J. Matulaičio straipsniu „Krikščioniškoji nuosavybės teisės teorija".

Krikščioniškoji demokratija buvo itin įtakinga Pirmosios Respublikos ir ypač lietuviškojo parlamentalizmo laikotarpiu. Kaip rašė iškiliausias jos atstovas M. Krupavičius, „politinės krikščioniškosios demokratijos tikslas yra sukurti krikščioniškais dėsniais pagrįstą valstybę"[3]. Po sovietinės okupacijos atkūrus nepriklausomybę, krikščioniškoji demokratija nesugebėjo atkurti ankstesnės įtakos ir gyvybingumo nei kaip organizuota politinė jėga, nei kaip anksčiau cituota vizija paremta politinės ir socialinės minties srovė. Palyginti

3 Mykolas Krupavičius, *Krikščioniškoji demokratija*. Stuttgart: Lux, 1948, p. 50.

religingoje ir tradiciškai krikščionims demokratams priskiriamas vertybes masiškai palaikančioje visuomenėje tokios minties formulavimui ir atstovavimui išlieka milžiniškas nerealizuotas poreikis. Tačiau bet kokiam šiandieninės minties gyvybingumui pirmiausiai būtina pažintis su tos minties istoriniais šaltiniais, jos laimėjimais ir klystkeliais. 2018-aisiais Vilniuje paminėję palaimintojo Jurgio Matulaičio metus, turime progą prisiminti šį žmogų ir jo indėlį į krikščioniškosios demokratijos raidą Lietuvoje.

Knygą išleisti paskatino profesorius Albinas Plėšnys, suradęs joje skelbiamus tekstus, parašęs knygos įvadinį tekstą ir neleidęs suabejoti tokio leidinio svarba šiandienos (ir ypač katalikų) viešajam ir akademiniam gyvenimui. Būtent prof. A. Plėšnys yra, ko gero, vienintelis mokslininkas ir iki šios rinktinės pasirodymo nuosekliai analizavęs J. Matulaičio socialinę mintį, deramai įvertinęs jos svarbą lietuviškos socialinės minties genezei ir mėginęs atkreipti į ją bent akademinės bendruomenės dėmesį.

Dėkojame dr. Gintautui Vyšniauskui, išvertusiam anksčiau tik lenkų ir lotynų kalbomis publikuotus J. Matulaičio tekstus, o taip pat knygos viršelį ir dizainą kūrusiai Eglei Stonienei bei rengiant tekstus spaudai milžinišką darbą padariusiems Santai Kančytei, Linui Braukylai ir Monikai Parčiauskienei.

Tai – penktoji knygų serijos „Politika“ knyga. Šioje serijoje aptariami jautriausi Lietuvos viešojo gyvenimo klausimai, kuriems (nevienpusio) aptarimo itin trūksta viešojoje erdvėje. Serijos „Politika“ knygos supažindina su politine ir socialine mintimi, siūlančia alternatyvą piliečių pasitikėjimą ir palaikymą praradusiai oligarchinei, procedūrinės demokratijos fasadu prisidengusiai politinei realybei. Kitas šios serijos knygas galite rasti leidinio pabaigoje.

Vytautas Sinica
2019-01-20
Vilnius

JURGIS MATULAITIS IR SOCIALINĖS FILOSOFIJOS GIMIMAS LIETUVOJE

prof. Albinas Plėšnys

ĮVADAS

Palaimintasis Jurgis Matulaitis gerai žinomas kaip Vilniaus vyskupas (1918 – 1925), jautriai ir išmintingai sprendęs sudėtingas tautines problemas didžiulėje vyskupijoje, užėmusioje virš 80 tūkstančių kvadratinių kilometrų plotą (plg. dabartinis Lietuvos plotas – 65 300 km2). Tautinė vyskupijos sudėtis buvo labai marga: apie pusę vyskupijos gyventojų sudarė baltarusiai, ketvirtadalį – žydai, o likusią dalį (beveik po lygiai) lenkai ir lietuviai1. Jurgis Matulaitis vienodai rūpinosi kiekvienos tautos tikinčiųjų interesais, visus apgaubdamas tėviška globa. Savo „Užrašuose" Jurgis Matulaitis pastebi: „Mes turime mokėti pakilti aukščiau už tautinius ginčus ir prietarus: tarnauti visiems lygiai, einant pirmiau tenai, kur didesnė Dievo garbė. Mane tas įstatų punktas visada baugina ir gąsdina, kad mes kiekvienas savo tautiškume neužsidarytume, kad mokėtume ir į kitas šalis, pas kitas tautas eiti, kaip to reikalauja didesnė Dievo garbė ir Bažnyčios labas."[1]

Ne mažiau jis žinomas ir kaip Marijonų ordino atnaujintojas, Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo vargdienių seserų kongregacijos įkūrėjas ir Lietuvos Apaštališkasis Vizitatorius ar Peterburgo dvasinės akademijos profesorius. Kiek mažiau žinoma, kad jis buvo pirmasis katalikiškos sociologijos katedros profesorius Rusijos imperijoje.

Ir tikrai nėra deramai įvertinta jo kaip socialinės filosofijos (pa-

1 *Jurgio Matulaičio užrašai.* Red. O. Mikailaitė. – Putnam: Nekaltai Pradėtosios Mergelės Marijos seserys, 1991, p. 66.

gal to meto supratimą – sociologijos) pradininko Lietuvoje reikšmė. Apskritai situacija su kultūros istorijos atmintimi Lietuvoje nėra gera. Prof. Romano Plečkaičio dėka filosofinės minties atsiradimą Lietuvoje nukeliame į 1507 m., kai Vilniuje buvo įsteigta Dominikonų ordino partikuliarinė mokykla (*schola paraticularis*), aptarnavusi dalį provincijai priklausančių vienuolynų. Gali būti, kad filosofija, bent jau *trivium* studijos, buvo dėstoma Vilniaus katedrinėje mokykloje, o XIV ir XV amžiais studentai iš Lietuvos, įgiję bakalauro, magistro ir daktaro laipsnius, skaitydavo filosofijos disciplinų paskaitas, tapdavo profesoriais[2]. Įkūrus Vilniaus universitetą, Filosofijos fakultetas tapo filosofinio lavinimo centru, kurio profesoriai lotynų ir vėliau lenkų kalbomis leido filosofijos veikalus, dažniausiai panaudodami savo paskaitose skaitytą medžiagą. Kai kurie jų kilę iš žymios Lietuvos bajorų giminės, pavyzdžiui, kunigas Angelas Daugirdas, baltarusių netgi laikomas jų krašto filosofijos pradininku. Kasmet vykstančios mokslinės konferencijos «Довгирдовские чтения» yra skirtos mūsų įžymiojo filosofo garbei, kuris laikomas baltarusiu, matyt todėl, kad A. Daugirdas gimė Mogiliovo gubernijos, Mstislavo apskrities Jurkoščizmos dvare, kuris yra dabartinės Baltarusijos teritorijoje, o kažkada priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei. Šis pavyzdys rodo, kad mes pernelyg lengvai atsisakome savo kultūrinio palikimo, motyvuodami tuo, kad esą autorius rašęs ne lietuviškai, pamiršdami, jog lotynų kalba seniau buvo tarptautinė mokslo kalba, o lenkų kalba buvo plačiai įsigalėjusi viešajame gyvenime. Nors ir turime puikų R. Plečkaičio veikalą *Lietuvos filosofijos istorija*[3], vis dėlto dar trūksta dėmesio savajam dvasiniam paveldui.

Kitoks yra lenkų tyrėjų vertinimas. Kaip rašo kruopštus pal. Jurgio Matulaičio tyrinėtojas Tadeuszas Górskis, „kun. Matulaitis priklausė pirmajai visuomenės veikėjų kartai Lenkijoje ir Lietuvoje. Pirmiausia jis buvo visuomenės mokslo teoretikas. Labiausiai nusipelnė kaip Vakarų laimėjimų, ypač enciklikos „Rerum Novarum“,

2 žr. Górski T. MIC *Palaimintasis Jurgis Matulaitis*. – Marijonų talkininkų centro leidykla. Kaunas, 2009, p. 133.

3 Plečkaitis, R. *Lietuviškojo pasaulio filosofiniai akiračiai amžių tėkmėje*, Problemos, 2007, vol.72: 9–25. P. 10–11.

populiarintojas. Pagrindinis jo darbas – „Krikščioniškoji nuosavybės teisės teorija". Jis buvo pirmosios katalikiškosios sociologijos katedros profesorius Rusijos okupacijos laikais. Istorikai jį laiko vienu žymiausių visuomenės mokslo žinovų mūsų žemėse prieš Pirmąjį pasaulinį karą."[4]

Ne geresnė padėtis ir tyrinėjant lietuviškus filosofinius tekstus, pasirodžiusius gana vėlai. Čia ypač svarbiu įvykiu reikėtų laikyti pirmojo lietuvių kalba šv. Kazimiero draugijos leisto filosofinio žurnalo „Draugija", kurį 1907 metais įsteigė prelatas prof. Aleksandras Dambrauskas (Adomas Jakštas), pasirodymą. Beje, XIX a., plėtojantis tautiniam atgimimui, labai pagausėjo raštų lietuvių kalba. Mokslinės publikacijos, taip pat ir filosofijos tyrimai, yra įmanomi tik esant pakankamam kiekiui apsišvietusių žmonių, ir čia Vilniaus universiteto vaidmuo neabejotinas. Tačiau caro valdžia, keršydama už studentų dalyvavimą 1831 metų sukilime, 1832 m. universitetą uždarė. Tiesa, 1833 m. Vilniuje buvo įkurta Romos katalikų dvasinė akademija, tačiau ir ji 1842 m. buvo perkelta iš Vilniaus į Sankt Peterburgą ir pavadinta Imperatoriška Romos katalikų dvasine akademija. Jos profesorių palaimintąjį Jurgį Matulaitį, matyt, derėtų laikyti lietuvių kalba kurtos socialinės filosofijos pradininku. Aišku, kai kurių socialinių problemų pasvarstymų galima aptikti ir anksčiau skelbtoje J. Šliūpo publicistikoje ar Vydūno tekstuose, gal net dar ankstesnėje Valančiaus prozoje ar istoriniuose Daukanto raštuose, tačiau profesionalios socialinės filosofijos pradininko laurai neabejotinai priklauso palaimintajam Jurgiui Matulaičiui. Tačiau mūsų filosofijos tyrėjai kažkodėl smulkmeniškai domisi Jonu Šliūpu, Juozu Adomaičiu-Šernu, Vincu Kudirka, Vydūnu, dar Aleksandru Dambrausku (Adomu Jakštu), kurių reikšmė lietuviškai filosofijos tradicijai (išskyrus, aišku, Jakštą-Dambrauską) yra minimali, nutylint, pavyzdžiui, Jurgio Matulaičio (ir ne tik jo) indėlį.

Gal kiek ir sutirštinu spalvas. Turime labai puikų ir plačiai pa-

---

4 Plečkaitis, R. *Lietuvos filosofijos istorija*. T. 1. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004; Górski T. MIC *Palaimintasis Jurgis Matulaitis*. – Marijonų talkininkų centro leidykla. Kaunas, 2009, p. 83; *Jurgio Matulaičio užrašai*. Red. O. Mikailaitė. – Putnam: Nekaltai Pradėtosios Mergelės Marijos seserys, 1991, p. 135.

laimintojo Jurgio Matulaičio socialines pažiūras nagrinėjantį Dalios Stražinskaitės magistrinį darbą „Katalikų Bažnyčios socialinis mokymas Jurgio Matulaičio veikloje" (2009 metais apgintą Vilniaus universiteto Religijų studijų ir tyrimų centre), prof. Valdo Pruskaus darbus, kad ir jo monografiją „Primirštieji lietuvių sociologai (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)" (2005 m.), Genovaitės Gustaitės tyrinėjimus (pvz. Sociališkieji kursai Kaune// Kultūros barai Nr.4. p. 67–72) ir, žinoma, dr. Juozo Vaišnoro MIC, kuris vedė pal. Jurgio Matulaičio beatifikacijos bylą, straipsnius, pirmiausia straipsnį „Tėvynės sarge" (1978, Nr. 1. p. 3–26, Nr. 2. p. 12–37). Tačiau iki šiol nėra išleista pal. Jurgio Matulaičio socialiniams klausimams skirtų veikalų, nors tai ypač brandūs, tuo metu pasaulinio lygio pirmieji lietuviški socialinės filosofijos darbai, tikrai nepraradę aktualumo ir dabar. Juk ne kiekvienam yra prieinamas 1909 metų „Draugijos" žurnalas ir ne kiekvienas moka lenkų kalbą, kad galėtų susipažinti su jo „Krikščioniškąja nuosavybės teisės teorija".

Išeities tašku socialinėms problemoms svarstyti pal. Jurgiui Matulaičiui pasitarnavo popiežių enciklikos, pirmiausiai Leono XIII enciklikos „Rerum Novarum" (1891 m.) ir „Graves de Communi" (1901 m.). 1913 metais „Užrašuose" Jurgis Matulaitis pastebi: „Aiškiai supratau, kad iš niekur negali taip gerai pažinti, ko labiausiai reikia Bažnyčiai, kuo serga žmonija, kokių geriausiai priemonių griebtis, kokių paklaidų ir nesveikų nuomonių ir srovių saugotis, kokias tiesas labiau aikštėn kelti ir aiškinti, žmonėms priminti, – kaip iš visokių šv. Tėvo raštų, prakalbų, laiškų ir darbų... Seniau aš tik į enciklikas daugiau žvelgdavau, o paprastus šv. Tėvo laiškus mažai skaitydavau. Dieve, kokia laimė turėti neklaidingą Mokytoją. Kiek šviesos man suteikė šv. Tėvo įsakymai ir raštai prieš modernistus, prieš simonistus. Žmogus nė nepajunti, kaip įkvėpi vieną antrą nevisiškai patikimą nuomonę, – juo labiau, jei tos nuomonės neva katalikų platinamos. Tuomet nė nepasisaugoji. Kaip gera, kad šv. Tėvas perspėja, pamokina, nurodo, kur pavojus. Dėkui Tau, Viešpatie, už tokį gerą mūsų šv. Bažnyčios sutvarkymą. Kokia tai didelė malonė – neklaidingumo dovana". Kalbėdamas apie modernistus Jurgis

Matulaitis turi galvoje 1907 metų šv. Pijaus X encikliką „Pascendi Dominici Gregis" (Apie modernistų doktrinas), kurioje paaiškinami esminiai modernizmo bruožai ir atskleidžiamos modernizmo klaidos. Simonistai – tai Henri de Saint-Simono sekėjai socialistai, kurių klaidas Bažnyčia smerkė.

Iki „Rerum Novarum" pasirodymo katalikų socialinė veikla labiausia reiškėsi kaip karitatyvinė ir labdaringa veikla. Žinoma, čia nereikia užmiršti Bažnyčios ir ypač vienuolijų veiklos plėtojant žemės ūkį ir amatus, diegiant pažangias technologijas. Ne mažiau reikšmingi Bažnyčios nuopelnai plėtojant teisės sistemas, padedant pagrindus žmogaus teisių sampratai ir tarptautinei teisei[5]. Nereikia manyti, kad labdaringa veikla yra mažai reikšminga. Ligoninių, našlaičių prieglaudų, įvairiausių globos namų, maitinimo įstaigų steigimas yra svarbi socialinės veiklos sritis, mažinanti žmonių nelygybę ir padedanti apsaugoti žmogišką orumą. Leono XIII enciklika „Rerum Novarum" atvėrė naujus kelius krikščioniškam socialiniam veikimui. Katalikai neturi apsiriboti vien labdaringa veikla. Jie turi aktyviai veikti per socialines struktūras ir įvairias naujai steigiamas organizacijas, siekdami įgyvendinti bendrąjį gėrį ir teisingumą, žinoma, neužmirštant labdaringos ir karitatyvinės veiklos.

Kaip pažymi Dalia Stražinskaitė, „popiežiaus Leono XIII enciklika „Rerum Novarum" Lietuvoje sunkiai skynėsi kelią. Ji nekėlė simpatijų caro valdžiai, kuri įžvelgė enciklikoje skelbtą reikalavimą valstybei ir jos institucijoms dorai atlikti savo pareigas, siekiant užtikrinti visų visuomenės sluoksnių gerovę. Kadangi enciklika pirmiausia buvo skirta darbininkijos problemai nušviesti, Lenkijos Katalikų Bažnyčia, manydama, kad darbininkija nėra kažkuo ypatinga jėga šios šalies visuomeniniame gyvenime, palyginus su Vakarų Europos šalimis, iš pradžių neskyrė jai dėmesio. Vis dėlto, nors ir be komentarų, enciklika buvo atpasakota įvairių krypčių lenkų spaudoje. Pirmasis išsamią interpretaciją pateikė A. Langeris knygoje „Dzisiejszy socjalizm wobec świata rozumu" (1891). Bene žymiausias darbas,

---

5 Plačiau žr. Woods T. E. *Kaip Katalikų Bažnyčia sukūrė vakarų civilizaciją*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2016.

apie tai parašytas iki 1910 m., – E. Jaroszyńskio „Katolicyzm socyalny“ (1901–1902). Lietuvos Katalikų Bažnyčios vadovybė iš pradžių taip pat neskubėjo populiarinti enciklikos idėjų. Tik atskiros enciklikos dalys buvo paskelbtos „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje“, „Tėvynės sarge“ ir kt. Bene pirmasis populiariai enciklikos idėjas perpasakojo S. Šultė 1907 m. išleistoje knygelėje „Kur mes stovime ir kur ieškoti pagalbos? Klebono pašnekesys su sodiečiu ir pabriko darbininku“. Į lietuvių kalbą minėtoji enciklika buvo išversta ir atskiru leidiniu išleista Lietuvių krikščionių demokratų partijos iniciatyva tik 1921 m.“[6]

Jurgis Matulaitis pasireiškė kaip originalus mąstytojas, savarankiškai formulavęs ir sprendęs socialinės filosofijos problemas. Popiežių enciklikos jam buvo veikiau kaip gairės savarankiškai keliamoms problemoms spręsti, o ne kaip medžiaga ar tekstas, kurį reikėtų paaiškinti ar išplėtoti, ar komentuoti.

SOCIALINĖS MINTIES SAVITUMAS LIETUVIŠKUOSE JURGIO MATULAIČIO STRAIPSNIUOSE

Socialinės problemos nebuvo naujos J. Matulaičiui, kai lietuvių kalba pasirodė jo darbai, skirti socialinei problematikai. Dar 1905 m. J. Matulaitis parašė du straipsnius apie krikščioniškąją demokratiją į „Parankinę bažnyčios enciklopediją“ (Podręczna Encyklopedia Kościelna) ir į žurnalą „Pracownik Polski“. Būdamas Krikščionių darbininkų draugijos generaliniu sekretoriumi, J. Matulaitis buvo vienas iš Lenkijos socialinių kursų, vykusių Varšuvoje 1907 m. rugpjūtį, organizatorių. Tuose kursuose jis perskaitė kelių valandų trukmės pranešimą „Krikščioniškoji nuosavybės teisės teorija“. Anot Tadeuszo Górskio: „Tema buvo labai svarbi. Viena vertus, socialistai pasisakė už visuomeninę nuosavybę, neigdami atskirų asmenų teisę į privatinę nuosavybę, kita vertus, liberalai siekė niekieno nevaržomos privatinės nuosavybės teisių. Prelegentas stengėsi pateikti Bažnyčios

6 Dalia Stražinskaitė *Katalikų Bažnyčios socialinis mokymas Jurgio Matulaičio veikloje* (magistro darbas, 2009 metais apgintas Vilniaus universiteto Religijų studijų ir tyrimų centre), p. 27.

mokymą, aukštesnį už kraštutinius socialistų ir liberalų požiūrius. Jis pabrėžė, kad tiesiogiai Bažnyčia darbuojasi žmogaus išganymui, tačiau tam tikras gėrybių kiekis yra būtinas žmogui tinkamai gyventi ir daryti gerus darbus. Todėl šiuo klausimu tarytum iš pareigos užsiima ir Bažnyčia. Remdamasis enciklika „Rerum Novarum" bei šv. Tomu, jis tvirtino, kad žmogus turi teisę į privatinę nuosavybę, nes ji aprūpina šeimos buitį, individams suteikia laisvės jausmą, skatina ūkiškumą. Todėl nuosavybės teisę gina Bažnyčia ir valstybė. Tačiau nuosavybės teisė nėra besąlygiška. Tik Dievas yra visų dalykų šeimininkas, teigė jis. O gėrybių savininkui tenka tam tikros pareigos. Nuosavybė turi būti teisėtai įgyta, negalima ja egoistiškai naudotis, neatsižvelgiant į poreikius kito žmogaus, kurio teisė oriai gyventi yra viršesnė už nuosavybės teisę. Valstybė turi sergėti, kad niekieno teisės nebūtų pažeistos, o nuosavybė tarnautų bendram gėriui[7].

Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos senatas 1906 metais nutarė įsteigti Sociologijos katedrą. Tai buvo pirmoji katalikiškosios sociologijos katedra Rusijos imperijoje. Užimti sociologijos profesoriaus pareigas šioje katedroje buvo pakviestas Jurgis Matulaitis. 1907 metais jis tapo pirmuoju šios katedros profesoriumi. Pagal paprotį, pradėdamas eiti pareigas naujasis profesorius turėjo skaityti inauguracinę paskaitą. Lotyniškai skaitytoje paskaitoje „Quid Ecclesia de iure propietatis statuit" Jurgis Matulaitis nagrinėjo Bažnyčios mokymą apie nuosavybės teisę, pakartodamas ir mintis, išsakytas Varšuvos socialiniuose kursuose.

Varšuvos kursuose dalyvavusiems lietuviams J. Matulaitis pažadėjo surengti panašius kursus Lietuvoje. Tokie kursai įvyko 1909 m. sausio mėnesį Kaune. Juose buvo perskaityti septyni pranešimai, iš kurių tris perskaitė J. Matulaitis. Visa kursų medžiaga buvo išspausdinta 1909 m. „Draugijos" žurnalo Nr. 31–32.

Pirmą kursų dieną buvo skaitomas pranešimas „Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo". Anot J. Matulaičio, socialinis klausimas yra kebli, neaiški visuomeninio gyvenimo apraiška. Pavyz-

---

7 Górski T. MIC *Palaimintasis Jurgis Matulaitis.* – Marijonų talkininkų centro leidykla. Kaunas, 2009, p. 71.

džiui, socialinis klausimas yra susijęs ne su visuomeninių gėrybių sukūrimu ir jų skirstymu, bet su problemomis, kurios iškyla gėrybes kuriant ir skirstant. Taigi socialinis klausimas filosofui rūpi kaip liga, keblumas, kuris išspręstas išnyksta.

Socialinio klausimo ištakos, J. Matulaičio nuomone, glūdi kintančiose ūkininkavimo sąlygose. Ūkio plėtra vis labiau susieja žmonių gyvenimus, todėl vis daugiau žmonių yra priversti jį sąmoningai tvarkyti, remdamiesi protu ir atsižvelgdami į pakitusias ūkininkavimo sąlygas[8]. Didėjantis darbo pasidalijimas ir visų tautų susipynimas į vieną žmonių visuomenę yra šiuolaikinės visuomenės ekonominės raidos požymiai. „Štai kur glūdi šių dienų socialinio klausimo versmė: persimainiusios darbo sąlygos, jo [darbo] padalinimas ir sutvarkymas, palengvinta komunikacija, technika su savo mašinomis ir prietaisais, žodžiu – persimainęs ūkės vedimo būdas sukėlė šių dienų visuomenės gyvenimo įvairius keblumus ir sunkenybes“, – aiškina J. Matulaitis[9]. Antai pastačius verpimo ir audimo fabrikus, daugelis amatininkų – audėjų ir verpėjų – liko be darbo. Dėl blogų darbininkų gyvenimo sąlygų ankštuose gyvenamuosiuose būstuose plinta girtuoklystė ir smunka dora. Iškyla doros stiprinimo ir girtuoklystės panaikinimo problema. Skirtingai nei socialistai, J. Matulaitis nemano, kad savaime besiplėtojanti gamyba sąlygoja dvasinio visuomenės gyvenimo raidą, ir nesutinka su liberalų požiūriu, kad politinė laisvė, kaip ją supranta liberalai, savaime, be socialinės filosofijos, išspręs visas socialines problemas. Jo nuomone, iškylančius visuomenės gyvenimo keblumus ir privalanti spręsti socialinė filosofija.

Tačiau tai dar ne viskas. Gamybos plėtra būdinga ne tik dabartiniam laikotarpiui, tad kodėl šiais laikais socialinis klausimas yra toks aštrus? J. Matulaičio manymu, tą lėmė XVIII a. vyravusios filosofinės pažiūros į žmogų ir visuomenę, pirmiausia Jeano-Jacques'o Rousseau ir enciklopedistų nuomonė, kad žmogaus prigimtis yra visiškai dora ir gera, tik valstybė ir visuomenė įvairiausiais įstatymais ją gadinanti: jei nebūtų ribojama žmogaus laisvė, tai jis, siekda-

8 Matulevičius, J. *Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo*, Draugija 1909, VIII(31–32): 327–350, p333.

9 Ten pat, p. 336–337.

mas naudos ir savojo gėrio, sukurtų geriausią visuomeninę tvarką. Ši individualistinė ir liberali pažiūra, J. Matulaičio nuomone, aštrina socialinį klausimą. Niekuo neapribotos laisvės ir konkurencijos pasekmė – kapitalo koncentracija ir visuomenės proletarizacija[10]. Įsigalėjus liberaliajai nuostatai, formuojasi neigiami socialinio gyvenimo bruožai: griaunami ne tik blogi įstatai ir įstaigos – baudžiava, vergija, luomų privilegijos, bet ir geri, tokie kaip kaimų ir miestų bendroji nuosavybė, amatininkų bendrijų, miestų savivalda ir savarankiškumas. Jų griuvimas galiausiai kuria totalitarinę valstybę, kurioje individualizuoti asmenys paklūsta tik centrinei valdžiai. Anot J. Matulaičio, „tikėtasi, kad liuosybė prives žmones prie gerovės, kai, ačiū kovai už būvį ir lenktynėms, kiekvienam teksianti atsakanti jo triūsui ir nuopelnams civilizacijos ir kultūros vaisių dalis. Bet ir čia gyvenimas parodė ką kita. Nieku neapribota liuosybė, kaip gana teisingai kažin kas pastebėjo, yra tik įgaliojimas duotas stipresniajam išnaudoti silpnesnįjį“[11]. Jo nuomone, liberalizmas pernelyg daug tikisi iš centrinės valdžios pertvarkos, mažai kreipdamas dėmesio į atskirų žmonių dorinį lavinimą. Doros principus reikėtų ne tik abstrakčiai pažinti, bet ir praktiškai taikyti.Čia socialinį klausimą galėtų reguliuoti krikščioniškasis tikėjimas.

Norint išspręsti socialinį klausimą, anot J. Matulaičio, reikia suvokti padėties keblumą ir tai, kad ją galima ištaisyti bei kelti teisingus reikalavimus, padėsiančius pakeisti padėtį. Jis siūlo socialinį klausimą spręsti šiomis kryptimis: 1) šviečiant ir auklėjant visuomenę; 2) organizuojant įvairias draugijas: amatininkų, darbininkų, ūkininkų, kurios siūlytų ir realizuotų būdus socialinėms problemos spręsti; 3) sąmoningiems žmonėms dalyvaujant vietinės savivaldos įstaigose; 4) pačiai valstybei suvokiant, kad jos uždavinys yra bendrojo gėrio realizavimas[12].

Panašūs socialinės filosofijos klausimai buvo keliami ir antrą kursų dieną skaitytame pranešime „Miestų ir apskritai pramonijos

---

10 Ten pat, p. 340.

11 Ten pat, p. 340.

12 Ten pat, p. 348.

darbininkų klausimas". Filosofinė problema šiuo atveju keliama kaip klausimas, kaip suderinti santykius tarp darbo ir kapitalo, kad jie atitiktų teisingumo reikalavimus. Suderinimo sunkumai, anot J. Matulaičio, iškyla dėl to, kad: 1) darbininkų ir kapitalistų pradinės derybinės pozicijos yra nelygiavertės laisvosios verslininkystės sąlygomis; 2) darbas kaip prekė iš esmės negali būti atskirtas nuo dirbančio žmogaus ir tapti savarankišku mainų objektu, kaip kad mano socialistai ir liberalai; 3) dėl darbo pobūdžio darbininkas jaučiasi esąs tik priedas prie mašinos, darbas neteikia kūrybinio džiaugsmo; 4) darbininkų būsto, poilsio ir materialinės gyvenimo sąlygos yra labai sunkios[13].

Patys darbininkai taip pat reikalauja sau lygių teisių su kitais luomais visose gyvenimo srityse. Kaip tą problemą išspręsti? Darbininkų problemos negalima išspręsti vien teikiant labdarą, kaip ilgą laiką manė krikščionys mąstytojai ir kai kurie Bažnyčios atstovai. Darbininkams reikia ne išmaldos, o įgyvendinto teisingumo. Pasak J. Matulaičio, darbininkų klausimo sprendimas yra daugiaplanis. Tai: 1) ekonominė problema – darbininkų materialinių gyvenimo sąlygų pagerinimo problema; 2) teisinė problema – teisingų įstatymų, apimančių darbininkų gyvenimą ir santykius su kitais luomais, sukūrimas; 3) politikos problema – balsavimo, rinkimų ir atstovavimo teisės problema; 4) tikėjimo ir moralės problema – darbininkų orumo ir žmogiškosios vertės įtvirtinimo problema.

Darbininkų klausimą pirmiausia turi spręsti valstybė, organizuodama įvairias tam skirtas institucijas, nes jos tikrasis tikslas yra bendrojo gėrio įgyvendinimas. Antra, darbininkų labui nemažai gali padaryti vietinė savivalda. Trečia, patys darbininkai turi vienytis į profesines sąjungas, draugijas, savišalpos draugijas, kooperatyvus ir pan. Ketvirta, darbdaviai turi deramai atlyginti už darbą ir elgtis su darbininkais kaip su lygiaverčiais žmonėmis. Anot J. Matulaičio, „Bažnyčia taipgi gali daug prisidėti prie palengvinimo darbininkų būvio, ne tik skelbdama prakilnų ir augštą Kristaus mokslą, ne tik žadindama žmonėse teisybės ir meilės jausmus, tobulindama jų būdą

13 Matulevičius, J. *Bažnyčia ir nuosavybė*, Draugija, 1909, VIII (31–32), p. 351–366, p. 370–376.

<...>, bet ir praktiškai darbuodamasi darbininkų organizacijose ir įstaigose"[14].

BAŽNYČIA IR POLITIKA PAL. JURGIO MATULAIČIO SOCIALINIUOSE STRAIPSNIUOSE

Bažnyčios ir politikos santykis yra labai sena, tačiau visados aktuali problema. Ir šiais laikais Bažnyčia susilaukia dažnai nepagrįstų priekaištų iš liberalų pusės, kad kišasi į politiką, o, kita vertus, kartais iš tikro susiduriame su politine veikla užsiimančiais kunigais. Turbūt retai kuriam teko taip dažnai, taip sumaniai ir kartais taip skausmingai spręsti Bažnyčios ir politikos santykio problemą kaip pal. Jurgiui Matulaičiui. Atrodytų, kad tai, kaip Jurgis Matulaitis supranta Bažnyčios ir politikos santykį, nekelia jokių problemų. Štai savo 1921 metų vasario 19 dienos „Užrašuose" jis rašo: „...ir aš esu griežtai priešingas kunigų kišimuisi į politiką. Esu išleidęs tam tikrą aplinkraštį kunigams, kuriame priminiau šv. Tėvo Benedikto XV įsakymus, kad kunigai, sakydami pamokslus, laikytųsi grynai tikybinių temų, vengdami tautinių ir politinių. Graudinau, kad nesidėtų prie politinių partijų, o tik dirbtų pirmoj eilėj bažnytinį darbą, kurio yra gana, ir paskui, kiek galėdami, švietimo ir visuomenės darbą varytų"[15]. Dar aiškiau ir tiksliau savo požiūrį jis išdėsto kun. Jakovskiui 1924 m. kovo 30 dieną rašytame laiške:

„**I.** Mūsų tiesioginė užduotis, be asmeninio šventėjimo, yra Dievo garbės plėtimas, darbas Bažnyčiai ir sielų išganymui. Šie idealai gali ir turi su kaupu pripildyti visą mūsų gyvenimą. Politika nėra mūsų uždavinys. Bus geriausia, jei ją paliksime tam pašauktiems ir profesionaliai pasirengusiems žmonėms.

II. Būdami vienuoliai, turime stengtis būti aukščiau politikos bei politinių partijų ir atskirai nuo jų. Visiems privalome skelbti tikėjimo bei krikščioniškosios doros pagrindus ir visus turime skatinti jais grįsti politiką, nes tik tada ji galės būti iš tikrųjų sveika ir išganinga.

14 Ten pat, 383.

15 *Jurgio Matulaičio užrašai.* Red. O. Mikailaitė. – Putnam: Nekaltai Pradėtosios Mergelės Marijos seserys, 1991, p. 298.

O mes patys visur ir visada privalome pasirodyti ir būti Kristaus ir Jo reikalo šalininkai. Viešpats Dievas nesiuntė mūsų kurti žemiškųjų valstybių, nustatyti jų sienų, spręsti jų teritorinių ginčų, bet kurti ir plėsti Dievo Karalystę žmonių širdyse. Vykdydami šią garbingą užduotį, geriausiai pasitarnausime tai visuomenei ir tai tautai, kurioje mums tenka darbuotis. Ką gi galime duoti žmonėms reikalingesnio ir geresnio už Kristų? Tik Jame kiekvieno žmogaus ir visų tautų išganymas.

III. Į egzistuojančias dažnai tarpusavyje besivaržančias partijas turime žvelgti sielovados akimis, t.y. norėti patraukti visus paskui Kristų, kaip sakė šv. Paulius, „silpniesiems pasidariau silpnas. Visiems tapau viskuo, kad visus laimėčiau Kristui“ (plg. 1 Kor 9, 22).

Turime būti santaikos, meilės ir ramybės apaštalai. Šiandien pasaulyje tiek daug neapykantos; reikia žmonėms nuolat priminti, kad esame to paties Dangaus Tėvo vaikai ir vienas kitam broliai. Tiek daug viešinčio egoizmo: reikia mokyti, kad privalu savąjį *aš* palenkti bendram labui.

IV. Į visuomeninius, politinius ir tautinius reikalus žmonės gali turėti įvairius ir skirtingus požiūrius. Dažnai sunku nuspręsti, kuris iš jų teisingesnis ir geresnis. *De particularibus non datur scientia* (lot. mokslas nekalba apie smulkmenas), sako šv. Tomas. Čia kiekvienam valia turėti savo nuomonę, jei tik ji neprieštarauja šv. tikėjimo tiesoms; čia privalome vienas kitą gerbti. *In dubiis libertas, in omnibus caritas* (lot. abejotinuose dalykuose laisvė, [bet] visuose meilė), pasak šv. Augustino“[16]. Išties gilūs ir įsimintini apmąstymai.

Todėl visai nestebina griežtas politikuojančių Lietuvos kunigų vertinimas, kurį pal. Jurgis Matulaitis pateikia laiške kardinolui Pietro Gasparri: „Susiklosčius tokioms aplinkybėms, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje yra tarsi be galvos, religinis gyvenimas ir veikla – be prižiūrėtojo, katalikai – be vadovo. Niekieno netrukdomas blogis galėjo laisvai augti ir klestėti, suleido šaknis ir išsikerojo. Bažnyčios tvarka pašlijo, gyvenimas pagedo, ir viskam netrukus gresia žlugimas.

16 Górski T. MIC *Palaimintasis Jurgis Matulaitis.* – Marijonų talkininkų centro leidykla. Kaunas, 2009, p. 322 – 323.

Kunigija. Atkūrus Lietuvą, trūkstant išsilavinusių pasauliečių, kai kurie dvasininkai, dažniausiai veiklūs ir iškalbingi, pasinėrė į politinį gyvenimą ir ėmėsi įvairių valstybinių pareigų. Po truputį jie taip įsitraukė į pasaulietinę veiklą, kad užmiršo savo luomo įpareigojimus ir net pačią Bažnyčią. Kadangi nebuvo nieko, kas jais gabiai pasirūpintų, veiksmingai nukreiptų reikiama linkme ir tinkamai suvaldytų, kai kurie jų, laikui bėgant, pirmiausia metė kunigo drabužį, o vėliau ir gyvenseną. Radau tris tokius politikuojančius dvasininkus, kurie Lietuvoje tarsi paėmė į savo rankas visą valdžią. Pirmasis – Žemės ūkio ministras Krupavičius, atliekantis darbą, kuris mažiausiai dera su kunigyste, t. y. žemės atėmimą iš daugiau turinčių ir išdalijimą nieko neturintiems arba mažiau turintiems. Jis jau yra tapęs daugelio ašarų ir prakeiksmų kaltininku bei priežastimi. Antras – Šmulkštis, dabartinis įtakingiausios politinės partijos vadovas ir kone Lietuvos diktatorius. Šis žmogus ir žodžiais, ir raštais aršiausiai užsipuolė Šv. Sostą dėl konkordato su Lenkija. Jis išleido 15 000 egzempliorių knygelės prieš popiežių ir paskleidė šiuos nuodus tautoje. Trečias – Purickis, nemenkų gabumų vyras, tačiau faktiškai jau atsimetėlis ir, galimas daiktas, net masonas. Atrodo, jog pirmieji du yra jo įtakoje. Šis žmogus ir raštais kovojo su Šv. Sostu, ir žodžiais jį dergė. Pasiųstas į Romą aptarti reikalų prie Šventojo Sosto, jis savavališkai pakeitė iš vyriausybės gautą notą ir, šiaip padaręs ją visiškai neteisėtą, įteikė Šv. Sostui. Stebėtina, kiek daug jis yra pakenkęs katalikybei.

Taip pat negaliu nepaminėti ir garbės kanauninko Prapuolenio, apie kurį kalbama, jog jis, būdamas vyriausybės patarėjas, nuolatos juodino Romos kuriją ir labai smarkiai priešinosi jos autoritetui. Šio patarėjo ir kurstytojo iniciatyva buvo išleistas neteisėtas vyriausybės potvarkis, kuriuo vienuoliai verčiami atlikti karo tarnybą.

Be to, yra kunigų, kurie pirmiausiai nusižengė šeštajam įsakymui ir dėl to prarado tikėjimą, o dabar yra apleidę kunigų luomą ir, kas verčia liūdėti, tam nepasipriešinus, matyt, kai kurie jų yra pakelti į aukštas valstybines pareigas bei turi nemaža įtakos visuomenės gy-

venimui“[17]. Kita vertus, kaip aiškina Stasys Yla: „Net toks revoliucinis žygis kaip Lietuvos žemės reforma, Myk. Krupavičiaus teigimu, nebūtų buvęs galimas be J. Matulaičio pritarimo, padrąsinimo, patarimų“[18]. Tą patį patvirtina ir Górskis: „Mykolas Krupavičius, vienas iš Lietuvos Krikščionių Demokratų partijos steigėjų ir daugkartinis žemės ūkio ministras, laiko kun. Matulaitį vienu jos „tėvų, statytojų ir kūrėjų“. Jis prisipažįsta, kad kurdamas žemės reformą rėmėsi kun. Matulaičio straipsniu „Krikščioniškoji nuosavybės teisės teorija“[19].

Kaip tai suderinti su pal. Jurgio Matulaičio vertinimu, kad Krupavičius atlieka darbą, mažiausiai derantį su kunigyste, organizuoja žemės atėmimą iš daugiau turinčių ir išdalijimą nieko neturintiems arba mažiau turintiems?

Iš tikrųjų esminio prieštaravimo čia nėra. Norėdami tai pagrįsti, turėtume atskirti etinį, socialinį ir politinį žmogiškojo veikimo aspektus. Tai padarysime pasinaudodami Arno Anzenbacherio „Filosofijos įvade“ pateiktu pavyzdžiu[20] jį pertvarkydami ir išplėsdami. Palyginime apie gailestingąjį samarietį (Lk 10, 29–37) pasakojama apie samarietį, kuris, užtikęs plėšikų sumuštą pusgyvį vyrą, aptvarstė jo žaizdas, nugabeno jį į užeigą ir slaugė, o kitą dieną padavė du denarus užeigos šeimininkui, prašydamas pasirūpinti plėšikų nuskriaustu žmogumi. Samarietis taip veikė skatinamas etinių motyvų. Toks jo veikimas gali būti vadinamas etiniu. Jeigu jo veikimas būtų socialinis, tai samarietis tikriausiai būtų nuvykęs į Jeruzalę ir valdininkams pranešęs apie įvykdytą nusikaltimą, o gal jis būtų suorganizavęs aplinkinių gyventojų draugovę, kuri galėtų pasipriešinti plėšikams, gal būtų reikalavęs, kad keliuose viešąją tvarką palaikytų pareigūnai, gal būtų suorganizavęs kursus, kuriuose aiškintų, kaip turi elgtis sutikęs plėšikų auką doras žmogus ir kaip reikėtų gintis nuo plėšikų ir pan. Jeigu jo veikimas būtų politinis, tai samarietis sukurtų politinę par-

17 J. Matulaitis. Laiškas kardinolui Pietro Gasparri. – *Naujasis Židinys–Aidai.* 1999. Nr. 5 – 6, p. 263 – 265.

18 Yla S. *Jurgis Matulaitis. Biografinė apybraiža.* 2-as leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 192.

19 Górski T. MIC *Palaimintasis Jurgis Matulaitis.* – Marijonų talkininkų centro leidykla. Kaunas, 2009, p. 80.

20 žr. Anzenbacher A. *Filosofijos įvadas,* Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992, p. 282.

tiją, kuri, patekusi į valdžią, imtųsi kovos su nusikalstamumu, ar gal siektų pats kandidatuoti į seimą ar panašią valdžios struktūrą, per kurią įgyvendintų savo tikslus. Taigi turime tris veikimo būdus: etinį, socialinį ir politinį.

Visuose savo socialiniuose straipsniuose pal. Jurgis Matulaitis pasisako už tai, kad Bažnyčia ir dvasininkai būtų aukščiau politikos ir politinių partijų ir, kaip esame minėję, skatintų, jog partijos tikėjimo ir doros pagrindais grįstų savo politiką. Jokių abejonių nekyla ir dėl to, kad Bažnyčia turi aktyviai veikti etinį veikimą. O kaip yra su socialiniu veikimu?

Straipsnyje „Bažnyčia ir nuosavybė", perskaitytame jau minėtuose socialiniuose kursuose, Matulaitis kelia klausimą, „ar pridera Bažnyčiai kištis į nuosavybės dalykus ir išrišinėti jos painijas?"[21]

Atsakydamas į šį klausimą, jis iškėlė dvi problemas: 1) ar nuosavybės klausimo svarstymas priklauso Bažnyčios kompetencijai ir, 2) jeigu priklauso, tai kokiu aspektu? Atsakydamas į pirmąjį klausimą, J. Matulaitis aiškina, kad nuosavybės problema Bažnyčios kompetencijai priklauso dėl šių dalykų:

1. Nors tikrasis ir tiesioginis Bažnyčios uždavinys yra ne nuosavybės skirstymas ar ekonominio gyvenimo tvarkymas, o sielų išganymas, tačiau neturint tam tikrų žemiškų turtų, negalima lavinti doros ir tikėjimo. Pamokslas, kad nedera vogti, alkanam klausytojui nebus naudingas.

2. Turtai nėra žmogaus tikslas, o tik priemonė aukštesniems tikslams ir galutiniam tikslui, kurio išaiškinimas priklauso Bažnyčios kompetencijai.

3. Naudodamasis nuosavybės teisėmis, žmogus turi laikytis tikėjimo ir doros principų bei atsižvelgti į prigimtinę teisę ir žmogiškąją prigimtį. Bažnyčios pareiga kritikuoti ir atmesti tai, kas priešinga teisingumui ir žmogiškajai prigimčiai.

Atsakydamas į antrąjį klausimą, J. Matulaitis teigia, kad savais aspektais nuosavybės klausimą tiria daugelis mokslų: ekonomika tiria nuosavybės valdymo būdus, jos sutvarkymą, padalinimą ir turtų

---

21 Matulevičius, J. *Bažnyčia ir nuosavybė*, Draugija, 1909, t. VIII, (31–32) p. 351–366, p. 353.

paskirstymą ūkyje; sociologija aiškinasi, kas nuosavybės sistemoje yra pastovu, o kas kintama, kas joje susiję su prigimtimi, o kas priklauso nuo laisvo žmonių susitarimo ir sprendimo; jurisprudencija nagrinėja, kas atitinka valstybės įstatymus, o kas jų neatitinka[22]. O kai keliame klausimą, kas nuosavybės vartojime atitinka prigimtinę teisę, teisingumą ir kas tame vartojime yra dora ar nedora, tai patenkame į sritį, kuri priklauso Bažnyčios kompetencijai. Jei, pavyzdžiui, kolektyvizmo šalininkai tikisi, kad po kapitalizmo ateis toks kolektyvizmo periodas, kai žmonėms užteks dirbti tik po 5 ar 3 valandas, tai tuos klausimus tegul aiškina sociologai ir ekonomistai, sako J. Matulaitis. Tačiau kada socialistai tvirtina, kad neteisinga yra kai nedaugelis fabrikantų ar akcininkų tvarko daugelio žmonių bendro darbo vaisius ir siūlo atimti nuosavybę iš kapitalistų, tai, anot Matulaičio, „ta pati būtų neteisybė atimti teisingai įgytą turtą nuo fabrikanto ar kapitalisto, kaip ir išveržti uždarbį iš darbininko“, o „teisinga yra, kad darbo vaisius prigulėtų tiems, kurie dirbo, nes padarytieji daiktai eina paskui juos padariusiąją priežastį“[23]. Klausimas, kaip konkrečiai turėtų būti paskirstyti bendri darbo vaisiai, turėtų būti paliktas laisvam žmonių tyrinėjimui, kiekvienas čia gali turėti savo nuomonę, jei tik ji neprieštarauja dorai ir sveikam protui.

Nuosavybės buvimas ar nebuvimas, pasak J. Matulaičio, apskritai nepriklauso teologijos sričiai: „grynai ekonomiškai svarstinėjama nuosavybė, man rodos, neturi jokio raiščio su mūsų tikėjimo dogmatais. Galima pereiti visą „Tikiu į Dievą Tėvą“ nuo pradžios iki galui ir įsitikinti, kad nei viena jo dalelė nepaliečia nuosavybės: nei ten draudžiama nuosavybė turėti, nei ten peikiamas komunizmas. Kita randame peržiūrinėdami „Dešimtį Dievo prisakymų“. „Sekmas, nevok“... „Dešimtas, negeisk moteries artimo tavo, nei namų, nei lauko, nei tarnaitės, nei asilo, ir nei vieno daikto, kuris jam priklauso“. Tie žodžiai parodo, kad turtai jau žmonių pasidalinta ir tą faktą patvirtina; ne tik pripažįsta jie skirtumą terp „tavo“ ir „mano“, bet

22 Ten pat, p. 355.

23 Ten pat, p. 362.

dar uždraudžia svetimą turtą skriausti ir dagi net jo pageidauti“[24]. Todėl komunizmas kaip teorinių idėjų sistema, pasak J. Matulaičio, gali ir nebūti priešingas tikėjimui, pradedant Platono, Tomo Moro, Campanellos teorijomis. Tai rodanti ir jėzuitų valstybė dabartinio Paragvajaus teritorijoje, gyvavusi XVII–XVIII amžiuje. Visai yra įmanoma, kad dėl bendrojo gėrio būtų įtvirtinta bendruomeninė nuosavybės forma. Ar bendra nuosavybės forma leidžia efektyviau kurti gėrybes, ar gamybai savaime plėtojantis, kaip mano socialistai, kapitalizmą pakeis kolektyvizmas, kuriam įsivyravus žmonėms užteks dirbti tris ar penkias valandas ir baigsis visi žmonių vargai, gali atskleisti ekonomikos mokslas, o ne filosofiniai samprotavimai. Tačiau kai socialistai ima aiškinti, kad neteisinga yra pati privati nuosavybė, nes kapitalistai pasisavina daugelio žmonių darbo vaisius, tuomet šis socialinio teisingumo klausimas jau priklauso socialinės filosofijos kompetencijai, o pripažįstant, kad darbo vaisiai yra tų, kurie dirbo, būtų neteisinga atimti fabrikanto teisėtai įsigytą turtą taip pat, kaip ir nusukti darbininko užmokestį. Pasak J. Matulaičio, neprieštaraudamas dorai ir praktiniam supratingumui kiekvienas yra laisvas svarstyti teisingumo, realizuojant bendrąjį gėrį, įgyvendinimo principus. Privati nuosavybė kyla ne tik iš sutarties, kaip iš šaltinio, bet ir iš pačios žmogaus prigimties: privati nuosavybės sistema labiausiai tinka žmogaus prigimčiai ir jai esant lengviausia gyventi santaikoje. Tai rodo visas ūkio istorijos tyrimas[25].

Savo pranešime J. Matulaitis pabrėžia, kad, anot Tomo Akviniečio, žemės daiktai žmogui skirti dėl dviejų tikslų. Pirmiausia, jis turi teisę juos įgyti, valdyti ir vartoti, todėl privati nuosavybė yra teisėta. Antra, žemė Dievo yra duota visiems žmonėms, todėl nuosavybės vaisiais žmogus turi dalytis su savo artimu, kitaip tariant, išliekant privačiam nuosavybės turėjimui vartojimas išlaiko bendruomeniškumo žymę[26].

Taigi, nesunku suvokti Matulaičio požiūrį į žemės reformą Lietu-

24 Ten pat, p. 356.

25 Ten pat, p. 361.

26 Ten pat, p. 365.

voje. Dvasininkų ir Bažnyčios kompetencijai priklauso teisingumo, doros ir prigimtinės teisės nuosavybės valdyme gynimas, o ne konkretus žemės reformos įgyvendinimas. Net ir tada, jei žemės reforma atitiktų tuos principus, ne dvasininkams derėtų ją įgyvendinti. Vis tik Bažnyčios vaidmuo, siekiant įgyvendinti teisingumo, prigimtinės teisės ir doros principus visuomenėje neapsiriboja esamų negerovių kritika ir bendrais siūlymais keisti padėtį.

Pažymėdamas, kad savo pranešime palietė tik kai kuriuos Bažnyčios ir nuosavybės santykio bruožus, J. Matulaitis sako, kad „apie tą viską daug dar galima būtų ir plačiai kalbėti, bet smulkesniuosius klausimus paliekame speciališkam sociologijos kursui, išguldomam tam tikrose mokyklose“[27].

Kitame savo straipsnyje „Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas“, perskaitytame jau minėtuose kursuose, Jurgis Matulaitis parodo, jog darbininkų klausimas kapitalizme iškyla kaip problema dėl to, kad, viena vertus, kapitalizmas į „žmogų darbininką žiūri kaip į įrankį turtams gaminti“, o kita vertus, aiškina „kad žmogaus asmuo yra pats sau tikslas“, kad žmogus yra protingas, laisvas ir lygus su visais kitais žmonėmis, kad jis turi tam tikras teises. „Priešingume tarp ekonominio principo ir etikos dėsnių ir slepiasi, galima sakyti, pati pradžia šių dienų darbininkų klausimo“, arba, trumpiau tariant, darbininkų klausimas, tai klausimas, „kaip suderinti santykius tarp darbo ir kapitalo, kad jie atsakytų teisybės reikalavimams“[28]. Smulkiai aprašęs varganą darbininkų padėtį, kuri griauna žmonių sveikatą, skatina girtuokliavimą, paleistuvavimą, šeimų griuvimą, doros nykimą ir tamsumą, Jurgis Matulaitis svarsto, kuo Bažnyčia gali prisidėti prie darbininkų problemos sprendimo. Jo nuomone, tas veikimas negali apsiriboti labdara: „čia negelbės piniguočių, darbdavių arba gailestingų žmonių labdariavimas. Darbininkai ne išmaldų reikalauja, o tik atiteisimo kas jiems pagal teisybę priklauso“[29].

Anot Jurgio Matulaičio, „Bažnyčia taipgi gali daug prisidėti prie

27 Ten pat, p. 366.

28 Matulevičius J. *Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas*, Draugija, 1909, t. VIII, (31–32), p. 367–384, p. 370.

29 Ten pat, p. 380.

palengvinimo darbininkų būvio, ne tik skelbdama prakilnų ir augštą Kristaus mokslą, ne tik žadindama žmonėse teisybės ir meilės jausmus, tobulindama jų būdą, nurodydama visiems sulig Kristaus mokslo priedermes, kaip darbininkams taip ir darbdaviams, bet ir praktiškai darbuodamasi darbininkų organizacijose ir įstaigose. Užsieniuose jau kone visur priimta žiūrėti į klebono darbavimąsi tarp darbininkų, kaip į jo tiesioginį ganytojavimo uždavinį. Kaip ana Vokietijoje tūlose diecezijose matome net paskirtus tam tikrus kunigus, taip kaip skiriama, pavyzdžiui, kapelionais į mokyklas; jie pasidalinę socialinį darbą, vieni padeda jaunuomenei organizuotis, kiti tarnauja suaugusiems; vieni kovoja prieš girtuokliavimą, kiti prieš paleistuvavimą ir ištvirkimą; vieni draugijas steigia ir veda, kiti įvairiose socialinėse įstaigose darbuojasi. /.../ Toliaus patiems apsišvietus darbininkų klausime, reikia sulig išgalės ir tarp darbininkų kelti apsišvietimas ir susipratimas. Reikia padėti jiems organizuotis ir įsitaisyti visokias naudingas įstaigas, o paskui ir savo darbu, kiek išgalint, prisidėti, kad tos organizacijos ir įstaigos tarptų ir klestėtų“[30].

Norint išspręsti socialinį klausimą, anot Jurgio Matulaičio, reikia suvokti padėties keblumą, suvokti, kad padėtį galima ištaisyti ir kelti teisingus reikalavimus padėčiai pakeisti. „Bažnyčia, kur ji turi rankas nesuvaržytas, kur jos darbo netrukdo ir įtekmės neardo, gali nemažai pastūmėti pirmyn socialinio klausimo išrišimą. Ji skelbdama ir mokydama tikėjimo ir doros prakilnias tiesas, kuriomis žmonės remiasi ir valdosi visame savo gyvenime, ji auklėdama ir lavindama žmonių būdą, žadindama juose prakilniausius jausmus, prakilniausias išsižadėjimo, patvaros, teisybės ir meilės dorybes, uždegdama juos dėl visuomenės labo, pasišventimo ir uolumo ugnimi, yra tuopatim neapsakomai galinga socialinė jėga, arba, geriaus, kaip kažinkas labai tiksliai išsitarė, socialinių jėgų gausi versmė. Be to, dar Bažnyčia niekad nesišalina ir nuo praktiško darbo visuomenės labui; kaip visada, taip ir dabar, kiek tik gali ir kur tik gali, tarnauja ji žmonijai net ir laikinųjų reikalų srityje, steigdama įvairių įvairiausias mokslo, kultūros, labdarybės ir kitokias įstaigas, sutverdama visokias naudingas

30 Ten pat, p. 382–383.

žmonėms, ypač vargdieniams, organizacijas ir jose darbuodamasi“[31].

Priimdami etinės, socialinės ir politinės sričių sąlyginį atskyrimą, ir kartu atsimindami, kad jas sieja bendri doros, teisingumo bei prigimtinės teisės principai, galime tvirtinti, kad Jurgis Matulaitis priešinasi Bažnyčios kišimuisi į politiką ir pritaria jos aktyviam veikimui etikos ir socialinių santykių srityje. Tai gerai derėjo su popiežių enciklikomis socialiniais klausimais, pirmiausia su Leono XIII enciklikomis „Rerum Novarum“, „Libertas“, „Immortale Dei“ ir kt. Tačiau, kaip pažymi Stasys Yla, „pažangi, drąsi ir sėkminga socialinė veikla, kuriai J. Matulaitis vadovavo, kėlė nerimą tarp konservatyvių katalikų. Prasidėjo prieš jį skundai pirmiausia Varšuvos kurijai. /.../ Kurija, žinoma, tų skundų nepaisė. Jie buvo siunčiami toliau – į Romą. Šios akcijos vadas, kaip vėliau paaiškėjo, buvo grafas Ostrowskis. Romoje buvo prelatas Umberto Benigni, vadovavęs slaptam integristų sąjūdžiui kovoti prieš modernistus pačioj Bažnyčioj. Sąjūdis leido slaptą biuletenį, skaitomą visuose Europos kraštuose, kur veikė integristų grupės. Viename biuletenių buvo įrašytas ir J. Matulaitis, kaip „vienas pavojingiausių modernistų pasaulyje“[32]. 1924-10-27 dienos laiške P. Būčiui apie tai rašo ir Jurgis Matulaitis: „Darbavausi darbininkų draugijose, steigėme Krikščioniškąją Demokratiją, laikiau socijales paskaitas; tad apšaukta mane liberalu, socialistu, o net ir į Rymą skųsta, būk aš, prisidengdamas krikščioniškosios demokratijos skraiste, organizuojąs masoneriją...“[33].

Konservatyvūs krikščionys radikalai mano, kad Bažnyčios socialinis veikimas turėtų apsiriboti tik labdara ir doros ugdymu. Tai aiškiai neatitinka nei šv. Tomo mokymo, nei socialinių XIX a. antros pusės popiežių enciklikų, ypač „Rerum Novarum“, dvasios. Ginčydamas šį radikaliai konservatyvų požiūrį, pal. Jurgis Matulaitis aiškina: „Darbininkai trokšta pirm viso lygybės ne tik teorijoje, bet ir pačiam gyvenime. Jie nori būti laikomi kaip pilnų metų ir pilnų tei-

31 Matulevičius J. *Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo*, Draugija, 1909, t. VIII, (31–32), p. 327–350, p. 349.

32 Yla S. *Jurgis Matulaitis. Biografinė apybraiža.* 2-as leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 26.

33 Górski T. MIC *Palaimintasis Jurgis Matulaitis.* – Marijonų talkininkų centro leidykla. Kaunas, 2009, p. 83.

sių, subrendę, lygūs su kitais piliečiais. Jie nori patys draugijoje savo reikalus atstovauti visose gyvenimo srityse. Jie nori įsikūnyti į šių dienų visuomenę ir stoti su kitais luomais vienoje eilėje darban dėl bendro labo, ne kaip kitų luomų pavaldiniai, bet kaipo lygūs kitiems sandarbininkai. Jie nori ne tik lygią su kitais arba dar net ir sunkesnę darbo ir vargo naštą nešti, bet ir lygiai su kitais sulig teisybės nurodymais dalyvauti bendro darbo išdavoje – kultūros vaisiuose. Žodžiu, darbininkų luomas reikalauja lygių sau teisių su kitais luomais visose gyvenimo srityse; jis nori pakilti ant aukštesnio kultūros laipsnio.

Užtatai ir kova, kurią darbininkai veda, nešioja išsiliuosavimo arba emancipacijos žymę.

Ir kol tos pageidaujamos lygybės nepasieks, jie neketina liautis kovoję prieš esančią visuomenę.

Čia negelbės piniguočių, darbdavių arba gailestingų žmonių labdariavimas. Darbininkai ne išmaldų reikalauja, o tik atiteisimo, kas jiems pagal teisybę priklauso“[34].

Trumpai tariant, Jurgis Matulaitis aiškina, kad, pirma, socialinės sąlygos laikui bėgant kinta, antra, kintant socialinėms sąlygoms, keičiasi socialinės problemos ir jų sprendimo būdai, trečia, kiek sprendimai priklauso nuo tikėjimo, doros, teisingumo ir prigimtinės teisės reikalavimų, tiek Bažnyčios pareiga socialinius klausimus spręsti, ketvirta, socialinių problemų sprendimas yra susijęs ne tik su teoriniu aiškinimu, bet ir su praktiniu veikimu per įvairiausias naujai besiformuojančias socialines struktūras. Tiek Aristotelis, tiek Tomas Akvinietis pabrėžia socialinių struktūrų rūšinį skirtingumą ir jų veikimo savitumą[35], todėl vien dorinio atskirų asmenų ugdymo nepakanka socialinėms problemoms spręsti. Konservatyvieji radikalai remiasi prielaida, kad visos socialinės problemos iš tikrųjų priklauso politikos sričiai, o doros ir tikėjimo ugdymas savaime išsprendžia visas socialines problemas.

Pažymėjęs, kad, liberalų nuomone, įgyvendinus laisvę kaip galimybę kiekvienam siekti savosios naudos, individai, vien savimeilės

---

34 Matulevičius J. *Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas*, Draugija, 1909, t. VIII, (31–32), p. 367–384, p. 380.

35 Aristotelis, 1997, *Politika*, Vilnius: Pradai, 1997, p. 63.

skatinami, pasieks geriausios visuomenės tvarkos ir didžiausios visų gerovės, Matulaitis sako, kad toks mokymas yra aiškiai klaidingas. „Ne visi gi žmogaus palinkimai yra geri, yra ir blogų. Jeigu žmogus nesusiturės, tai blogieji paims viršų ir nusmelks geruosius. – Ir liuosybė, nors yra labai geras ir labai pageidautinas daiktas, tačiau pati per save dar žmogui laimės neatneša. Ji tik duoda žmogui ploto išsitiesti, duoda progą savo jėgas sunaudoti. Ale ji gali būti ne tik ant gero, bet ir ant blogo apverčiama. Taip pat sunku tikėtis, kad egoizmas privestų žmogų prie broliško sugyvenimo su kitais ir prie visų geriausios visuomenėje tvarkos. /.../ Individualizmo negalima statyti į žmonijos gyvenimo taisykles; nes būtinai reikia, kad kiekvienas pavienis žmogus taikytųsi prie kitų, kad ieškodamas savo labo, atsižvelgtų ir į visuomenės labą.

Dar labiau pasirodė to mokslo klaidingumas, kada pradėta pagal jį tvarkyti visuomenės gyvenimas. Revoliucija kaip viesulas apibėgo kone visas kultūringesnes Europos šalis, vardan liuosybės ir lygybės griaudama sostus /.../ Panaikinta daug pasenėjusių, bereikalingai varžančių įstatų ir įstaigų, bet ir daug naudingų /.../ Tokiu būdu išnyko baudžiava, vergija, luomų privilegijos, bet podraug ir miestų autonomijos, ir amatininkų susivienijimai, ir sodžių bei miestų bendra nuosavybė ir kitos naudingos įstaigos. Išnykus visuomenės organizacijai bepasiliko tik visagalinti viešpatijos (t. y. valstybės – A. P.) valdžia ir pavieni asmenys, kaip dulkelės, niekuo nesuklijuotos, nešiojamos vėjo kur tinkamos. Taip pasilikusi be atspirties vienata (t. y. individas – A. P.) pakliuvo viešpatijos vergijon; o pačioje viešpatijoje išaugo visa gniuždanti centralizacija“[36].

Turbūt dėsninga, kad šiuolaikiniai liberalai Bažnyčios socialinį veikimą, kurį gynė Jurgis Matulaitis, smerkia ne mažiau piktai, nei tai kažkada darė konservatyvieji radikalai. Jie aiškina, kad socialinė Bažnyčios veikla pažeidžia jos pačios deklaruojamą principą: „Kas ciesoriaus, atiduokite ciesoriui, o kas Dievo – Dievui“ (Mk 12, 17). Jie vadina tokį veikimą politikavimu, nes atmeta įvairiausių socialinių

36 Matulevičius J. *Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo*, Draugija, 1909, t. VIII, (31–32), p. 327–350, p. 340.

struktūrų rūšinį skirtingumą ir iš viso nepripažįsta jokios socialinės filosofinės problematikos, apsiribodami vien tik politine filosofija. Todėl, jų požiūriu, kiekviena socialinė veikla yra politinė. Liberalaus požiūrio klaidingumas aiškiai atsiskleidžia pal. Jurgio Matulaičio pateiktoje socialinės problematikos analizėje. Jau vien tai rodytų, kad Jurgio Matulaičio pateiktas socialinių ir politinių problemų santykio aptarimas yra labai šiuolaikiškas ir aktualus.

J. Matulaičio pradėtas darbas sulaukė gana plataus atgarsio Lietuvoje: sociologijos kursas buvo skaitomas Kauno kunigų seminarijoje, išspausdinta K. Šaulio nedidelės apimties „Sociologijoje", „Draugijos" žurnale spausdinamos K. Paltaroko socialinei filosofijai skirtos paskaitos, 1914 m. išėjo K. Paltaroko veikalas „Socialinis klausimas". Vėliau socialinė filosofija buvo sėkmingai plėtojama Lietuvos universitete. Bet tai jau kita tema.

1. TRUMPAS IŠAIŠKINIMAS ŠIŲ DIENŲ SOCIALINIO KLAUSIMO

Šių dienų socialinis judėjimas – tai jau nebe kokios nors vienos dalelės, vieno žmonių luomo subruzdimas reikalauti sau atsakančių teisių, ieškoti priderančios sau visuomenėje vietos; šių dienų socialinis sujudimas siekia giliau – iki pat dugno visuomenės sąstatos, jis nori dabartinę draugiją visiškai pertaisyti, atmainyti, sutverti visiškai naują gyvenimą. Šių dienų socialinis judėjimas, kaip srauni upė pavasarį sniegui paleidus, eidamas pirmyn vis putoja, kaskart naujus žmonių sluoksnius savo srovėn įtraukdamas, vis labiau plėtojasi ir vis plačiau išsilieja, kaskart naujus reikalus apimdamas, kaskart naujas gyvenimo sritis pagaudamas.

Iš to pasirodo šių dienų socialinio klausimo visa svarba; iš to taipgi išeina, kad kiekvienas pilietis privalo pažinti ir suprasti tą klausimą, o pažinęs prisidėti sulig savo išsigalėjimo prie jo išrišimo.

Taigi ne be reikalo šiose paskaitose paskirta pirmutinė vieta socialiniam klausimui apsvarstyti. Bet norint jį šiek tiek ištirti, kaip matome, reikia siekti iki pat visuomenės sąstatos, reikia apimti įvairios ir plačios draugijos gyvenimo sritys, reikia išpainioti, atskirti ir aikštėn iškelti tuos įvairių įvairiausius veiksnius, kurie, išvien susidėję, sukėlė šių dienų socialinį klausimą. Kiekvienas pripažins, kad nelengva, beveik negalima tai atlikti per vieną valandą. Todėl aš tepajudinsiu vos tik svarbesnius dalykus ir tai tik apgraibomis.

Pasistengsiu trumpai išaiškinti:

1) Ką reikia suprasti šių dienų socialiniu klausimu?

2) Iš kur jis yra atsiradęs ir kilęs?

3) Kas ir kaip gali prisidėti prie jo išrišimo?

I.

Kas tai yra socialinis klausimas? Visuomenės moksle yra priimta vadinti klausimu kokį nors susidariusį keblumą, painumą ar tai ūkės ir draugijos sutvarkyme, ar tai politikos srityje, kokį nors negeistiną apsireiškimą, ko nors stoką, kokią nors ligą, ydą visuomenės kūne. Neužtenka pažinti ligą, dar reikia susekti jos priežastis, jos šaknis, dar reikia surasti atsakantys vaistai ir priemonės jai prašalinti. Užtai ir socialinis klausimas įžengia į mokslo ir gyvenimo, į teorijos ir praktikos sritį. Taigi norint jį išrišti, reikia darbuotis teoretiškai ir praktiškai.

Vadiname tą klausimą socialiniu arba draugijos klausimu užtai, kad ne pavienių žmonių santykiais ir reikalais čia rūpinamasi, bet tik ištisų kuopų, luomų, sluoksnių, draugijų – žodžiu, visuomenės. Bet negalima socialinio klausimo pervien laikyti su visuomenės mokslu; nes socialinis klausimas ne visus apima visuomenės gyvenimo apsireiškimus, bet tik tuos, kur pasirodo kokia nors liga, koks nors keblumas. Ir tai ne tiek draugijos sutvarkymo, visuomenės gyvenimo, kiek draugijos ūkės vedimo, šeimininkavimo, tai yra ekonomijos sritį šių dienų socialinis klausimas paliečia, bet neišskirtinai; higienos, doros ir tikėjimo stovis taipgi negali čia nerūpėti. Įsileisdamas gi į ekonomijos sritį, anaiptol neapima socialinis klausimas viso visuomenės turtų išdirbimo ir padalinimo, bet tik tyrinėja keblumus, ligas tenai apsireiškiančias.

Daug žmonių per siaurai ima tą socialinį klausimą. Tūli laiko jį pervien su kova su socializmu; mano, kad socializmas esąs priežastimi visokių subruzdimų, apsireiškiančių šių dienų visuomenės gyvenime. Tai netiesa. Priežastys, dėl kurių kilo šių dienų socialinis klausimas, glūdi pačiam dabartinės draugijos sutvarkyme, jos sąstatoje, jos šeimininkavimo būde, jos gyvenime. Socializmas gi tėra tik viena iš pakraipų arba mokyklų, savotiškai suprantančių socialinį klausimą ir savotiškai norinčių jį išrišti. Ne dėl socialistų pakurstymų radosi tūli negalavimai draugijos kūne, bet tik dėl tų negalavimų kilo ir platinasi socializmas. Taigi ir socialinis klausimas ne tiek kovojant

su socializmu išrišamas, kiek gydant apsireiškusias visuomenės gyvenime ligas.

Kiti vėl ima socialinį klausimą pervien su darbininkų klausimu, arba net dar siauriau, – pervien su teisingu uždarbio ir užmokesčio klausimu. Tiesa, darbininkų klausimas yra opių opiausias. Didelis yra reikalų priešingumas tarp kapitalistų (piniguočių) ir darbininkų, o iš to tarp vienų ir kitų kyla ginčai ir kova. Darbininkų klausime labių labiausia apsireiškia liga, ėdanti dabartinių draugijų kūną. Pasirodo, kad visuomenės labui neužtenka vien daug visokių išdirbinių ir turtų pagaminti, bet reikia dar žiūrėti, kad tie turtai teisingai būtų padalinti. Neužtenka, kad kultūros lobiai didintųsi, bet dar reikia, kad civilizacijos vaisiai būtų kuo plačiausioms minioms prieinami. Ne toji viešpatija [valstybė] turtinga, kuri skaito daug piniguočių viso ko pertekusių, bet toji, kurios liaudis gyvena gerovėje, kurioj plačios žmonių-darbininkų minios pasituri. Šių dienų vargetų beturčių augančios minios aiškiai nurodo, kad dabartinės draugijos sutaisymas ir tvarka nevisai tikę. Bet proletarų augantis skaičius – tai vienas iš liguistų apsireiškimų visuomenės gyvenime. Darbininkų klausimas – tai tik dalis, tai tik viena šaka socialinio klausimo.

Be darbininkų dar apima socialinis klausimas amatininkų ir smulkiųjų pirklių, t. y. taip vadinamo vidutinio luomo, klausimą. Amatininkas, neužtektinai pamokytas, neturįs atsakančių darbo įrankių, ne visur gali susilyginti su didžiuoju pramonininku; negali dažnai nei taip gerai, nei taip pigiai, nei taip greitai atlikti darbo kaip su mašina; dėl to beeidamas lenktynių žlunga ir pakliūva į vargetų eiles. Ne geriau klojasi ir smulkiajam pirkliui, kad prisieina stoti prieš stambųjį krautuvininką, jis su juo eiti rungčiomis neišturi. Taigi ir čia kyla klausimas, kaip prašalinti tą reikalų priešingumą tarp vidutinių luomų ir kapitalistų.

Toliau turime moterų klausimą, kuris į dvi šakas yra pasidalinęs. Žemesniųjų luomų moteris, rankpelnes, kapitalizmas jau per daug yra į darbą įtraukęs, kad net šeimyną suardo. Taigi čia klausimas kyla, kaip moteris rankpelnes apginti nuo per didelio darbo ir išnaudojimo? Kaip jas sugrąžinti šeimynai, vaikams? O vėl vidutinių ir aukš-

tesniųjų luomų moteris, ilgus metus mokiusiosios, lavinusiosios, nesuranda paskui šių dienų visuomenėje atsakančios dirvos, kur galėtų besidarbuodamos savo mokslą, jėgas ir gerus norus kaip reikiant suvartoti. Taigi čia rūpi praplatinti moterims darbo lauką, išgauti joms atsakančias teises, sutverti tokias gyvenimui sąlygas, kuriose galėtų savystai [savarankiškai – *red. past.*] darbuotis.

Toliau eina ūkininkų klausimas. Vienur per mažai žemės turėdami neturi jie kuo misti, nei kur savo pajėgų suvartoti; kitur per dideliais mokesčiais apkrauti skundžiasi į skolas įpuolę; o vėl kitur neišturėdami lenktynių su užsieniniais javais laukus pametę turi ieškotis sau kitokių uždarbių. Visur jie reikalauja savo būvio pagerinimo.

Šalyse, kur mokslas lengviau pasiekiamas, turime išlavinto proletariato klausimą. Dažnai atsitinka tenai, kad žmogus, ilgus metus vargęs, dirbęs, baigęs mokslus, neturi kur dėtis. Jis jaučia, kad savo mokslą galėtų sunaudoti visuomenės labui, kad galėtų naudingai darbuotis, bet, negaudamas atsakančios vietos, turi žiūrėti, kaip įgytas mokslas, ilgų metų darbo vaisius, perniek eina. Iš to kyla neužganėdinimas [nepasitenkinimas] ir viešpataujančios tvarkos neapykanta.

Pagaliau, prie to dar reikia pridėti daug visokių smulkesnių klausimų, kaip antai vargdienių beturčių, netekusių sveikatos, pasenusių ar nepajėgiančių jau dirbti, aprūpinimo klausimas; girtuokliavimo, kuris kai kuriose šalyse taip labai yra įsivyravęs, ir paleistuvystės prašalinimo klausimas; atsakančių būstų miesto žmonėms, ypač darbininkams, parūpinimo klausimas; išeivių sutvarkymo ir apglobimo klausimas ir t. t.

Visi tie klausimai rišasi tarp savęs, o išvien suimti sudaro tai, ką mes vadiname socialiniu arba draugijos klausimu. Taigi, kaip matome, socialinis klausimas yra tai klausimas: kaip mūsų gadynėje apsireiškusias visuomenės kūne ligas ir ydas prašalinti, ar tai jos būtų ūkės, ar draugijos gyvenime, ar politikos srityje? Kaip prašalinti susidariusius ir kilusius klausimus, painumus ir reikalų priešingumus tarp įvairių draugijos luomų ir sluoksnių? Kokios tų visų negalavimų priežastys ir kokie vaistai jiems išgydyti?

II.

Iš kur ir kaip yra kilęs šių dienų socialinis klausimas? Nepigu tai išrodyti, nes daug veiksnių išvien susidėję yra jį sukėlę; o tie veiksniai labai įvairūs ir įvairias jie paliečia gyvenimo sritis.

Pirmiausia dabartinio ūkininkavimo būde, ūkės vedimo atsimainiusiose sąlygose reikia ieškoti versmės šių dienų socialinio klausimo.

Ekonomiški veiksniai turi neapsakomai didelę įtekmę į visą mūsų gyvenimą. Žmogus, norėdamas gyventi ir tobulintis, turi ieškotis sau maisto ir priemonių savo reikalavimams užganėdinti [patenkinti], žodžiu – turi ūkininkauti. Nuo gerovės ir būdo jai pagaminti daug priguli visas kitose šakose žmogaus gyvenimas. Ūkės vedimo būdas, sutvarkymas, plėtojimasis ir ištobulinimas labai rišasi su apskritu žmogaus ištobulinimu ir plėtojimusi. Ūkininkavimo būdų tyrinėjimas parodo, kaip žmonės kilo aukštyn, kodėl jie šiandien turi tiek reikalavimų ir kodėl jie jaučiasi nelaimingi, jei negali jų užganėdinti.

Kokią turi įtekmę į mūsų gyvenimą ūkininkavimo būdo atsimainingumas, gali parodyti vienas kitas pavyzdys.

Paimkime nors kad ir vandens pagaminimą miestuose gyventojams. Taip, kaip dabar mažesniuose miestuose, seniau net ir didesniuose vandenį nešte nešiojo arba vežte vežiojo į namus; iš to mito šimtai ir tūkstančiai darbininkų. Bet štai vienam tokiam mieste gyventojai susitarę užsitiesia rynas vandeniui traukti; vandenio pagaminimo būdas mainosi. Pažiūrėkime, kas tada darosi? Viena, šimtai arba net ir tūkstančiai žmonių lieka be darbo; tuoj kyla tam mieste darbininkų klausimas. Antra, iki šiol vandens pagaminimu rūpinosi kiekvienas gyventojas kas sau, buvo tai pašalinis pavienių gyventojų reikalas. Jei vienas ar kitas darbininkas, susirgęs ar dėl kitos kokios priežasties, neatnešė vandens, jei vienam ar kitam gyventojui vandens pritrūko, tai buvo jų dalykas, kitiems tai negalėjo rūpėti. Bet rynas vandeniui traukti įtaisius, jau nebe taip stovi vandens pagaminimo klausimas. Tegul kur nors ryna trūksta arba užsikemša, tegul darbininkai, kurie prižiūri įtaisus vandeniui traukti, nestoja darban

– o tuoj viena, antra miesto dalis arba net ir visi gyventojai neteks vandens; jau, kaip matome, čia vandens pagaminimo klausimas tampa viso miesto, visuomenės klausimu; tampa viešu visų gyventojų bendru reikalu.

Maždaug tokios pat atmainos turi įvykti miesto gyvenime, įvedus jame gazo arba elektros šviesą, įtaisius tramvajus ir t.t. Tuojau tos šakos ūkininkavimo nustoja buvusios pašaliniu pavienių gyventojų dalyku, tampa viešu, bendru visos visuomenės reikalu, ir turi pereiti viso miesto ūkėn ir nuosavybėn arba bent pasilikti po miesto priežiūra.

Paimkime dar vieną pavyzdį iš kaimų ir sodžių gyvenimo. Senų senovėje, kai miškų ir girių buvo labai daug, niekas jų nedraudė, kiekvienas ūkininkas kirsdavosi sau malkų ar rąstų kiek tinkamas taip, kaip dar ir dabar matome darant tūlose Rusijos šalyse. Ilgainiui ariamajai žemei prasiplatinus, o miškams sumažėjus, būna ant jų užstatyta priežiūra, malkos ir rąstai prisieina pirkti. Bet kas būtų, jei kokioje šalyje visiškai miškų pritrūktų, arba jeigu jų savininkai susitarę viską parduotų užsieniniams pirkliams taip, kad vietiniai žmonės nei žabelių negalėtų gauti nusipirkti? Kad nori, valgyk sveikas nevirtą valgį, o žiemą šalk! Tada toje šalyje kiltų kuro pagaminimo klausimas; visuomenė į tą dalyką turėtų įsikišti ir jį sutvarkyti.

Taip pat nutiesus kokioje nors apylinkėje geležinkelį ne be to [neišvengiama], kad tai daug kas neatsimainytų tos apylinkės žmonių gyvenime.

Taigi, matome iš tų kelių pavyzdžių, kaip, atsimainius ūkininkavimo būdui vienoje ar kitoje šakoje, kyla įvairūs nauji klausimai, nauji reikalai žmonių gyvenime.

Norėdami susekti pradžią šių dienų socialinio klausimo, taip pat turime atsižiūrėti į tas atmainas, kurios įvyko amžiams slenkant šių dienų visuomenės ūkėje ir ūkės vedime.

Maždaug galima išskirti kelis nelyginant kaip ir kokius laipsnius, kuriais, jei ne visur, tai bent Europoje, besiplėtodamas, besitobulindamas ir beaugdamas aukštyn ėjo ir kilo visuomenės ekonomiškasis gyvenimas.

Senų senovėje, kaip mokslo vyrai spėja, žmonės užganėdindavo savo reikalavimus ūkę vesdami atskiromis šeimynomis. Kiekviena šeimyna stengdavosi viską pati sau pasidaryti, pati viena tam ištesėti. Kiekviena skyrium gamindavosi reikalingus sau daiktus ir pasigaminusi pati viena juos suvartodavo. Kiekvienos šeimynos ribose visas jos ūkiškasis gyvenimas prasidėjęs taip ir užsibaigdavo. Mainai ir kitokie ūkiški santykiai su kitomis šeimynomis buvo mažai težinomi. Jei buvo koks darbo pasidalinimas, tai tik tarp lyčių: vyrų ir moterų, arba tarp įvairaus amžiaus asmenų. Vyrai medžiojo, žvejojo, ganė gyvulius, kariavo, o moterys su vaikais ir seniais namų triūsą ir darbus atlikdavo. Ūkiškojo gyvenimo vienetas buvo šeimyna.

Bet amžiams einant žmonių skaičius auga, šeimynos dauginasi, atsiranda kaimai, sodžiai ir miestai. Drauge ir pats žmogus tobulinasi: auga, dauginasi, aukštyn kyla ir įvairyn eina jo reikalavimai. Pavienės šeimynos kaskart sunkiau įstengia pačios sau skyrium pasidaryti visus reikalingus daiktus, kaskart mažiau gali vien savo tik darbu užganėdinti vis augančius reikalus. Išpalengvo maždaug viduramžiuose susidaro Europoje įvairūs luomai: karžygių, dvasiškių, ūkininkų, pirklių, amatininkų, kurie apėmę įvairias darbo šakas, įvairius reikalingus visuomenės gyvenime pildo uždavinius. Išpalengvo įvyksta taipgi darbo ir ūkininkavimo pasidalinimas tarp miestų ir sodžių. Sodžiaus gyventojai dirba laukus, o miestiečiai varo amatus ir prekybą. Kaimiečiai pagamina žemės vaisių, o miesto gyventojai parūpina įrankių ir kitų reikalingų išdirbinių. Sodiečiai gabena miestan žalius daiktus, o miestiečiai juos perdirba ir dailina. Tokiu būdu miestai ir sodžiai darbą pasidalinę, išvien ūkininkavimą varo; vieni be kitų pagalbos neištesėtų savo reikalavimų užganėdinti. Tokiu būdu ūkiškojo gyvenimo vienetu tampa miestas su aplinkiniais sodžiais. Kaip senovėje kiekviena šeimyna, taip dabar kiekvienas miestas draugiai su savo sodžiais, skyrium nuo kitų miestų veda savo ūkį; stengiasi vienas pats sau visa, kas reikia, pasigaminti; nuo kitų miestų visokių čyžių ir muitų siena atsidalina, kaip ir kokia tvora apsitveria.

Bet gyvenimas nestovi ant vietos; bebėgdamas ir besiplėtodamas, jis vis pirmyn stumia žmoniją. Atskirų miestų reikalai vis kaskart

labiau išvien susipina; vis kaskart labiau vienų ūkininkavimas ir gerovė priguli nuo ūkės vedimo ir gerovės pas kitus, vis kaskart mažiau gali atskiri miestai vieni be kitų visus gyvenimo reikalavimus užganėdinti. Taip išpalengvo ūkiškojo gyvenimo srovė, išgriovus ir išdildžius sienas tarp atskirų miestų, apima visą tautą, visą viešpatiją. Maždaug nuo tos gadynės, kada Kolumbas atrado Ameriką, Europoje ištisos viešpatijos tampa ūkiškojo triūso ir gyvenimo vienetais. Naujų žemių atradimas dar labiau praplatino dirvą ūkiškajam Europos viešpatijų triūsui. Europa ima gabenti savo išdirbinius į tolimas šalis parduoti. Nuo išdirbinėjimo atsidalina kaipo atskira ūkiškojo triūso rūšis, išdirbinių pervežimas ir išpardavimas; tokiu būdu išauga naujos ūkininkavimo šakos: didžioji pramonija, didžioji prekyba ir važba [transportas]. Prekybos ir ūkiškojo triūso dirva tampa visas pasaulis. Ir žmonija kaskart vis toliau žengia susivienijimo keliu: vis kaskart labiau rišasi išvien atskirų viešpatijų ūkininkavimo reikalai; vis kaskart eina tolyn tarp atskirų viešpatijų darbo pasidalinimas; vis kaskart labiau vienų gerovė priklauso nuo kitų gerovės. Tegul kur nors, kad ir Indijoje arba Amerikoje, darbas sustoja, ištinka ūkiškojo gyvenimo suirutė, – o kaip bematant atjaus tai Europos ir viso pasaulio viešpatijos. Tokiu būdu kaskart labiau visa žmonija tampa ūkiškojo gyvenimo ir triūso vienetu.

Tasai dalykų stovis paaiškina, kodėl šių dienų socialinis klausimas toks platus ir kodėl visi jį taip labai atjaučiame.

Seniau, kaip matome, kiekviena šeimyna, paskui kiekvienas miestas, pagaliau kiekviena tauta kas sau ūkę varė ir gyveno. Tas gyvenimas, kaip upė niekieno nevaržoma ir nevaldoma, palaidas savaime tekėjo ir plėtojosi. Bet taip toliau būti jau nebegali. Juo labiau žmonių gyvenimas išvien susipynęs, juo daugiau privalo žmonija rūpintis jį sąmoningai vesti ir tvarkyti, kad atsakytų proto reikalavimams iš atžvilgio į atsimainiusias ūkininkavimo sąlygas. Bet to dar nėra. Mokslas rodo mums, kaip turėtų būti, o gyvenimas, mažai ką žiūrėdamas į tuos mokslo nurodymus, kaip tekėjęs taip ir beteka savaime nesutvarkytas kaip reikiant. Tarp proto reikalavimų ir tikrojo gyvenimo matos visa prapultis. Dėl to neužsiganėdinimas kyla ir auga;

socialinis klausimas eina aštryn.

Kaip matome, žmogui tobulinantis, didinasi jo reikalavimai: kaskart mažiau gali žmogus pats sau ištesėti; vis daugiau kaskart reikalauja kitų pagalbos. Tai privedė žmones prie darbo padalinimo ir prie maininінkavimo. Vienam vieni daiktai geriau sekasi dirbti, kitam kiti; ir vėl vienam vieno daikto trūksta, kitam kito. Norint užganėdinti savo reikalavimus, atsiėjo žmonėms mainyti tarp savęs išdirbiniai. Čia žmonija turėjo pergalėti dvi labai dideles kliūtis.

Iš pradžių, žinoma, atsiėjo žmonėms maininінkauti tarp savęs pačius daiktus. Paimkime pavyzdį: žemdirbiui, rengiantis į karionę, prireikia ginklų; jis turi atliekamų gyvulių ir noriai duotų gyvulį už ginklus. Bet ginkladirbis nenori imti gyvulių; jis pats jų turi užtektinai; jam reikia drabužių. Taigi anam žemdirbiui prisieina surasti toksai žmogus, kuris imtų mainais už drabužius gyvulį. Kaip keblus ir nepatankus toksai maininінkavimo būdas! Žmogus pergali tuos keblumus išrasdamas pinigus. Pinigas neapsakomai palengvina žmogui susinešimus su kitais žmonėmis, padeda užganėdinti visus reikalavimus. Turėdamas pinigą, gali žmogus kiekvienoje valandoje gauti visus reikalingus daiktus. Tokiu būdu pinigas įvedė neapsakomai didelę atmainą: su pinigų pagalba žmogus gali didesnius turtus sutaupyti, daugiau savų norų pasotinti, išmintingiau savo ūkę vesti ir sutvarkyti.

Bet dar viena kliūtis trukdė ūkiškojo gyvenimo plėtojimąsi. Ne kiekvienas daiktas greitai ir pigiai padaromas. Kol padarysi ne vieną daiktą, kol padaręs paimsi už jį pinigą, reikia daug laiko padėti, reikia įsitaisyti tam tikri įrankiai, pasigaminti medžiaga, pasisamdyti darbininkai, reikia pragyventi. Kaip tuo tarpu, kol darbo nepadarysi, visus tuos reikalus užganėdinti? Kaip ta spraga užkišti? Ir tą sunkenybę žmonija apveikė, įvesdama kreditą arba užsitikėjimo paskolas. Vieni kitais užsitikėdami, žmonės skolina pinigus ir kitus reikalingus daiktus, žinodami, kad laikui atėjus atsiims paskolas su nuošimčiais. Kredito įstaiga, tobulindamasi, vis labiau palengvina ūkiškojo gyvenimo vedimą visose šakose. Ačiū kreditui, mūsų gadynėje jau kone visokie turtai galima apversti kilnojamuoju ir plaukomuoju kapitalu.

Naujoje Zelandijoje net žemės savininkai leidžia į žmones kreditą popierių pavidale kaipo pinigišką vertę. Turtai tampa kaskart judresni, gali eiti per rankas, apsiversti ūmu laiku po kelis kartus, skrajoti ir plaukyti po žmones.

Kredito įstaiga besitobulindama įnešė neapsakomai dideles atmainas į visuomenės gyvenimą. Ji mums išaiškina, kaip galėjo atsirasti šių dienų kapitalizmas su savo bankais, su piniguočiais, valdančiais milijardus turto ir milijonus žmonių darbininkų, su taip aukštai pakilusia pramonija, prekyba ir važba.

Taip pat ir darbo padalinimas ir sutvarkymas, amžiams einant, besitobulindamas ne mažesnes padarė visuomenės gyvenime atmainas.

Senų senovėje, kaip jau minėjau, jei buvo koks darbo padalinimas, tai tik tarp vyrų ir moterų, vaikų, suaugusiųjų ir senių; paskui atsiranda įvairūs luomai, kurie atlieka įvairius atskirus draugijoje darbus ir uždavinius: išauga įvairios atskiros savistovės šeimininkavimo šakos. Patys amatai, darbą besiskirstydami, kaskart labiau šakojasi ir įvairyn eina.

Iš pradžių amatininkai dirba dėl vietinių žmonių, išdirbinių ėmėjai ir pirkikai jiems žmonės žinomi. Bet kada ūkiškojo gyvenimo vienetais tampa ištisos viešpatijos, kada, atradus Ameriką, atsidaro Europos prekybai naujos užjūrinės šalys, amatininkai ima išdirbinėti daiktus dėl prekybos su nežinomais ėmėjais tolimose šalyse. Patys amatininkai, žinoma, negali taip toli gabenti savo išdirbinių. Tame juos pavaduoja pirkliai tarpininkai: jie veža pirkinius į tolimas šalis parduot. Susidurdami su anų šalių žmonėmis, pirkliai permano jų norus, užsigeidimus ir reikalavimus. Pargrįžę Europon, duoda amatininkams nurodymus, ką ir kaip turi jie dirbti. To dar negana. Suvienįję juos kuopomis, duoda jiems įrankius, medžiagą ir butą, iš aukšto užperka jų darbą ir jį prižiūri. Taip pamažu ne tik tarpininkavimą ir išpardavinėjimą, bet ir patį išdirbimą, suėmę į savo rankas, pradeda anie pirkliai valdyti; pamažu jie tampa pramonininkais.

Pristačius daug žmonių prie kokio nors painaus, keblaus, iš daug dalių susidedančio darbo, lengva pastebėti, kad tie patys žmonės kur

kas daugiau padarys, jei tą darbą išdėstę į mažas, prastas daleles tarp savęs pasiskirstys ir išmintingai sutvarkys. Žmogus, nuolat tą pačią darbo dalelę atlikdamas, greičiau išmoksta dirbti, labiau įpranta į savo darbą, mažiau sugaišta ir sparčiau dirba. Taip pasiskirstę ir pasidalinę kokio nors daikto išdirbimą, išvien stodami prie darbo kuopa, žmonės kur kas daugiau padaro. Dar ir toji yra čia nauda, kad taip darbą sutvarkius, daiktų išdirbimas daug pigiau atsieina. Tada galima priiminėti į darbą ne tik išsilavinusius amatininkus, bet ir prastus darbininkus, ir moteris, ir vaikus. Išdėsčius daiktų išdirbimą į daleles, kiekvienam gali surasti atsakančią darbo dalelę. Tas taisykles pramonininkai pritaikė prie gyvenimo. Tokiu būdu atsirado pirmutinės rankų dirbtuvės – manufaktūros.

Painų ir iš daug dalių susidedantį daiktų išdirbimą beskirstant ir beišdėstinėjant į prastesnes darbo dalis, galima prieiti prie taip smulkaus padalinimo, kad užtenka vieno antro rankos pajudinimo paskirtai darbo dalelei atlikti. Čia jau ne taip sunku, kiekvienai tokiai taip prastai ir taip tiesmukai darbo dalelei išrasti tam tikras prietaisas, tam tikra mašina. Taip ir pradeda mašina kaskart dažniau užstoti žmogų, juo labiau, kad ji dirba daug sparčiau negu žmogaus ranka, darbą atlieka daug tikriau, tankiai gražiau, o kas svarbiausia – pigiau. Daug tokių mašinų, sustatytų vienoje vietoje, varomų motoru, išmintingai sutaisytų ir sutaikytų, atliekančių skyrium po dalelę vieno ištiso darbo, sudaro šių dienų fabriką. Fabrikas – tai ne kas daugiau, kaip tik keletas mašinų, išvien atliekančių kokį nors bendrą darbą.

Naujesniųjų laikų technika su savo stebėtinais išradimais vis labiau pradeda užstoti žmogų mašinomis, o gamtos jėgos, kaip vėjas, vanduo, garas, elektra, vis daugiau jį užvaduoja. Fabrikai vis auga.

Telegrafai, telefonai, geležinkeliai, gariniai ir elektriniai garlaiviai, gali sakyti, supynė viso pasaulio tautas ir viešpatijas į vieną visų žmonių visuomenę. Žinios bematant, nelyginant žaibas, apibėgdamos viela visą pasaulį, ir sumanančiai suorganizuotos pačtos [paštas] palengvina žmonėms susižinojimą; per tai palengvina prekybą ir maininінkavimą, o pramonijoje ir kitose ūkininkavimo šakose – darbo pasidalinimą.

Patsai darbo padalinimas besitobulindamas vis dar eina tolyn tarp pavienių fabrikų, o fabrikuose – tarp pavienių mašinų ir darbininkų. Pavyzdžiui imant, šiandien bato pasiuvimas jau išdėstytas fabrike į 93 dalis, kiekviena darbo dalis pavesta atlikti tam tikrai mašinai, o darbininkai tik valdo ir prižiūri tas mašinas.

Suprantamas daiktas, kad įvedus tokį tobulą darbo padalinimą, kad taip padalytą darbą gerai sutvarkius, kad užstojus žmogų mašina, o žmogaus jėgas garu ir elektra, kur kas daugiau galima padaryti negu seniau padarydavo amatininkai savo rankomis, savo prastais įrankiais. Taip šiandien verpiamąja mašina vienas darbininkas suverpia 242 kartų tiek, ką seniau suverpdavo varpste arba tekinėliu; o audėjas mašina 21 kartą daugiau šiandien išaudžia; medvilnių fabrike šiandien vienas žmogus gali 246 syk tiek padaryt, negu seniau.

Štai kur glūdi šių dienų socialinio klausimo versmė: persimainiusios darbo sąlygos, jo padalinimas ir sutvarkymas, palengvinta komunikacija, technika su savo mašinomis ir prietaisais, žodžiu – persimainęs ūkės vedimo būdas sukėlė šių dienų visuomenės gyvenime įvairius keblumus ir sunkenybes.

Padalinus darbą ir jį išmintingai sutvarkius, užstojus žmogų mašina, įsteigus fabrikus, suprantama, kad amatininkai, tik savo rankomis besidarbuodami arba vos prastais rankų prietaisais besinaudodami, negalėjo darbe eiti lenktynių su fabriku, su didžiąja pramonija; turėjo žlugti. Taip, pastačius verpimo ir audimo fabrikus, Bostone susyk keli šimtai tūkstančių audėjų ir verpėjų liko be darbo ir be duonos.

Tokiu būdu kilo amatininkų klausimas.

Amatininkai, netekę darbo, turėjo eit dirbti pas fabrikantus, iš sodžių taipgi sutraukė fabrikai nemaža žmonių, ar tai netekusių žemės, ar tai negalinčių tenai išgyventi, ar užsigeidusių pasipelnyti mieste. Koks tų bedirbančių fabrike žmonių stovis? Jie gyvena iš dienos į dieną iš savo rankų darbo, o to darbo fabrikui sustojus lengvai gali netekti; neturėdami užtektinai turtų nei savistovio amato, jie neturi jokios atspirties savo gyvenime. Badas greitai priverčia juos sutikti ant sunkių sąlygų, kurias jiems pastato darbdaviai-pramonininkai, naudodamiesi sunkiu beturčių darbininkų stoviu. Seniau jaunikaitis,

besimokydamas amato, vis galėjo tikėtis kada nors užsidirbsiąs savo įrankius ir prietaisus ir susitversiąs sau neprigulmingą [nepriklausomą] būvį. Fabriko darbininkas negali tikėtis kada nors prie to prieisiąs, nes fabriko įsteigimas atsieina tūkstančius ir milijonus rublių. Fabrike darbininkas iki mirsiant tebesilieka beturčiu proletaru; jis visada tebekybo prikergtas prie fabriko, jo gyvenimas ir būvis niekad neužtikrintas. Suprantama, kad tokiam stovyje būdamas žmogus negali jaustis ramus ir užganėdintas. Iš to kilo darbininkų klausimas.

Pramonija ir fabrikai sutraukė begales žmonių į miestus, dėl to pasirodė stoka butų, namai pabrango. Darbininkai neuždirba tiek, kad ištesėtų parsisamdyti geresnį kambarėlį, jie susikimšę po kelias šeimynas vienam kambarėlyje, turi gyventi kur pastogėse, pogrindžiuose ir požemiuose. Todėl ir kilo miestuose gyvenimų ir butų pagerinimo ir pagaminimo klausimas. Dėlei to žmonių susikimšimo miestuosna ir dėl stokos gerų gyvenimų platinasi girtuokliavimas ir dora puola žemyn. Tokiu būdu atsirado girtuokliavimo panaikinimo ir doros pakėlimo klausimas.

Seniau smulkieji pirkliai, patarpininkaudami tarp išdirbėjų ir suvartotojų, atlikdavo visuomenėje naudingą darbą. Dabartės gi persimainius gyvenimo sąlygoms, palengvėjus susižinojimui tarp žmonių pasirodo jie esą daugelyje atvejų nebereikalingi. Šiandien pačta ir geležinkelis gali mums daugelyje atvejų patarpininkauti; galima jais parsisiųsdinti daug visokių pirkinių. Toliau suvartotojų draugijos, visokios rūšies savitarpinio susišelpimo įstaigos, didžiosios krautuvės, atlikdamos patarpininkavimo darbą kur kas geriau, pakerta mažiesiems pirkliams uždarbius ir jie turi žlugti. Iš to kyla mažųjų pirklių klausimas.

Besimainydama ir besitobulindama naujoji ūkininkavimo tvarka taip pat įtraukė į savo sūkurį ir ūkininkus-žemdirbius. Šiandien pas mus javų kaina ne tiek nuo to priklauso, ar čia ant vietos jie užderėjo ar ne, kiek nuo to, kaip jie užaugo Amerikoje, Rusijoje ir kitose šalyse, kiek jų tenai auginimas atsieina. Geležinkeliais ir garlaiviais pigu ir lengva pargabenti javus iš tolimiausių šalių, taigi svetimų šalių javais šiandien pripila ir užverčia mūsų šalies aruodus. Mūsų ūkininkai, tu-

rėdami žemę daug prastesnę kaip kitur ir tos pačios ne per daug, prie to dar apkrauti per dideliais mokesčiais, negali eiti lenktynių su anų šalių ūkininkais. Iš to ir kilo klausimas, ką reikia daryti, kad išgelbėtume ūkininkus iš to sunkaus stovio?

Taigi matome, kaip besimainydamos ir besitobulindamos išdirbimo ir pergabenimo arba, apskritai sakant, ūkininkavimo priemonės, sąlygos ir tvarka sukelia vieną paskui kitą įvairius šių dienų socialinius klausimus, kaip kaskart geresnis ir protingesnis triūso padalinimas, kaskart naujesni ir sumaningesni įtaisyti darbo įrankiai, kaskart tobulesnės mašinos, važba ir t. t. įveda į žmonijos gyvenimą tūleriopas atmainas, sužadindami tūleriopus klausimus. Imant iš to atžvilgio šių dienų socialinį klausimą, galima pavadinti jį pažangos išdava. Ir, beeinant žmonijai pažangos keliu, kaip kilo, taip ir kils visada visokie nauji socialiniai klausimai.

Bet kodėl mes šiandien tas ekonomiškojo gyvenimo atmainas daug daugiau atjaučiame, negu tai būdavo senovėje; kodėl dėl tų atmainų kilo tiek blogumų ir ligų visuomenės kūne? Tam išaiškinti neužtenka vien tik ekonomiškuosius veiksnius pažinus. Kas žiūri į socialinį klausimą kaipo į duonos pagaminimo klausimą, tas jį ima per siaurai. Ekonomiškojo gyvenimo sąlygų atmainoje glūdi pradžia šių dienų socialinio klausimo. Bet norint pilnai jį išaiškinti, norint žinoti, kodėl jis taip labai išsiplėtojęs ir kodėl dėl jo tiek mūsų gadynėje nusiskundžiama, reikia siekti į kitas gyvenimo sritis. Anot profesoriaus Herknerio, būtų buvusios visai kitokios pasekmės, įvedus naujas mašinas ir naują šeimininkavimo būdą, esant kitokiai tvarkai politikos ir socialinio gyvenimo srityse.

Taigi ir mes, beieškodami šių dienų socialinio klausimo priežasčių, turime įžengti į politikos ir socialinio gyvenimo sritis.

Daugiausia čia kaltos XVIII šimtmečio viešpataujančios filosofijoje į žmogų ir draugiją pažiūros. Sulig tų pažiūrų atstovų Rousseau su Encyklopedistais[1], žmogaus prigimtis esanti visiškai dora ir gera. Visa, kas bloga, randasi tarp žmonių, pareina iš to, kad juos pati

1 Prancūzų švietėjų grupė, 1751–1772 m. leidusi Enciklopediją (*Encyclopédie*), arba Aiškinamąjį mokslų, menų ir amatų žodyną.

viešpatija ir visuomenė, bevaržydama visokiais įstatais, sugadinanti ir ištvirkinanti. Jei tik žmogaus nieku nevaržytum, jei tik jam duotum nieku neapribotą liuosybę, tai jisai, savimeilės valdomas, vien savo naudos beieškodamas ir savo reikalus besistengdamas patenkinti, pats savaime prieitų prie visų geriausios visuomenėje tvarkos ir prie viso labo. Tada kiekvienas žmogus įdėtų į darbą visas savo jėgas; iš tos priežasties vis didyn augtų turtai. Taip besistengiant kiekvienam žmogui įgyti lobius, kiltų kova už būvį, lenktynės, todėl dar labiau kiekvienas įtempęs savo jėgas darbuotųsi. Tokiu būdu kiekvienas žmogus prieitų prie laimės ir gerovės sulig savo darbštumo, gabumo ir nuopelnų. Taip kiekvienam skyrium beeinant rungčiomis su kitais, visi išvien prieitų prie gerų geriausios tvarkos visuomenėje ir prie viso labo. Šitą krypsnį socialiniuose moksluose priimta vadinti individualizmu užtai, kad jis liepia atsižiūrėti vien tik į pavienį žmogų ir viską remia ant pavienio žmogaus egoizmo. Vadinama ji taipgi liberalizmu dėl to, kad jis reikalauja nieku neapribotos pavienio žmogaus liuosybės.

Šito mokslo paklaidos yra aiškios. Ne visi gi žmogaus palinkimai geri, yra ir blogų. Jei žmogus nesusiturės, tai blogieji paims viršų ir nusmelks geruosius. Ir liuosybė, nors yra labai geras ir labai pageidaujamas daiktas, tačiau pati per save dar žmogui laimės neatneša. Ji tik duoda žmogui ploto išsitiesti, duoda progą savo jėgas sunaudoti. Ale ji gali būti ne tik ant gero, bet ir ant blogo apverčiama. Taip pat sunku tikėtis, kad egoizmas privestų žmogų prie broliško sugyvenimo su kitais ir prie visų geriausios visuomenėje tvarkos. Kas vienetą, neatsižiūrėdamas į jo teises ir reikalavimus, pašvenčia visuomenei, negerai daro. Bet individualizmo negalima statyti į žmonijos gyvenimo taisykles, nes būtinai reikia, kad kiekvienas pavienis žmogus taikytųsi prie kitų, kad, ieškodamas savo labo, atsižvelgtų ir į visuomenės labą.

Dar labiau pasirodė to mokslo klaidingumas, kada pradėta pagal jį tvarkyti visuomenės gyvenimas. Revoliucija kaip viesulas apibėgo kone visas kultūringesnes Europos šalis, vardan liuosybės ir lygybės griaudama sostus ir ardydama senobinę tvarką. Panaikinta daug

pasenėjusių, bereikalingai varžančių žmones įstatų ir įstaigų, bet ir daug naudingų, kuriuose pavieniai žmonės rasdavo globą ir atspirtį gyvenime. Tokiu būdu išnyko baudžiava, vergija, luomų privilegijos, bet podraug ir miestų autonomijos, ir amatininkų susivienijimai, ir sodžių bei miestų bendra nuosavybė ir kitos naudingos įstaigos. Išnykus visuomenės organizacijai, bepasiliko tikrai visagalinti viešpatijos valdžia ir pavieni asmenys, kaip dulkelės nieku nesuklijuotos, nešiojamos vėjo, kur tinkamos. Taip pasilikusi be atspirties, vieneta [individas] pakliuvo viešpatijos vergijon, o pačioje viešpatijoje išaugo viską gniuždanti centralizacija.

Tikėtasi, kad liuosybė prives žmones prie gerovės, kad, ačiū kovai už būvį ir lenktynėms, kiekvienam teksianti atsakanti jo triūsui ir nuopelnams civilizacijos ir kultūros vaisių dalis. Bet ir čia gyvenimas parodė ką kitą. Nieku neapribota liuosybė, kaip gana teisingai kažin kas pastebėjo, yra tik įgaliojimas, duotas stipresniajam išnaudoti silpnesnįjį. Jeigu stos į kovą iš vienos pusės piniguočius, o iš antros – pavienis darbininkas beturtis, suprantamas dalykas, kad ansai, turėdamas atspirtį savo turte, turės gauti viršų, o šitą badas greitai privers nusileisti ir sutikti ant to, kas siūloma. Tokiu būdu atsidaro platus kelias visokiems išnaudojimams.

Pastačius neapribotą liuosybę ir konkurenciją į visuomenės gyvenimo taisykles, mažoji pramonija, amatininkai ir smulkieji pirkliai turi žlugti kovoje su dirbtuvėmis ir su didžiąja prekyba ir pramonija, o mažesni fabrikai – kovoje su didesniaisiais. Iš vienos pusės, dideli turtai subėga į neskaitlingų žmonių kapitalistų rankas, o, iš antros pusės, išauga beturčių proletarų minios. Visuomenė tarsi į dvi klases pasidalina – tarp fabrikantų ir darbininkų tarsi kokia bedugnė prasiveria. Kapitalų koncentracija ir minių proletarizacija – štai dvi išdavos nieku neapribotos liuosybės ir konkurencijos. Pinigas kaskart įgauna didesnę galią; iš žmogaus tarno kaskart labiau tampa jo valdovu; išpalengvo išauga visa ką pavergiantis kapitalizmas. Duota visiems piliečių teisės, visus sulyginta prieš viešpatijos įstatus. Bet toji lygybė be šiokio tokio ekonomiškam gyvenime neprigulmingumo veikiai pasirodė tikri akių monai. Sulyginti piliečiai panorėjo, kiekvie-

nas sulig kiekvieno nuopelnų, ir bendrais gerovės vaisiais lygiai naudotis. Tuo tarpu tie vaisiai kur kas ne visiems lygiai prieinami sulig savo darbui. Ne vienas nieko neveikdamas gyvena viso ko pertekęs, o kitas, ir sunkiai, ir daug dirbdamas, kone badu miršta. Žodžiu, taip, kaip tas vanduo, kuris bestovėdamas užtvenktas gedo, visuomenės gyvenimas paleista liuosiai bėgti, bet jis nesuimta į vagą, nesutvarkyta pagal proto, mokslo ir prityrimo nurodymų. Gerai, kad paliuosuota žmonės nuo tūlų juos varžančių pančių, gerai, kad jie sulyginta prieš viešpatijos įstatus – čia buvo pažanga. Bet kad paleista tekėti visuomenės gyvenimas, kad toji upė patvinusi ir išėjusi iš vagos, kad jo protingai ir sumanančiai nereguliuota – čia buvo paklaida.

Paskui vėl per daug tikėtasi nuo viešpatijos įstatų ir valdybos permainos, o negana atsižiūrėta į pavienių žmonių doros išlavinimą. Tiesa, protingi įstatai daug sveria, bet visko neatstoja. Nors rojuje patupdyk žmogų, jei jis pats bus niekam nevertas, ir rojų niekais pavers. Nors geriausius duok visuomenei įstatus, jei jos piliečiai nebus sulig jų priaugę, ne ką pravertės ir tie įstatai. Per mažai atsižiūrėta į pavienių žmonių išsitobulinimą, dorą ir tikėjimą kaipo į socialinio gyvenimo veiksnius.

Tiesa, ačiū liberalizmui, medžiagiška kultūra žymiai pašoko aukštyn: žmogus labai toli pastūmėjo savo viešpatavimą ant gamtos, pramonija išaugo ir išsiplėtojo, turtai padidėjo, tautų gerovė pakilo. Bet, iš antros pusės, liberalizmas paniekino, šalin nustūmė, o kur galėdamas prašalino apskritai idealinę, o ypatingai krikščionišką pažvalgą į pasaulį, o į jos vietą pastatė nacionalistiškai materialistiškąją. Dėl liberalizmo žlugo idealizmas, o įsivyravo materializmo srovė. Iš to atžvilgio liberalizmas padarė neapsakomų skriaudų žmonijai.

Tas taipgi nemažai prisidėjo prie sužadinimo šių dienų socialinio klausimo. Daug yra tokių mokslo vyrų, kurie didžiausią šių dienų socialinių ligų priežastį mato tame, kad įsigalėjus materializmo srovei, visuomenė savo gyvenime atsigręžė nuo krikščioniškojo tikėjimo ir doros. Kiti, kaip Jannet, net taip toli eina, kad stačiai laiko socialinį klausimą pervien su tikėjimo klausimu.

Kad tikyba ir dora turi didelę įtekmę į žmogaus gyvenimą, nėra

ką nei šnekėti. Nuo to, kaip žiūrime į pasaulį, į gyvatos tikslą ir uždavinį, į žmogaus prigimtį ir priedermes, daug priklauso visas žmogaus gyvenimo krypsnys. Suprantamas daiktas, kad ne vienaip stengsis sutaisyti savo gyvenimą ir tasai, kuris tiki į Dievą, teisingą Teisėją, į dūšios nemirtingumą, ir tasai, kuris sako, kad nėra Dievo, nėra dūšios, kad viskas pasibaigia žmogui numirus. Be abejonės, daug yra tiesos tame, ką yra pasakęs mokytas sociologas Le Play, kad socialinis klausimas išnyktų arba bent labai sušvelnėtų sutvarkius visuomenę pagal dešimtį Dievo įsakymų. Bet visgi negalima sakyti, kad socialinis klausimas yra tik vien tikybos klausimas.

Jei ir grįžtų tuojau visi prie krikščioniško mokslo, ko sunku laukti, žiūrint į dabar viešpataujančių žmonijoje minčių krypsnius, argi būtų tuopatim išrištas socialinis klausimas? Man rodos, kad dar ne. Viena, čia neužtenka pavienius žmones ištobulinus. Nėra abejonės, kad juo labiau pavieniai žmonės pažintų tikrąją tiesą ir teisybę ir juo labiau atjaustų, mylėtų ir gyvenime įvykdyti stengtųsi tai, kas gera, dora, gražu ir prakilnu, juo aplink kiekvieną žmogų ir visoje visuomenėje darytųsi kaskart maloniau, geriau ir skaisčiau. Bet to dar nebūtų gana, dar reikėtų pačią draugiją, jos įstaigas ir visą visuomenės tvarką sutaisyti sulig tiesos ir teisybės dėsnių.

Antra, neužtenka pripažinti tiesas, reikia dar mokėti jas prie gyvenimo pritaikyti. O betaikant prie gyvenimo pasirodo jos labai lankios. Gali būti tiesa gera, bet jos pritaikymas blogas. Imkime kad ir paprasčių paprasčiausią doros tiesą: nedaryk to kitam, kas tau nemiela. Kaipgi dažnai betaikydami prie gyvenimo visai atbulai ją pastatome. Kad ir tokiuose tautiškuose ginčuose, kaipgi dažnai visai kitaip ta tiesa išrodo, kada ją taikome prie vienos ar prie antros tautos, sulig tai, į kur mūsų širdis linksta. Ką vienur papeikiam, mes tą kitur pagiriame; ko vienur reikalaujame, tai kitur su pasibjaurėjimu atmetame. Ir praktikoje atsieina sulig to afrikiečio pasakymu: jeigu aš pavogčiau kaimyno karvę, tai būtų gera, o jei jis mano pavogtų, tai būtų bloga. Lengva abstrakcijoje pripažinti doros dėsnius ir idealus, lengva juos pasauliui garsinti, bet nepigu prie gyvenimo pritaikyti ir tinkamai įvykdyti. Čia neužtenka gerų norų, bet dar reikia žinoti pik-

to versmės, reikia ištirti painius gyvenimo reikalavimus ir klausimus, reikia remtis faktais ir prityrimu, žodžiu, reikia ne tik teoretiško, bet ir praktiško viso visuomenės gyvenimo pažinimo, maždaug to, ką apima politiškos sociališkos ir ekonomiškos politikos mokslai.

Nors ir negalima socialinio klausimo laikyti pervien su tikėjimo ir doros klausimu, bet negalima ir užginti, kad praktiškas žmonių atsigręžimas nuo Kristaus mokslo, o pasidavimas netikėjimo ir materializmo srovei, labai daug čia yra kaltas.

XIX šimtmetis suteikė žmonijai geresnį ir gražesnį būstą negu yra buvęs senasis, tolesnis laikas jį dar pagražins ir išdailins. Bet žmonės dar iki šiol nesurado būdo, kaip prideramai ir tinkamai tas naujas būstas užgyventi; jie dar ginčijasi tarp savęs, kokia jame tvarka įvesti, koks kam kambarys užimti. Gerų norų žmonės privalo sutaikinti besiginčijančius ir bekovojančius žmones ir luomus. Krikščionija, atsiremdama teisybės ir meilės vienijančia visus jėga, labai daug gali prisidėti prie besiginčijančių sutaikymo. Nes priešingumus tarp luomų išlyginti ir kovą prašalinti galutinai ne akloji spėka [jėga] sugebės, o tiktai meilės ir teisybės pripažinimas ir susipratimas, kad bendrais raiščiais esame visi surišti į vieną draugiją. Krikščioniškos teisybės ir meilės keliu beeinant, geriausia galima apsaugoti visuomenę nuo tų aštrių pervartų, sumišimų ir sudrebėjimų, kurie paprastai jos kūne apsireiškia kylant aukštyn kokiam naujam luomui arba randantis kokiam naujam socialiniam klausimui.

Peržiūrėjome įvairias gyvenimo sritis: ekonomišką, politišką ir socialinę, tikėjimo ir doros; matėme, kaip įvairių įvairiausi veiksniai, išvien susidėję, įvarė visokių ligų ir negalių į visuomenės kūną, kaip sutvėrė priešingumus tarp žmonių kuopų ir sluoksnių, kaip sukėlė šių dienų socialinį klausimą. Bet tie visi veiksniai yra tiktai tolimesnė, materiališka socialinio klausimo priežastis. Artimiausios, formališkos to klausimo priežasties reikia ieškoti kultūros srityje, kylančiame žmonių susipratime. Nes gali būti bloga, gali dėtis skriauda, bet žmonės gali to nežinoti ir nejausti; tada nebus jokio klausimo. Kad kiltų socialinis klausimas, reikia: viena, kad žmonės atjaustų savo blogą stovį ir savo skriaudas, kad būt tuo neužganėdinti; antra, kad įsitiki-

nę būtų tą skriaudą esant prašalinamą; trečia, kad reikalavimai, kuriuos stato, būtų teisingi. Jei trūktų nors vienos iš tų sąlygų, socialinis klausimas nekiltų. Jei žmonės neatjaustų savo blogo ir skriaudingo stovio arba manytų, kad kitaip būti negali, kad tas stovis neprašalinamas, tada pasidavę rezignacijai neštų kantriai kaip jaučiai savo sunkų jungą. Taip pat jei kokia piliečių kuopa statytų neteisingus reikalavimus, sveikesnioji visuomenės dalis tuos reikalavimus atmestų; tada, jei ir kiltų socialinis klausimas, tai jis turėtų būti išrišamas varu: viduriniame visuomenės gyvenime su policijos pagalba, o santykiuose su kitomis viešpatijomis – karionę vedant.

Reikalų priešingumas tarp luomų ir sluoksnių gali būti dar didesnis negu dabar yra, bet jei visuomenė nebus susipratusi ir pakilusi ant atsakančio kultūros laipsnio, socialinis klausimas nekils. Istorija paduoda mums užtektinai pavyzdžių iš to atžvilgio. Imkime senovės Indiją arba Egiptą. Ar reikia didesnio skirtingumo tarp luomų, kaip kad ten buvo buvę? Juk žmonės tenai gimė ir mirė vieni amžinais valdovais, kiti – amžinais vergais; vieni darbą dirbo, kiti jų darbo vaisiais naudojosi... Ar gali būti aršesni santykiai, kaip buvo pas graikus ir romiečius tarp vergų ir liuosųjų žmonių? Arba kas pagirs laikus baudžiavos? Mūsų gadynėje, be abejo, kur kas geriau. Žmonės visur įgijo liuosybę ir savarankiškumą. Mažne visur visi piliečiai tapo sulyginti prieš viešpatijos įstatus. Revoliucija nušlavė luomų ir klasių privilegijas. Kiekvienas prasinešąs gabumais ir darbštumu gali pakilti iki pat viršūnės draugijos. Tiesa, kilo kitokie tarp žmonių skirtumai negu senovėje; susidarė kitokie visuomenėje sluoksniai ir radosi nauji reikalų priešingumai. Bet visgi negalima nei lyginti dabartinių santykių tarp žmonių su tuo, kas seniau buvo; čia aiški pažanga geryn. O vienok dabar yra gana aštrus socialinis klausimas, senovėje gi jo nebuvo. Kodėl? Užtai, kad anų gadynių žmonės neatjautė savo skriaudos, kad jie žiūrėjo į viešpataujančią tvarką kaipo į būtiną, neatmainomą.

Pirmutinis didelis socialinis klausimas kilo žmonijoje Kristaus mokslui prasiplatinus, kada žmonės suprato, kas jie esą. Gal niekur nebuvo taip apkenčiami svetimi tikėjimai kaip Romoje; romiečiai

noriai priimdavo svetimus dievus į savo panteoną ir statydami juos šalia savųjų garbę jiems atiduodavo. Stebėtinas daiktas, tik Kristaus tikėjimo ir pasekėjų neapkentė. Kodėl gi? Užtai, kad pajuto Kristaus mokslą esant nauja socialine galybe, kuri senąją tvarką griauna. Senobinė viešpatija buvo paremta ant vergijos, o Kristus skelbė tarp žmonių liuosybę, lygybę ir brolystę. Suprato žmonės, kad įvykdžius tuos idealus, turi išnykti senobinė tvarka. Taigi ir prasidėjo kruvina kova tarp viešpataujančios tvarkos, teisdavystės, pažvalgos į pasaulį iš vienos pusės, o iš antros – tarp naujo Kristaus mokslo, naujų jo etikos idealų.

Ypatingu būdu ėjo Kristus pasaulio tvarkyt ir reformuot. Jis nestojo kovon prieš viešpataujančias įstaigas; jis nei vienos jų negriovė; jis net nepadavė jokio iš kalno sustatyto, užbaigto visuomenės atmainų sumanymo. Bet jis daug daugiau padarė, jis giliau siekė iki pat žmogaus dūšios gelmės, iki jo širdies ir sąžinės. Nuo čia jis pradėjo pasaulio atmainymą. Pirmiausia jisai stengėsi patį žmogų ištobulinti; jo dūšioje sužadinti ir sukelti visus geriausius ir prakilniausius jausmus, visas kuo geriausias ir galingiausias dvasios jėgas. O taip atmainytam žmogui parodo kaipo idealą, kurį turi stengtis įvykdyti, – Dievo karaliją – tiesos ir teisybės, meilės ir brolystės pasaulyje viešpatavimą. Tikėjosi, kad taip ištobulintas žmogus, beieškodamas tų idealų įvykdymo, pats savaime prieis prie kaskart geresnio visuomenės sutaisymo. Taip pat nėjo Kristus ir neorganizavo nuskriaustųjų, netelkė jų krūvon prieš skriaudėjus. Jis daug daugiau jų išliuosavimui padarė. Jis pasakė tiems vergams, kurie tiek amžių gyvulio vietoje laikomi patys jau nebesijautė žmonėmis, kad jie yra tokie pat žmonės kaip ir visi kiti, kad jie taip pat kaip ir visi kiti turi nemirtingą dūšią, Dievo paveikslu ir pavidalu sutvertą. O vėl valdovams priminė, kad visi žmonės prieš Dievą lygūs, kad visi yra to paties Dangiškojo Tėvo vaikai, o tarp savęs – broliai. Tokį mokslą išpažindami, vergai jau nebegalėjo ilgainiui pasilikti tokioje paniekoje ir nupuolime, kaip yra buvę, pajutę savyje žmogaus vertę jie turėjo kaskart aukštyn kilti. Lyginai ir ponai, žiūrėdami į tarną kaipo į sau lygų žmogų, jau nebegalėjo ilgainiui su tarnu kaip su kokiu gyvuliu apsieiti. Taip išpalen-

gvo turėjo atsimainyti santykiai tarp vienų ir antrų, o pamažu ir pati vergija turėjo dilte išdilti.

Paskui vėl viduramžyje žymus socialinis klausimas sujudino Europos viešpatijas, kada prasidėjo ginčai tarp miestų ir ponų feodalų. Miestai neturėjo lygių teisių su ponais. Matydami, kad jie net aukščiau stovi už ponus iš atžvilgio į turtus, į mokslą ir naudą, kurią atneša visuomenei, susiprato esą skriaudžiami ir pareikalavo sau lygių teisių ir ilgainiui laimėjo.

Paskui vėl Prancūzų revoliucija pradėjo kovą prieš visokias privilegijas. Žmonės, sakydamiesi visi lygūs esą, pareikalavo, kad ta lygybė užlaikyta būtų prieš viešpatijos įstatymus.

Taip, amžiams bėgant ir kultūrai aukštyn kylant, žmonės kaskart labiau atjaučia savo stovį, jų susipratimas auga; o sulig to ir jų reikalavimai mainosi, kyla nauji. Besimainant gi reikalavimams, gali ir nauji socialiniai klausimai rastis. Tos pačios kultūros įstaigos, kurios buvo ilgai visuomenėje kenčiamos, gali, tolyn žengiant ir augant kultūrai ir žmonių susipratimui, tapti neapkenčiamos ir gali kilti dėl jų naujas socialinis klausimas.

Kaip daug priguli socialinio klausimo atsiradimas ir išvaizda nuo kultūros laipsnio, kurį žmogus yra pasiekęs, gali parodyti kad ir tas mažas pavyzdys. Mūsų ūkininkas dažnai vos sausą duoną kramto ir nedarytus barščius srebia, o jaučiasi užganėdintas ir yra ramus. Miesto darbininkas jau skundžiasi ir dejuoja, jei neturi už ką mėsos nusipirkti. Jei paimsi dar aukščiau stovinčią kultūroje šalį, kaip va Naujoji Zelandija, tai tenai darbininkas laikytų save varguoliu, jei neturėtų už ką nusisamdyti kelių kambarėlių, jei neturėtų laikraščio, knygynėlio, telefono ir kitų kultūros įtaisų.

Kada žmogus pasijunta visuomenėje nuskriaustas esąs, kada jis taria: mano stovis nepakenčiamas, norėčiau, kad būtų kitaip, jo dvasioje jau kyla socialinis klausimas. Jei tokių žmonių su panašiais reikalavimais rasis kaskart daugiau, ir socialinis klausimas kaskart labiau kils ir plėtosis, kol gal neapims ištisų luomų ir sluoksnių.

Pasirodo, kokią įtekmę turi kylanti kultūra ir susipratimas į socialinių klausimų atsiradimą. Taigi matome, kad ir šių dienų socialinis

klausimas ne ten kilo pirmiausia, kur didžiausias prispaudimas, bet šalyse kuo aukščiausiai stovinčiose iš atžvilgio į kultūrą: Anglijoje, Vokietijoje, prancūzų žemėje. Turkų ir persų žemės vos paskutiniais metais pradėjo judėti, o kinai dar ir dabar tebemiega. O ir pačiose kultūringose šalyse – ne tarp žemiausiai stovinčių sluoksnių pasirodė pirmiausia subruzdimas, ne tarp tamsių, nemokytų darbininkų rankpelnių, kur buvo didžiausias vargas ir išnaudojimas, bet tarp darbininkų aukščiausiai pakilusių, labiau susipratusių ir apsišvietusių ir sulyginant geriau apmokamų, tarp technikų, raidžių statytojų, geležies, plieno ir mašinų fabrikų darbininkų. Taip pat ir tarp moterų: ne vargdienės tarnaitės, ne prastos kaimų ir sodžių mergaitės darbininkės, o tik moterys inteligentės, labiausiai apsišvietusios ir susipratusios, pirmutinės balsą pakėlė.

Taigi ir kaipo kultūros apsireiškimas socialinis klausimas yra iš daugelio atžvilgių pažangos išdava. Daugiau apsišvietę ir susipratę žemesniųjų arba skriaudžiamųjų žmonių sluoksniai, atjautę savo skriaudą, stengiasi ja nusikratyti arba, pažinę naujus kultūringesnius gyvenimo reikalavimus, nori juos užganėdinti, žodžiu, stengiasi pakilti ant aukštesnio kultūros laipsnio. Čia geistinas apsireiškimas, kol jis eina ramum, nuoseklum evoliucijos keliu. Bet jis gali iškrypti ir iškrypsta. Atkutę žmonių sluoksniai gali per didelius statyti reikalavimus, gali norėti per daug staiga, į nieką neatsižvelgiant, užganėdinti savo geismus. O vėl viešpataujantis luomas ar sluoksnis gali nenorėti jokių, kad ir teisingiausių anų reikalavimų pripažinti. Anie per daug nori, šitie per mažai arba nieko neduoda. Tada socialinis klausimas paprastai iškrypsta iš tiesaus ir ramaus pažangos kelio, priima aiškią išvaizdą, virsta socialine kova, žodžiu, įstoja į pervartų ir revoliucijos kelią. Taigi, kilus socialiniam klausimui, protas ir išmintis turi vedžioti kaip pavienius žmones, taip ir ištisus sluoksnius, kad visi sulig teisybės, atsižiūrėdami į bendrą visuomenės labą, elgtųsi. Čia didelę turi galią išauklėjimas, kurį žmonėms dora ir tikėjimas suteikia. Taigi, iš viso to, kas aukščiau pasakyta, pasirodo, kad šių dienų socialinis klausimas yra ne tik duonos ir pramitimo, bet ir doros ir tikėjimo klausimas; ne tik naujos visuomenėje tvarkos, bet ir kultūros klausi-

mas: viską išvien suimant, yra tai klausimas: ką daryti? Kaip visuomenė sutvarkyti ir sutaikyti? Sulig kokių dėsnių ir įstatų? Kad kiekvienas žmogus, kiek galima, ir kiekvienas žmonių sluoksnis galėtų atrasti joje atsakantį sau būvį; kad turėtų tai, ką privalo sulig teisybės nurodymų turėti; kad teisingus savo reikalavimus galėtų užganėdinti iš atžvilgio į kultūros ir civilizacijos laipsnį, ant kurio stovi pakilęs, į vietą, kurią užima, į triūsą ir patarnavimą, kurį draugijoje atlieka.

III.

Išrodžius, iš kur ir kaip yra kilęs šių dienų socialinis klausimas, dar pasilieka bent keliais žodžiais nurodyti, kas ir kaip gali prisidėti prie jo išrišimo.

Pirmiausia, žinoma, pati visuomenė, o ypač užinteresuotieji tame žmonės ir žmonių sluoksniai. Jei patys žmonės, pati visuomenė savęs negelbės, sunku, kad pagalba pati nukristų iš kažin kur. Kaip pavienio žmogaus, taip ir visuomenės gyvenime asmeniškos pastangos ir savišelpystės dėsnis yra neapsakomai svarbus daiktas, į kurį iki šiol per mažai atkreipiama domos [dėmesio], norint socialines ligas prašalinti ir socialinius santykius pataisyti: per daug laukiama nuo viešpatijos, nuo įstatų ir tvarkos atmainymo, o per mažai pasitikima savimi, per mažai patys žmonės, plati visuomenė prisideda prie socialinio klausimo išrišimo. Tik ten, kur pačių piliečių pastangos neišneša, reikėtų viešpatija šauktis pagalbon.

Kokiu būdu gali plačioji visuomenė prisidėti prie socialinio klausimo išrišimo?

Pirma, iš vienos pusės platinant, o iš antros stengiantis įgyti atsakančią apšvietą ir susipratimą; stengiantis ir kitus pakelti, ir patiems pakilti draugiai. Įsigalint demokratizmo srovei, kaskart platesni žmonių sluoksniai prileidžiama dalyvauti viešame visuomenės gyvenime, kaskart daugiau sveria liaudies balsas. Taigi šių dienų viešpatijos tegali tik atsirėmusios kuo plačiausių minių susipratimu ir padorumu tvirtai stovėti ir tarpti. Kiek geriausių sumanymų, kiek pastangų niekais nueina dėl žmonių tamsumo ir socialinių reikalų nesupratimo.

Antra, organizuojantis į visokias draugijas. Tame visa nelaimė, kad dabartinė visuomenė nesuorganizuota, nelyginant iširus. Žmonės eina kas sau, kaip tinkami. Užtai ir socialinės negandos, kaip tuos lapelius viesulas rudens metu, mėto juos ir blaško į visas puses; jie pavieniui per silpni, kad atsispirtų socialiniams nelabumams. Tik bendromis pačių užsiinteresuotųjų pastangomis, tik vienijantis ir organizuojantis galima socialinis darbas atlikti. Taigi reikia, kad tie, kurie gali ir išmano, steigtų atsakančias draugijas: ūkininkų, darbininkų, amatininkų, tarnaičių, šiaip moterų, suvartotojų, išdirbėjų ir t. t., o kiti – kad noriai ir patys į jas įsirašytų, ir pažįstamus prikalbinėtų įsirašyti.

Trečia, patys žmonės daug gali padaryti dėl savo naudos sumaniai dalyvaujant ir darbuojantis vietinėse savivaldos įstaigose: sodžių, valsčių, miestų, atskirų amatų ir t. t. Į tai socialiniai veikėjai taipgi ne visada užtektinai atkreipia savo domą. Daugiausia žiūrima į atstovus ir į jų darbus parlamentuose, o per mažai apibranginama tas kultūriškas, netrankus ir netriukšmingas, bet labai naudingas darbas, kurį galima atlikti dėl labo žmonių vietinėse savivaldos įstaigose, kur jos yra. Ir mes tikimės neužilgo gausią įvairias savivaldos įstaigas. Reiktų rengtis ir ruoštis, kad jas mokėtumėme tinkamai išnaudoti savo labui. Ir iki šiol visgi turėjome šiokią tokią sodžių ir valsčių savivaldą. Bet kas iš to, kad nei ta pačia nesinaudojo mūsų žmonės kaip reikiant dėl savo teisių nežinojimo, dėl tamsumo ir nesusipratimo. Jei ir toliau taip būtų, ne ką pravertėtų kad ir geriausią gavus savivaldą.

Toliau pati viešpatija labai daug gali ir privalo prisidėti prie socialinio klausimo išrišimo; juk jos tiesioginis uždavinys tarnauti visuomenės labui. Atsiekia gi ji savo tikslą, duodama žmonėms atsakančią liuosybę, sutverdama patogias gyvenimo sąlygas, kad kiekvienas pilietis sulig savo gabumo ir pašaukimo atsakančiai galėtų išsilavinti ir išsitobulinti, kad išsilavinęs galėtų surasti darbui dirvą, kur savo jėgas atsakančiai suvartotų dėl savo ir draugijos labo, o taip besidarbuodamas – kad galėtų atsakančią pasiekti gerovę; leisdama piliečiams protingai organizuotis, paremdama jų gerus užmanymus ir pastangas, kur pačių piliečių ar tai pavienių organizacijų jėgos

neištesi, tenai pati viešpatija ima į savo rankas visuomenės darbą, steigdama reikalingas visų bendrai naudai įstaigas; protingais įstatais valdydama ir tvarkydama visuomenės gyvenimą, kad eitų tikrai pažangos vaga; žodžiu, vesdama išmintingą vidurinę ir viešąją politiką, ne kokių atskirų partijų, luomų ar sluoksnių, bet visos visuomenės naudai, visus lygiai apglobdama, į visų lygiai atsižiūrėdama labą, pirmiausia gi tuos gelbėdama ir tiems padėdama, kurie daugiausia tos pagalbos reikalauja.

Pagaliau Bažnyčia, kur ji turi rankas nesuvaržytas, kur jos darbo netrukdo ir įtekmės neardo, gali nemažai pastūmėti pirmyn socialinio klausimo išrišimą. Ji, skelbdama ir mokydama tikėjimo ir doros prakilnias tiesas, kuriomis žmonės remiasi ir valdosi visame savo gyvenime, ji, auklėdama ir lavindama žmonių būdą, žadindama juose prakilniausius jausmus, prakilniausias išsižadėjimo, patvaros, teisybės ir meilės dorybes, uždegdama juos dėl visuomenės labo, pasišventimo ir uolumo ugnimi, yra tuopatim neapsakomai galinga socialinė jėga arba geriau, kaip kažin kas labai tiksliai išsitarė, socialinių jėgų gausi versmė. Be to, dar Bažnyčia niekad nesišalina ir nuo praktiško darbo visuomenės labui; kaip visada, taip ir dabar, kiek tik gali ir kur tik gali, tarnauja ji žmonijai net ir laikinųjų reikalų srityje, steigdama įvairių įvairiausias mokslo, kultūros, labdarybės ir kitokias įstaigas, sutverdama visokias naudingas žmonėms, ypač vargdieniams, organizacijas ir jose darbuodamasi.

* * *

Nors keliais žodžiais paminėjęs, kas ir kaip gali prisidėti prie šių dienų socialinio klausimo išrišimo, tuomi ir užbaigiu apie jį savo kalbą.

Tik užbaigdamas dar noriu paraginti, kad kiekvienas sulig išgalių prisidėtumėme prie to klausimo išrišimo: pirmių pirmiausia patys rūpindamiesi pažinti ir suprasti visuomenės, ypač tos, kuri mums artimiausia – Lietuvos – socialinį gyvenimą, jos reikalus, jos vargus ir bėdas, visą jos stovį; toliau žadindami ir augindami savo širdyse

savęs išsižadėjimo, pasišventimo dėl visuomenės labo, dorybės, teisybės ir meilės prakilnius jausmus; o paskui ir kitiems padėdami apsišviesti ir susiprasti, ir kitus aukštyn keldami, ir kitus į bendrą darbą įtraukdami. Taip besidarbuodami pirmiausia kiekvienas savo širdyje, paskui savo nameliuose, savo sodžiuje, o visi išvien – savo tėvynėje, šiek tiek įgyvensime ir įdirbsime jos dirvą ir pirmyn prastūmėsime joje socialinio klausimo išrišimą; o taip tėvynei betarnaudami, prisidėsime ir prie visos žmonijos labo.

Skelbiama iš: Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo, Draugija 1909, VIII (31–32), p. 327– 350.

2. BAŽNYČIA IR NUOSAVYBĖ

Nuosavybė daug sveria žmonių gyvenime. Žemė maitina žmogų ir užlaiko, jo kūnui ir dvasiai duoda iš ko augti, stiprėti ir lavintis. Taigi nestebėtina, kad ir visuomenės tvarkytojai, ir mokslo vyrai nuo senų senovės rūpindavosi tuomi, kam turi daiktai priklausyti, kaip reikia jie vartoti ir kaip jie geriau valdyti. Ne visi vienaip į nuosavybę žiūri. Vieniems rodosi, būk ji priešinga esanti prigimties ir lygybės įstatymams, todėl jie norėtų ją panaikinti. Kiti vėl mintija, būk nuosavybės teisė aukščiausia už visas, todėl jie nori, kad ant nuosavybės nebūtų dedama sunkenybių nei ribų. Ir mūsų laikų sociologai ir ekonomistai karštai užsiima šiuo klausimu. Galima sakyti, kad apie jį sukinėjasi sociologijos ir ekonomijos mokslas ir iš įvairumo pažiūrų į nuosavybę darosi socialinių sistemų įvairybė. Tokiame svarbiame dalyke reikia žinoti ir Bažnyčios balsas; taigi apie tat rengiuosi šiandien kalbėti.

Pirmiausia ketinu pasakyti, ką reiškia patsai nuosavybės vardas ir kokios yra jos rūšys. Paskui išdėstysiu, dėl ko Bažnyčia ir tikėjimas rūpinosi nuosavybės klausimu. Pagaliau pasakysiu, kas yra tikrai Bažnyčios ištarta tame dalyke, o kas palikta toliau tyrinėti pavieniams žmonėms.

I.

Nuosavybe paprastai vadiname tuos daiktus, kuriuos žmogus turi kaipo jam priklausančius. Nuosavybe nevadiname tų daiktų, kurie nei vienam nepriklauso, nei tų, kurių taip daug yra, kad niekas nenori jų savintis. Šituos abejus sociologai kai kada vadina bendrąja nuosavybe dėl to, kad jie tarnauja visų reikalams, kaip ana oras, arba dėl to, kad kiekvienas visuomet gali jų tiek pasisavinti, kiek pakanka. Tokius

teologai vadina *res nullius*, t. y., niekieno daiktais. Šitoks nuosavybės supratimas vadinasi objektyvine jos prasme, nes reiškia nuosavybės objektą.

Objektyvinėje prasmėje imamoji nuosavybė dvejaip dalinasi: 1) kilnojamos naudos nuosavybė ir nekilnojamosios. Pinigai, rūbai, padarai yra kilnojamoji nuosavybė, nes juos galima kilnoti iš vietos į vietą nei kiek nekenkiant jiems. Laukai ir trobos vadinasi nekilnojamoji nuosavybė dėl to, kad trobą reiktų sugriauti keliant, o lauko visai negalima perkelti. 2) Dar yra kitos dvi rūšys daiktų, būtent tarnaujančių tiesiog pačiam žmogui, kaip ana: valgis, rūbas, namas, ir daiktų, kuriais gaminama kitokia nauda, kaip ana: mašinos, įrankiai, prietaisai, žalioji medžiaga. Šitos pastariausios rūšies naudą ekonomistai ir sociologai paprastai vadina kapitalu.

Nuosavybės vardą galima taipgi imti ir subjektyvinėje prasmėje. Tuomet ji reiškia sugebėjimą (*facultatem*) arba teisę turėti ir vartoti daiktą bei naudotis juomi, neatsižiūrint į kitus asmenis, tiek, kiek tat leidžia Dievo ir žmonių išduotieji įstatymai.

Šitasai kitų asmenų prašalinimas nuo daiktų vartojimo, kaipo subjektyvinės nuosavybės ypatybė, iš bendro padaro daiktą priklausančiu vienam ir priešinasi taip vadinamam negatyviniam komunizmui, tai yra sistematui [sistemai], norinčiai, kad visi daiktai priklausytų visiems ir kad nei kokios ypatų nuosavybės nebūtų.

Pavymui pridursiu, kad, kiek žinau, nėra žmonių, prisilaikančių pilno negatyvinio komunizmo, nes labai aišku, kad jį įvykdžius neliktų kuomi paskatinti žmones prie darbo ir sumaningumo; turėtų visi įpulti į bendrą didelį vargą, o iš jo kiltų dar baisesnė negailestinga kova visų su visais.

Minėtoji subjektyvinės nuosavybės žymė taip pat netinka ir su pozityviniu komunizmu arba kolektyvizmu, tai yra su sistematu, reikalaujančiu, kad daiktinę naudą (*bona exteriora*), arba visą, arba iš dalies, turėtų, valdytų ir dalintų bent kokia žmonių visuomenė, kaip ana: valsčius, miestas, viešpatija.

Kai kurie mokslo vyrai paskirsto komunizmo ir kolektyvizmo vardus, pirmuoju vadindami tą pakraipą, kuri reikalauja, kad visokia

nauda būtų visuomenės, o antruoju – tą sistematą, kuris nori pavesti visuomenei tik kapitališką naudą, t. y., pinigus, įrankius, mašinas ir kitus tokius daiktus, vartojamus tolesnei naudai gaminti.

Subjektyvinėje prasmėje imamoji nuosavybė gali būti asmeninė (individualinė) ir visuomeninė (kolektyvinė). Tat priguli nuo to, ar savininkas yra vienas asmuo, ar kokia nors draugija. Be to dar yra privatinė ir viešoji nuosavybė. Privatinė – kuomet savininkas, asmuo ar draugija naudojasi daiktu sau vienam; viešoji gi – kuomet daiktas, priklausantis miestui ar viešpatijai, paliktas naudotis visiems, kaip ana: gatvės, vieškeliai, geležinkeliai ir kt.

Šitų paaiškinimų, man rodos, pakaks tolimesniam išguldymui suprasti. Taigi pereiname prie klausimo, iš kurios pusės religija ir Bažnyčia susiduria su nuosavybės problematais [problematika].

II.

Pirmių pirmiausia, gali kilti klausimas, ar pridera Bažnyčiai kištis į nuosavybės dalykus ir išrišinėti jos painijas? Juk pirmutinis ir tiesioginis Bažnyčios uždavinys – ne nuosavybę tarp žmonių skirstyti, bet dūšias išganyman vesti, ne lobius dauginti, tik tikėjimą stiprinti, ne ekonomijinį tautų gyvenimą tvarkyti, bet žmones vesti dorybės keliais prie galutinio ir viršprigimtinio jų tikslo. Kristus Bažnyčiai pavedė apdirbti tikėjimo ir dorybės dirvą, ant jos krikščionija turi labiausiai darbuotis.

Tačiau Leonas XIII sako, kad Bažnyčia savo didįjį darbą dirbdama, dūšias lavindama, neišbaigia savo spėkų ir neturi apleisti kai kurių žemės ir kūno reikalų („Rerum Novarum"). Juk Bažnyčia žino, ir Leonas XIII paskui šv. Tomą Akvinietį tat sako, kad be tam tikro žemiškųjų turtų ištekliaus negalima imti lavinti dorą ir tikėjimą. Maža naudos iš gražaus pamokslo apie svetimos naudos gerbimą, pasakyto žmonėms, badą kenčiantiems ir iš išalkimo mirštantiems. Gali kiek nori sakyti pamokslų apie skaistybės užlaikymą, bet tie pamokslai liks bergždi, jei jų klausytojai turi gyventi po keturias-penkias šeimynas viename ankštame kambarėlyje ir po penkis-šešis įvairių lyčių

asmenis nakvoti vienoje lovoje. Bažnyčia žino, kad vargas ne sykį yra buvęs daugelio didžių piktadarybių sukurstytojas ir gimdytojas.

Todėl iš pačių pradžių Bažnyčia iš paskutiniųjų stengdavosi vargą mažinti ir daugelį neturtėlių sušelpė, o vargšų iš pražūties išgelbėjo. Nei suskaitomos, nei išpasakojamos tos geradarybės įstaigos, kurias Bažnyčia įkūrė amžiams bėgant. „Bažnyčia, tas amžinasis gailestingojo Dievo veikalas, nors pirmiausia ieško savojo tikslo, būtent, dūšių išganymo ir amžinosios laimės danguje, bet ir laikinųjų daiktų srityje daro tiek daug ir taip didelės naudos, kad negalėtų jos daugiau atvesti, nors būtų įkurta vien tiktai žemės laimei dauginti", – rašo Leonas XIII.

Bet ne dėl to vieno Bažnyčia užsiiminėja žemės reikalais. Nei pati nuosavybės teorija negali būti atimama iš po Bažnyčios kompetencijos. Tat lengvai suprasime, jei tik įsidėmėsime sekančius dalykus.

Pirmiausia, turtų įgijimas nėra žmogaus tikslas, o tik priemonė aukštesniems už ją daiktams įgyti; iš to išeina, kad žmogus, daugindamas savo turtus, turi atsižiūrėti į aukštesniuosius daiktus, pirma visko, į savo galutinįjį tikslą, prie kurio viskas turi būti taikoma.

Antra, žmogus, kaip visuose savo gyvenimo reikaluose, taip ir nuosavybės teisių vartojime, turi apsieiti sulig tikėjimo ir doros taisyklių. Taigi, negali neatsižiūrėti į gamtinę teisę ir Evangelijos sakymus.

Toliau, sulig to paties Leono XIII mokslo, Bažnyčia rūpinasi ne vien žmonių mintis apšviesti, bet dar ir jų gyvenimą bei apsiėjimą savo įsakymais tobulyn vesti („Rerum Novarum"). Yra tokių tikėjimo įstatymų, kurie stačiai ir tiesiog socialinį ir ekonomijinį žmonių gyvenimą paliečia. Daugelis gali būti kuo įvairiausių nuosavybės rūšių ir jos sunaudojimo bei sutvarkymo būdų. Ir visos tos rūšys ir tie būdai gali pilnai atsakyti teisybių reikalavimams, kuriuos protas ir tikėjimas stato. Bet gali ir tai pasitaikyti, kad nuosavybės tvarka iškryptų iš tikrų vėžių, sugestų ir nedora taptų, kad visas ekonomijinis gyvenimas taip suirtų ir susipainiotų, jogei nei kokiu būdu nesutiktų su teisybe ir prigimties reikalavimais. Ką gi tuomet turėtų daryti Bažnyčia? Argi galėtų tylėti? Ar ta tyla nebūtų nuodėmė? Nes argi ne Bažnyčios priedermė peikti ir atmesti tai, kas teisybei priešinga, o

rodyti žmonėms tikrus kelius?

Taigi, ne tik valia Bažnyčiai kartais ištarti žodį apie nuosavybės klausimus, bet kai kada ji net ir turi čia pakelti savo garbingą balsą.

III.

Bet iš kokios pusės Bažnyčia ima nuosavybę, kada apie ją kalba?

Nuosavybės teisę galima apsvarstinėti iš daugelio įvairių atžvilgių, nes nuosavybės klausime yra daugelis smulkesnių klausimų, kuriuos išrišinėti pareina įvairiems mokslams.

Ekonomijos mokslas užsiiminėja pelno padauginimo klausimu, tyrinėja, apsvarsto ir galutinai aptaria nuosavybės valdymo rūšis, sutvarkymą, padalinimą ir turtų išskirstymą tarp ūkėsų.

Sociologija užsiiminėja apskritesniais ir mažiau praktiškais klausimais, būtent, tuo, kas nuosavybės sistemate yra amžina, o kas mainosi, kas yra iš prigimties, o kas iš žmonių liuoso [laisvo] noro bei išradimo arba tyčia padarymo.

Jurisprudencija turi pasakyti, kas sutinka su viešpataujančios šalies įstatymais, o kas nesutinka.

Pagaliau, jei keliame klausimą, kas sutinka, o kas ne, su gamtos teise ir Evangelija, kas nuosavybės vartojime dora, o kas nedora, tuokart įeiname į tą lauką, ant kurio Bažnyčia viešpatauja kaipo aukščiausias teisėjas. Ten turime klausyti teologų, kurie Bažnyčioje moka doros. Iš to matome, kad nuosavybės klausimas tiek pareina po Bažnyčios kompetencija, kiek rišasi su doros dalykais.

Taigi, grynai ekonomiškai svarstinėjama nuosavybė, man rodos, neturi jokio raiščio su mūsų tikėjimo dogmatais. Galima pereiti visą „Tikiu į Dievą Tėvą“ nuo pradžios iki galo ir įsitikrinti, kad nei viena jo dalelė nepaliečia nuosavybės: nei ten draudžiama nuosavybė turėti, nei ten peikiamas komunizmas.

Kitką randame peržiūrinėdami Dešimtį Dievo prisakymų. „Sekmas, nevok“... „Dešimtas, negeisk moteries artimo tavo, nei namų, nei lauko, nei tarnaitės, nei asilo ir nei vieno daikto, kuris jam priklauso.“ Tie žodžiai parodo, kad turtai jau žmonių pasidalinta ir tą

faktą patvirtina; ne tik pripažįsta jie skirtumą tarp „tavo“ ir „mano“, bet dargi uždraudžia svetimą turtą skriausti ir dargi net jo pageidauti.

Taigi, kalbėdama apie nuosavybę, Bažnyčia anaiptol nearia savo kaimyno ežę, visai nesikiša į ekonomistų ir sociologų darbus, o tiktai savo dirva išgyvena, dorą, patogumą ir teisybę sergėdama sulig Kristaus prilikimo. Jog taip visuomet būdavo, tat mums parodo, sulig istorijos liudijimo, Bažnyčios apsiėmimas su visokeriopais komunistais įvairiuose amžiuose.

Į komunizmą galime dvejaip žiūrėti: 1) kaipo į teoretišką idėjų sistemą, gryną proto vaisių, 2) kaipo į faktiškai atsiradusį ekonomijinio ir socialinio gyvenimo susiorganizavimo tipą.

Kai kurie filosofai ir reformatoriai tikėjo, būk galima esą įkurti pilnai tobulą be jeibių [trūkūmų] visuomenę, tam tikslui reikią padėti pamatinį įstatymą: kad visi kokio nors kaimo, miesto arba viešpatijos gyventojai susivienytų bendram darbui dirbti, kad iš to darbo vaisių kiekvienam tiek būtų duota, kiek jo tikriems reikalams užtenka, kad, kas nuo to dar atsilieka, būtų suvartota kaipo priemonė ir įrankis tolesniam geresniam gyvenimo ištobulinimui. Tikėtasi, kad šitokiu būdu išnyksią didžturčiai ir plikšai.

Toksai komunizmas, grynai ekonomiškai imamas, paliuosuotas nuo visokių teologiškų ir filosofiškų klaidų, man rodos, visai nesipriešina tikėjimui, nes protu galime įsivaizduoti tokią žmonių visuomenę, kur jisai viešpatautų. Buvo ir žmonių, svajojusių, kad toksai komunizmas kada nors įvyksiąs ant žemės. Taip mintijo daugelis, pradedant nuo įžymiausiojo Platono, baigiant palaimintu Tomu Moru, anglų karaliaus Henriko VIII sekretoriumi, Campanella ir kitais. Bažnyčia netrukdė tiems utopijų autoriams savo sapnus ramiai sapnuoti.

Iš to galima numanyti, kad dabar taip karštai socialistų skelbiamas kolektyvizmas nebūtų užsitraukęs ant savęs Bažnyčios papeikimą, jei būtų neprisiėmęs filosofiškų ir teologiškų klaidų, o likęs teorijos srityje kaipo ypatingas darbo ir nuosavybės tvarkos sumanymas.

Komunizmas, pirma negu pasirodė teorijos pavidale su tikslu atnaujinti visuomenės sutvarkymą, jau yra buvęs įvairiose tautose

kaipo gyvenimo apsireiškimas. Istorija gana daug komunistiško gyvenimo pavyzdžių mums papasakoja. Nes šitas gyvenimo komunizmas, kuris savaime vienur kitur išdygo, man rodos, nieku neužgavo tikėjimo arba doros. Tas svarbu, kad šitasai komunizmas atsirado be prievartos, visai prigimtu būdu, iš liuosos žmonių valios. Ką jie turėjo savo, to atsižadėjo. Kartais yra buvę, kad gyvenimo aplinkybės, kaip ana maisto pasigaminimo sunkumas, paragino žmones veikiau bendrai turtą valdyti negu paskyriumi.

Toksai komunizmas, kaipo ekonomijinio ir socialinio gyvenimo rūšis, priklauso nuo vietinių papročių ir įstatymų, sulig kurių tvarkosi kokia nors tauta. Kaipo ekonomijinio gyvenimo apsireiškimas, jis stačiai ir tiesiog priklauso sociologams ir ekonomistams apsvarstyti, o ne teologams ir moralistams.

Pačios krikščionijos istorija liudija, kad Bažnyčia iš tiesų indiferentiškai apsieidavo su tokiu komunizmu. Pačioje Bažnyčioje matome daiktais atsirandant tūlos rūšies komunizmą. Pirmąją krikščionių broliją Jeruzalėje beveik pavadinčiau komunizmu, tik ne paprastu, bet meilingu. Iš meilės turtingieji, ką turėdavo, atnešę padėdavo apaštalams po kojų, o tie dalindavo reikalingiems. Viskas pas juos buvo bendra, anot Apaštalų Darbų, ir nei vienas jų nieko nevadino savo.

Toliau yra komunizmas, Bažnyčios pagirtas kaipo gera priemonė tobulybei įgyti. Tai vienuolijų bendrybė, kurią pavadinčiau asketų komunizmu.

Pagaliau yra buvusi visa krikščioniška viešpatija, paremta ant komunizmo pamatų. Pačiu žydėjimo laiku ta viešpatija turėjo 33 miestus bei sodžius su 162 tūkstančiais ir viršaus gyventojų. Išbuvo ji beveik du šimtmečiu – XVII ir XVIII – iki kol Brazilijos liberalų vyriausybė nepanaikino tos laimingos respublikos. Sakau – laimingos, nes ją tankiai vadindavo taip. Ji buvo tėvų jėzuitų įkurta Paragvajaus šalyje ir susidėjo iš atvirtusių krikščionijon tenbuvių stabmeldžių. Jei tokiame komunizme nors kas būtų buvę tikėjimo mokslui priešinga, tai tėvai jėzuitai, kurie taip akylai sergi religijos grynumą, nebūtų įkūrę anų Paragvajaus Redukcijų, o Bažnyčia nebūtų leidusi taip ilgai

joms patekti [išlikti].

Rastoul Amand neseniai atspausdino veikalą apie tą Paragvajaus respubliką ir rašo jame: „Nesakau, kad taip bus, bet hipotetiškai kalbu: jeigu kokioje nors katalikų viešpatijoje ar tai liuosų ūkėsų [piliečių] balsavimu, ar tai pačiu dalykų plėtojimusi taptų įvestas komunizmas, tai, man rodos, nei viena mūsų tikėjimo tiesa netrukdytų tos šalies įstatų davėjus išleisti įstatymus, draudžiančius grįžti prie privatinės nuosavybės sistemato." Bet šita pažvalga ne visai tikra, nes galėtų pasitaikyti, kad tos šalies gyventojai turėtų net priedermę šitą komunizmo sistematą panaikinti. Būtent, jei pasirodytų, kad jisai nepajėgia užlaikyti ir išmaitinti visus gyventojus. Taip pat reikėtų naikinti komunizmo sistematą, jei pasirodytų, kad jis žmonėms trukdo pasiekti jų aukštesnius gyvenimo tikslus.

Kai kurie dar toliau eidami yra sakę, būk komunizmo sistema išeinanti savaime iš Evangelijos dvasios ir Viešpaties Jėzaus skelbtųjų žodžių – iš Jo mokslo apie visų žmonių lygybę, brolystę ir didžiausios meilės reikalą. Šitoji pažvalga, pridėsiu tuo žygiu, klaidinga. Bažnyčia su savo principais ir iš Dievo gautais dogmatais [dogmomis] yra aukštesnė už tą visa, kas laikui bėgant mainosi ir nyksta. Ji nesiriša nei su viena valdžios lytimi, bet nei nepeikia iš kalno jų nei vienos. Visuomenė arba draugija kokį nori, tokį apsirenka valdžios ir ekonomijinio gyvenimo sistematą; jei tiktai tas sistematas nepriešingas prigimties teisėms ir teisybei, Bažnyčia į jį nesikiša. Kiek yra buvę pas įvairias tautas įvairiais laikais visokių ekonomijinio ir socialinio gyvenimo formų, o Bažnyčia jį ne tik nepeikė, bet dar su visomis mokėjo sugyventi.

Iš to viso, kas pasakyta, galima matyti, jog Bažnyčia indiferentiškai apsieina su komunizmu, jei jisai lieka gryna proto utopija arba svajone apie ideališką visuomenės sutvarkymą ir neturi įsigėręs kokios nors teologiškos arba filosofiškos klaidos. Taip pat ji indiferentiškai apsieina su juo, jei jisai, kaipo įvykdyta sistema, atsiranda kur iš pačių gamtinių socialinio ar ekonomijinio gyvenimo priežasčių arba tampa įvestas liuosu žmonių noru.

Bet kai tik prie komunizmo prisiplaka kokios nors klaidos, kai

tik jis užgriebia tikėjimo ir doros dirvą, kai tik ima vagyste vadinti asmeninę ir privatinę nuosavybę ir taikstosi ją varu panaikinti, tada Bažnyčia negali būti nepakėlusi balso prieš tokią klaidą ir nekovojusi su tokia neteisybe. Kitaip darydama, ji liktų savo priedermės neišpildžiusi.

Todėl pačioje Bažnyčios pradžioje ir krikščionija Šventųjų Tėvų Augustino ir Epifanijaus lūpomis atmetė taip vadinamą apostolikų klaidą kaipo ereziją. Mat apostolikai, prisidengdami Evangelijos vardu, skelbė, būk visokia privatinė nuosavybė yra Kristaus mokslui priešinga ir būk nei vienas ką nors nuosavai turintysis negalįs būti išganytas. Dėlei to pat ir viduriniais amžiais Bažnyčia atmetė keletą erezijų, mažiau ar daugiau primirkusių socialinėmis klaidomis.

Taip pat ir su socializmu Bažnyčia apsiėjo, kad jis mūsų laikais pasirodė, keletą kartų skaudžiai jį papeikdama popiežių lūpomis. Leonas XIII savo encikliką „Rerum Novarum" didumoje priešais socialistus rašė.

Mūsų laiku ypatingai svarbu žinoti įsakmiai, kokius daiktus Leonas XIII atmeta, kuomet socializmą peikia.

1878 metais enciklikoje „Quod apostolici muneris" Leonas XIII skundžiasi ant socialistų, kad jie vyriausybės neklauso, kad gamtinę vyro ir moteries vienybę niekina, moterystės [santuokos] raištį silpnina ir paleistuvystei liuosą valią leidžia, kad prieš nuosavybės teisę kovoja ir kad varu nori atimti visuomenės naudai tą, kas dora tėvų prilikta, savu prakaitu užsidirbta arba ilgų metų taupymu sulasinta [sukaupta].

Enciklikoje „Rerum Novarum" 1891 m. popiežius rašo:

„Socialistai sako, būk tai ligai išgydyti, reikią panaikinti privatinę nuosavybę, o į to vietą įvesti bendrą visų turtų valdymą, miestuose arba viešpatijose. Jiems rodosi, kad tuomi privatinių turtų suliejimu į viešą naudą galima pataisyti dabartines jeibes [trūkumus], lygiai išdalinant tarp žmonių ir turtus, ir naudas."

Kitam daikte pridėta:

„Iš viso to matyti, jog būtinai reikia atmesti tą socializmo mokslą apie turtų socializaciją."

Iš tų žodžių pasirodo, kad pasmerktas tėra tiktai tikrasis komunizmas, tai yra, sistematas, reikalaujantis, kad visa privatinė nuosavybė būtų panaikinta, o visų turtų valdymas ir skirstymas taptų atiduotas visuomenei. Bet Leonas XIII nedaro čia skirtumo tarp daiktų, pirmu vartojimu sunaikinamų, ir turtų, esančių privatinio savojo darbo vaisiumi, iš vienos pusės, ir tarp turtų, vartojamų naujiems daiktams daryti, kaip ana įrankiai, laukai, mašinos ir kt. Taigi, kai kurie šių dienų socialistai ne be šiokio tokio pamato sako, kad Leono XIII pasmerkimas jų neliečiąs. Iš tiesų, dabartiniai socialistai pripažįsta privatinę ir asmeninę nuosavybę bent tų daiktų, kurie pačiu pirmu vartojimu naikinasi ir tarnauja artimiausiems žmonių reikalams, o kolektyvizmo tereikalauja tiktai visų produkcijų įrankių ir priemonių. Kai kurie socialistai net pripažįsta šiokią tokią nuosavybę laukų ir amato įrankių, sakydami, kad tiek lauko valia turėti nuosavai, kiek vienas gali apdirbti, ir tuos įrankius skaityti tikrai savo vieno įrankiais, kuriuos vartoja patsai savininkas savo rankomis, o ne samdininkams duoda su jais dirbti. Taip pat nuosavybėje kai kurie socialistai palieka ir tą visa, ką žmogus pats savo darbu pasigamina. Šitie socialistai nori panaikinti privatinę nuosavybę tik tų laukų ir darbo įrankių, kuri vadinasi kapitalistiška, tai yra tokią, kuri, jų žodžiais kalbant, automatiškai, be savininko darbo, gamina jam pelną ir duoda gyventi pačiam nieko neveikiant vien tik iš svetimo darbo, tai yra, iš prakaito menkai apmokamų darbininkų.

Man rodos, kad šitą sušvelnintąjį socializmą Leonas XIII tikrai nepasmerkė savo enciklikoje. Šitą socializmą sumušinėti [kritikuoti] negalima vienu atsišaukimu į tai, kad nuosavybės teisė priklauso žmonėms iš prigimties, kad ji ištiesiama ant kapitalistiškų laukų ir įrankių. Tuokart tik būtų sumuštas šitasai sušvelnintas socializmas, kuomet būtų prirodyta, kad žmonių visuomenė absoliutiškai niekuomet, nei jokiose aplinkybėse, galinčiose pasidaryti laikams bebėgant ir daiktams besimainant, net nei tada, kada visų bendras labas to reikalauja, negalės prisakyti atskiriems asmenims atsižadėti savo teisės dėl visų bendro labo. Šito klausimo popiežius neišrišinėjo, čia galima liuosai tokios nuomonės laikytis, kokia kam geriau patinka ir

teisingesne išrodo.

Kolektyvizmo šalininkai tikisi, kad jis įvyks pačiu prigimtuoju daiktų bėgiu, ir kad ateis pats savaime evoliucijos keliu, nes po kapitalistiško nuosavybės periodo istorijoje turėsiąs ateiti iš eilės kitas kolektyvizmo periodas. Ar tai taip tikrai bus ir ar iš tiesų tuomet žmonėms nereiks vargti? Ar užteks tik 5 arba 3 valandas kasdien dirbti? Tiems klausimams atsakymus tegul parūpina sociologai ir ekonomistai, ir tie, kas viešpatijas valdyti moka.

Bet socialistai čia jau prideda klausimą, stačiai paliečiantį teisybę ir priklausantį teologams moralistams žinoti. Būtent socialistai sako, kad neteisinga esą vieno arba nedaugelio žmonių, fabrikantų ar akcionierių, naudai pavesti daugelio žmonių bendro darbo vaisius, kaip tai pasitaiko kapitalistiškame draugijos sutvarkyme, kurį kaipo teisybei priešingą reikėtų visiškai sugriauti. Ką gi mintyti apie šitą socialistų tvirtinimą?

Pirm visko reikia įsidėmėti skirtumą tarp principo ir tarp jo pritaikymo. Principas, be abejo, teisingas. Leonas XIII savo enciklikoje „Rerum Novarum“ aiškiai mokina:

„Teisinga yra, kad darbo vaisius prigulėtų tiems, kurie dirbo, nes padarytieji daiktai eina paskui juos padariusiąją priežastį.“

Bet šičionai visa svarba principo pritaikyme. Klausimas, argi iš tiesų galima sakyti, kad dabar viešpataujančioje sistemoje darbo vaisius netenka tam, kurs dirbo? Man rodos, kad ne visai taip yra. Tai tik neabejotina, kad ta pati būtų neteisybė atimti teisingai įgytą turtą nuo fabrikanto ar kapitalisto, kaip ir išveržti uždarbį iš darbininko.

Nors dabar viešpataujančiame kapitalistiškame produkcijos sistemate daugelis dirba išvien fabrikuose, bet ne visų prisidėjimas prie bendro darbo turi vienokią vertę. Kitaip prisideda fabriko direktorius, kitaip įgudęs darbininkas, kitaip mokinys arba fabrikinio darbo nematęs naujokas. Taipgi ne ant visų lygiai gula nepasisekimai ir nuostoliai fabrike. Nelabai lengva pasakyti ir atsverti, kas kuriam priklauso iš uždarbio visų tų žmonių minčia ir triūsu užpelnyto.

„Tat yra sunku išrišti ir pavojinga, – rašo Leonas XIII. – Painus daiktas atmatuoti kiekvienam jo teisių ir priedermių dalį ten, kur

didžturčiai dirba išvien su nieko neturinčiais ir kur sudedama į vieną krūvą pinigas su įrankiais ir žmogaus rankų darbas."

Taigi ir šis klausimas išrišti paliktas liuosam žmonių tyrinėjimui. Kiekvienas gali turėti čia savo nuomonę, by tik neprieštaraujančią dorai ir sveikam protui, ir jos laikytis.

Tiktai tuose tyrinėjimuose turime dabotis [saugotis], kad nespręstumėme Bažnyčios vardu to, ko ji iki šiol nenorėjo ir dabartiniu laiku negalėjo nuspręsti ir paliko žmonėms liuosai apie tat ginčytis. Amžinų dienų negalime skelbti kaipo dogmatus tuos daiktus, apie kuriuos Bažnyčia dar neišdavė savo ištarmės. Tikėjimo tiesų ir dogmatų vardo vartojimas ten, kur nereikia, labiau už daugelį kitų priežasčių atitolina žmonių protus ir širdis nuo tikėjimo, ypač jei jo tiesomis drįstame vadinti pažvalgas, mums patinkančias ne dėl tikėjiminių, tik dėl kitokių atžvilgių. Tos pažvalgos ne visada būna teisingos ir neprivalome versti kitus, kad jie jų būtinai prisiturėtų.

Dabar viešpataujančioji sistema kapitalistiško nuosavybės sutvarkymo su savo įvestu turtų ir pelnų padalinimu toli nėra tobula ir ne visada išpildo teisybės reikalavimus. Rasi, niekas taip skaudžiai nėra peikęs dabartinio ekonomijinio ir socialinio stovio kaip Leonas XIII. Savo enciklikoje „Rerum Novarum" jis rašo:

„Kuomet senoviškos amatininkų draugijos tapo panaikintos XVIII šimtmetyje, o į jų vietą niekas darbininkams neparūpino naujos užvėjos, kuomet visuomenės įstaigos ir pati teisdavystė atsižadėjo tėvų tikėjimą gerbti, tuomet pasidarė nejustinai, kad rankpelniai [darbininkai] pasijuto kiekvienas skyrium atiduotas į rankas nežmoniškai ponų ir begėdiškai konkurentų godulybei, o užtarties iš niekur nebuvo... Vidurinių permainų spėka perskyrė miestus į dvi klases, padarydama tarp judviejų bedugnę. Iš vienos pusės buvo labai turtinga ir dėl to labai galinga partija, apėmusi viena visą pramoniją ir pirklybą ir traukianti tokiu būdu savo naudai visą žmonių pagaminamąjį turtą; iš kitos gi pusės atsirado beturtė ir silpna darbininkų daugybė... Nelaimę didino besotis pelno godumas... Dar prie to prisidėjo, kad darbininkų samdymas ir visų daiktų pirklyba taip suėjo į nedaugelio žmonių rankas, kad neskaitlingi, bet labai visko pertekę

didžturčiai uždėjo beturčiams rankpelniams beveik vergų jungus ant kaklų... Iš to pasidarė, kad didelė daugybė žemiausiojo luomo žmonių pateko į vargingą ir nelaimingą stovį, niekuo jo neužsipelniusi."

Taigi, visi pripažįsta, kad yra blogai. Visas klausimas tame, kokiu būdu tą blogumą prašalinti? Kaip išvaryti iš visur neteisybę, kaip pačią visuomenę sutvarkyti? Šitų klausimų išrišimui turi pavesti visas savo geriausias spėkas sociologai, ekonomistai, moralistai ir politikai.

Taigi, jau dabar žinome, ką šituose dalykuose Bažnyčia atmeta ir ką palieka mūsų liuosam tyrinėjimui. Dar turime pažiūrėti į pozityvinį, taip sakant, Bažnyčios mokslą apie nuosavybę.

Definicijos *ex cathedra*[2] apie nuosavybę nebuvo, bet yra sakinių, kurių prisilaiko visi mokslo vyrai katalikai ir neprisilaikyti negali. Šitai viena tokia tezė: „Valia žmogui turėti privatinę nuosavybę." Iš jos išeina antra, kad „privatinės nuosavybės sistema yra leista".

Vermeersch sako: „Neprotingą ir nedorą drąsą parodytų tas, kas sakytų, kad ta sistema paeina vien iš kontraktinio šaltinio, ir tvirtintų, kad jokia privatinės nuosavybės teisė nėra kilusi iš pačios prigimties. Toks tvirtinimas stačiai būtų priešingas tam, ką popiežius vadina Bažnyčios mokslu. „Turėti nuosavybę, – kalba Leonas XIII („Rerum Novarum"), – tat yra teisė žmogui duotoji iš prigimties. Privatinės nuosavybės teisė duota iš prigimties kiekvienam žmogui paskyrium; turėti privatinę savo naudą, tai prigimtoji žmogaus teisė."

Tai tiek apie tai, kas neuždrausta. Bet dar klausimas kyla, ar privatinės nuosavybės sistema yra būtinai reikalinga? Leonas XIII sako:

„Rami žmonių giminės visuomenė, atidžiai įsižiūrėdama į prigimtį, josios įstatymuose mato turtų pasidalinimo pamatą, nes privatinė nuosavybė labiausiai tinka paties žmogaus prigimčiai ir prie jos lengviausia yra sugyventi santaikoje. Todėl ją patvirtina ir visų amžių paprotys. Yra kitaip mintijančių, bet nedaug." („Rerum Novarum")

Taigi, ta nuosavybės valdymo sistema sutinka su prigimties įstatais, kas dar daugiau, ji yra būtinai reikalinga, nes atsako ramaus sugyvenimo santaikoje reikalams ir dargi pačiai žmogaus prigim-

2 *Ex cathedra* (lot., iš katedros [skelbti]) – popiežiaus kaip šv. Petro įpėdinio iškilmingai, oficialiai paskelbiamas sprendimas dėl klausimų, susijusių su tikėjimu arba morale, kuris laikomas neklaidingu.

čiai. Bet būtinasis to privatinės nuosavybės sistemato reikalingumas mums neišrodo taip skaisčioje ir neabejotinoje šviesoje, kaip pavienių žmonių liuosybė ir teisė turėti savo daiktus skyrium; to reikalingumo būtinumas tebėra tik relatyviškas, priklausantis iš vienos pusės nuo žmonių prigimties, turinčios gerų ir blogų palinkimų, iš kitos gi pusės – nuo visuomenės labo reikalavimų, kylančių kultūrai augant. „Privatinė nuosavybė neišvengiamai reikalinga būna ne visuomet, bet tik žmonių skaitliui augant", – sako Molina. Todėl, kur žmonių prigimtis ir jų kultūros stovis tai leidžia, tenai gali būti bendras turtų valdymas.

Krikščionijos mokslą apie nuosavybės įstatymą Leonas XIII enciklikoje „Rerum Novarum" šitaip išdėsto:

„Dievas davė žemę visai žmonių giminei naudotis ir maitintis, bet tatai visai nekenkia privatinių nuosavybių buvimui. Dievas žemę žmonėms bendrai davė toje prasmėje, kad nei vienam nepaskyrė tam tikros dalelės, o ne toje, kad būtų norėjęs, idant visi sąmišiai ją valdytų. Privatinių nuosavybių atsiribojimas pavestas patiems žmonėms pasidaryti savu darbu. Nors ir padalinta į privatines nuosavybes, žemė nesiliauja tarnavusi bendriems reikalams, nes nėra nei vieno žmogaus, kurs nemistų jos vaisiais. Kurie lauko neturi, tie dirbdami užsipelno lauke užaugusią duoną."

„Šv. Tomas sako: „Dievo duotieji žmogui žemės turtai jam priklauso nuosavybėn, ale naudotis jais jis turi ne tik sau vienas, bet ir atsižiūrėdamas į kitų reikalus, ir kitiems turi užleisti tiek, kad galėtų išgyventi dalindamasis, ypač tuo, kas nuo jo atlieka" (Sum. Theol. 2. 2. XXXII, a. 5, ad 2). O kitame daikte vėl tas pats šv. Tomas rašo: „Žemės daiktai žmogui pavesti dvejopai. Pirmiausiai, jis turi teisę juos įgyti, valdyti ir vartoti. Iš to atžvilgio privatinė nuosavybė yra leista. Antra gi, žmogui priklauso naudojimasis laikiniais daiktais ir jų suvartojimas (Sum. Theol. 2. 2. LXVI a. 2)."

Į tai atsižvelgdamas Leonas XIII toliau taip rašo:

„Klausiant, kaip reikia turtais naudotis, Bažnyčia nei kiek neabejodama atsako, jog žmogus turi naudotis savo daiktais ir juos vartoti taip, lyg jie būtų ne tik jo vieno, bet ir visų bendri; tai yra, kad lengvai

pasidalytų jais su kitais, kada anie to yra reikalingi. Todėl Apaštalas mokina: „Šio pasaulio turtingiesiems įsakyk, kad lengvai dalintųsi ir kitiems suteiktų (1 Tim 6, 17–18).“

„Nėra abejo, kad nei vienas neturi priedermės šelpti svetimus tais turtais, kurių ką tik užtenka jam pačiam ir jo šeimynai; negalima nei tą duoti svetimiems, kas reikalinga pačiam sau pritinkančiai užsilaikyti, nes nei vieno negalima versti neatsakančiai [ne pagal išgales] gyventi (Sum. Theol. 2. 2. XXXII, a. 6).“ Bet kuomet būtini reikalai ir pats gyvenimas priderančiai ir atsakančiai aprūpinta, iš pertekliaus būtinai reikia šelpti pavargėlius. Iš to, kas lieka, duokite išmaldas (Lk 11, 41). Prieš šitą įsakymą prasižengdamas, nusideda žmogus prieš griežtąją teisybę tiktai tada, kada žmogus pavargėlis, mūsų artimas, randasi pačiame sunkiame stovyje ir reikale, o kituose atvejuose nusidedama tiktai prieš krikščioniškosios meilės dorybę; taigi tad per teismą negalima užieškoti to įsakymo išpildymo. Bet už žmonių įstatymus ir teismus aukštesnis įstatymas ir teismas yra Viešpaties Kristaus, o Jis įvairiais būdais ragina mus būti dosniais.

Apie tą viską daug dar galima būtų ir plačiai kalbėti, bet smulkesniuosius klausimus paliekame speciališkam sociologijos kursui, išguldomam tam tikrose mokyklose.

* * *

Skelbiama iš: Bažnyčia ir nuosavybė, Draugija, 1909, t. VIII, (31–32) p. 351–366.

3. MIESTŲ IR APSKRITAI PRAMONIJOS DARBININKŲ KLAUSIMAS

Pirmiausia turime paaiškinti, ką mes vadiname darbininku, kalbant apie darbininkų klausimą. Mes čia imame tą žodį ypatingoje prasmėje, kaipo antitezę darbdavio, fabrikanto. Mes čia tuo vardu vadiname ne kiekvieną žmogų, kuris šiokį ar tokį atlieka naudingą visuomenėje darbą, o tik rankpelnius-samdininkus, kurie dirba pas svetimus ar tai ūkėje, ar tai pramonijoje: fabrikuose, kasyklose ir t. t. Ypatinga jų žymė, kad jie minta iš savo rankų uždarbio iš dienos į dieną. Neturėdami nei savo darbo įrankių, nei savo turtų, kuriuos vartojant galėtų savystai duoną pelnytis, jie priversti yra parsisamdyti kitiems ir gyventi iš užmokesčio, kurį gauna už savo triūsą.

Tai yra beturčių-proletarų minios, kurios vis labyn auga. Apskritai imant, jų skaitlius šių dienų visuomenėje išneša 42 % iki 85 %. Iš to ir pasirodo visa svarba darbininkų klausimo.

Nors pas mus nėra taip išsiplėtojusios pramonijos, nei tokių minių darbininkų kaip kitur, bet visgi ir mums negali nerūpėti tasai klausimas. Juk ir mūsų broliai ir seserys šimtais ir tūkstančiais keliauja į Ameriką, Prūsus, Rusiją ir ten pakliūva į darbininkų-beturčių eiles. Be to, dar evoliucijos srovė ir mūsų šalį kaskart labiau įtraukia į kapitalizmo sūkurį. O prityrimas rodo, kad tautos ir šalys, žemiau kultūroje stovinčios, eina tais pačiais takais, kuriais bekildamos ėjo tautos, toliau nužengusios kultūroje. Taigi reikia tikėtis: ateis laikas, kada ir mums prisieis stoti stačiai akis į akį prieš darbininkų klausimą.

Iš kur radosi mūsų gadynėje tos minios darbininkų beturčių?

Ūkininkų luomas daugiausia pristatė žmonių fabrikams ir dirbtuvėms. Pasibaigus baudžiavos laikams, sodžių gyventojai, pasiliuosavę nuo ponų globos, galėjo kilnotis iš vietos į vietą. Vienus patys ponai

pavarė nuo žemės, kur jie kaipo baudžiauninkai dirbo ir gyveno, o dirvas apvertė ganyklomis arba užleido miškais. Kiti, netekę žemės arba per mažai jos turėdami, patys kraustėsi iš sodžių, nebegalėdami tenai išgyventi. Kitus vėl masino miestų gerovė ar didesni uždarbiai. Visi tie žmonės būriais traukė į miestus ir tebetraukia, daugindami darbininkų beturčių skaitlių.

Toliau amatininkų luomas nemažai pristato fabrikams žmonių. Nauji išradimai, naujos prietaisos ir mašinos tūlose šakose pakerta amatininkų būvį, paveržia iš jų darbą ir uždarbį. Daugelis amatų sunyksta ir nupuola, o jų vietą užima fabrikai. Amatininkai gi, netekę darbo ir duonos, priversti yra parsisamdyti fabrikantams už prastus darbininkus. Pavyzdžiui imant, 1800 metais Bostono audėjai ir verpėjai Anglijoje užsidirba maždaug po 7 rub. 30 kap. į savaitę. Atsiradus gi fabrikams su audžiamosiomis ir verpiamosiomis mašinomis, jų uždarbiai ima kristi žemyn. 1834 metais prieita prie to, kad audėjas tebeįstengia užsidirbti vos 1 rub. 95 kap. į savaitę. O toliau nei tiek nebegalėdami pelnytis, turi liautis varę savo amatus. 500 tūkstančių audėjų ir verpėjų liekasi be duonos ir turi ieškotis sau darbo fabrikuose.

Kaip žlugo daugybė amatininkų, negalėdami išlaikyti lenktynių su mašinomis, taip pat bežengiant pirmyn ir besiplėtojant pramonijai ne visada galėdamos atsiturėti žuvo mažesniosios dirbtuvės, o jų vietą užėmė didieji fabrikai. Taip besikoncentruodami kapitalai sutraukia darbininkus į dideles kuopas. Juo daugiau sričių apima pramonija, juo labiau auga minios darbininkų beturčių.

Seniau samdininkas dirbo savo darbdavio šeimynoje; juodu nuolatos susidurdavo, dažnai draugiai tą patį triūsą atlikdavo, tūleriopi [daugeriopi] raiščiai juodu vienydavo. Fabrikuose santykiai visiškai kitokie: dažniausiai čia vieninteliu raiščiu tarp darbininkų ir darbdavių yra kontraktas. Dažnai darbininkai nežino nei nepažįsta fabriko savininko, nes kaskart tankiau fabrikai iš pavienių žmonių rankų pereina į bevardžių akcijinių draugijų nuosavybę. Savininkus atstoja akcijos.

Gali jas suėmęs ir sudėjęs į skrynutę nuvežti į Lyono ar Berlyno

bankus, darbininkai to neatjaus nei kiek, nuo to jų stovis nei kiek neatsimainys.

Iš tų visų atmainų išėjo dvejopa pasekmė. Viena, seniau mokinys, bedirbdamas pas amatininką, arba net ir paprastas samdininkas galėjo tikėtis, kad atėjus laikus prasimanys savo darbo įrankius ir susitvers sau nepriguImingą savistovį būvį. Fabriko darbininkas niekad to nesusilauks; jis nei svajoti negali, kad kada nors įgytų fabriką, kuris šimtus tūkstančių atsieina; jis negali tikėtis kada nors pakilsiąs ant aukštesnio laipsnio visuomenės gyvenime; jis turi liktis amžinu proletaru-beturčiu, amžinai nuo kitų prigulmingu. Ta neprigulmingumo stoka yra viena iš proletariato žymių. Antra, sutraukti darbininkai į fabrikus, išvien didelėmis kuopomis krūvoje dirbdami, greičiau susigyvena, greičiau ir geriau atjaučia savo bendrą stovį šių dienų kapitalistiškoje visuomenėje kaipo atskiras luomas. Dėl to auga tarp darbininkų solidariškumas ir kaskart jų didesnis kaipo visuomenės klasės susipratimas.

Taigi matome, kaip atsirado šių dienų darbininkai-proletarai, kaip jie suaugo į vieną kaskart labiau susipratusią visuomenės klasę. Tiesa, visada būdavo beturčių; ale niekad nebuvo jų toksai didelis skaitlius.

Tačiau patsai skaitlingumas dar mums neišaiškina darbininkų klausimo. Reikia kitur ieškoti to klausimo priežasčių, būtent tame, kad sulyginant su kitais luomais naujai užgimęs darbininkų luomas neatrado dabartinėje kapitalistiškoje visuomenėje priderančios sau vietos iš atžvilgio į teisybės reikalavimus, į civilizacijos ir kultūros laipsnį, ant kurio stovime pakilę.

Mūsų gadynė tuo atsižymi, kad žemesnieji žmonių sluoksniai, susipratę, kas esą visuomenės kūne, kyla aukštyn. Kapitalizmo tvarkoje, kuri nūnai viešpatauja, glūdi priešingumas, kuriam beaugant turi ta tvarka suirti taip, kaip sienoms besikeičiant namas turi sugriūti. Tas priešingumas va kame apsireiškia! Iš vienos pusės, kapitalizmas žiūri į žmogų darbininką kaipo į įrankį turtams gaminti, iš antros gi pusės, platina pažvalgą, kad žmogaus asmuo yra pats sau tikslas. Iš vienos pusės, jis žemina žmogų, paversdamas jį grynu padaru lobiams dauginti, kone gyvuoliu, įjungtu į mašiną; iš antros vėl pusės, jis aukština

tą patį žmogų, primindamas jam jo teises kaipo žmogaus, protingo ir liuoso, kaipo piliečio, lygaus su kitais; nurodydamas, kad kultūros vaisiai, kaipo jo darbo išdava, jam turėtų priklausyti. Taigi tame priešingume tarp ekonomiškojo principo ir etikos dėsnių ir slepiasi, gali sakyt, pati pradžia šių dienų darbininkų klausimo.

Tokiu būdu darbininkų klausimas yra tai klausimas, kokią tvarką įvedus darbininkų luomas užimtų visuomenėje priderančią sau vietą greta kitų luomų? Kaip pagerinti tų minių beturčių būvį ir stovį? Kaip sutvarkyti santykius tarp jų ir tarp tų, pas kuriuos jie dirba parsisamdę? Arba dar trumpiau išsitariant, yra tai klausimas, kaip suderinti santykius tarp darbo ir kapitalo, kad jie atsakytų teisybės reikalavimams?

Pirmiausia paimkime medžiagišką darbininkų stovį. Jie yra proletarai-beturčiai. Bet reikia gerai suprasti tas žodis. Jis visiškai nereiškia to, kad darbininkas neturėtų nei skatiko kišenėje ir būtų priverstas visada badgalčiauti [pusbadžiu gyventi]. Ne, jis gali būti net gana pasiturįs tam sykiui. Darbininkų proletarų stovis tuo atsižymi, kad jie neturi nuosavų darbo įrankių nei tokių turtų, kuriuos vartodami galėtų savystai duoną pelnytis ir neprigulmingai gyventi. Jie tebeturi tik savo jėgas, kurias kaipo prekę išstato parduoti. Darbininkui reikia surasti darbdavį, kuris norėtų užpirkti jo darbą ir duoti užtektiną užmokestį. Jei darbininkas neparsisamdytų kam nors, jisai neturėtų iš ko gyventi. Darbininkų tad būvis priklauso visiškai nuo sulygtuvių, arba kontrakto su darbdaviu, ir nuo aplinkybių, kuriose jiedu derasi tarp savęs.

Kokios gi tos aplinkybės? Jeigu atsižvelgsime į viešpatijų įstatymdavystes, tai išvysime, kad tenai toks svarbus aktas, kaip darbo sulygtuvės, nuo kurio milijonų žmonių būvis priguli, beveik visai nesuimtas į jokias ribas. Vokiečių kodeksas vos 7 punktus tepašvenčia darbo kontraktams, o Napoleono – tik 3. Tiktai dabar pradeda viešpatijos daugiau rūpintis tais dalykais.

Viešpatijų įstatymai, apskritai kalbant, darbo sulygtuvėse į abi puses – į darbininką ir fabrikantą – žiūri kaipo į sau lygias, abiem lygią pripažįsta liuosybę. Bet kas iš to, kad ta liuosybė ir lygybė tik ant

popieriaus tebėra, o pačiame gyvenime jos nėra ir būti nebegali. Kad ji būtų, reikia, kad abi pusės derantis lygiai galėtų atmesti statomas sąlygas. To gi iš tikrųjų nėra. Darant derybas visiškai kitoks yra fabrikanto stovis, o kitoks – darbininko. Fabrikantas, turėdamas kapitalą, kur kas geresnę turi atspirtį gyvenime už darbininką. Darbui sustojus, fabrikantas dar gali gyventi iš savo turtų, o kai jau ir jų netenka, tai dar gali pasiieškoti sau darbo. Darbininkas gi tebeturi tiktai savo jėgas ir tik iš savo darbo rankų tegyvena. Kol jis darbą turi, viskas gerai. Bet kaip tik dirbęs nustoja, tuoj netenka uždarbio nei maisto. Badas ir vargas greitai jį paveikia ir priverčia sutikti ant to, ką jam siūlo fabrikantas. Darbininkas randasi nelyginant ano pirklio bankruto [bankrutavusio] kailyje, kuris, skolininkų spaudžiamas, turi nenorėdamas parduoti savo prekes už bykokią kainą. Taigi, kada prisieina darbininkui derėtis ir sulygti su fabrikantu, visai nelygus pasirodo esąs jų stovis; fabrikantas kur kas yra liuosesnis už darbininką.

Kadangi viešpatija nebuvo santykių tarp darbo ir kapitalo suėmusi į tam tikrus įstatymus, vien konkurencijos įstatu tie santykiai tebesivaldo. Kuo mažiau kur rankų randasi prie darbo, tuo labiau ten darbas eina brangyn; o kuo daugiau kur darbininkų, tuo labiau ten darbo kainos krinta žemyn. Arba, prastai kalbant, kada paskui vieną fabrikantą seka keli darbininkai, prašydami darbo, tada darbo vertė perniek; kada gi vėl keli fabrikantai gaudosi vieną darbininką pasisamdyt, tada darbo kainos stovi aukštai.

Bet ir iš to atžvilgio negalima vienoje eilėje statyti darbo ir kapitalo, nei į darbą žiūrėti kaipo į paprastą pirkinį, parduot išstatytą. Triūsas kaipo prekė negali būti atskiriamas nuo žmogaus, jis rišasi išvien su jo asmeniu. Darbininkas, parsamdydamas savo jėgas, parsamdo ir save patį. Fabrikantas skiria jam laiką dirbti, būstą, vietą, šilumos arba net ir pavojaus laipsnį; duoda jam taisykles, sulig kurių privalo fabrike elgtis. Taip turėdamas fabrikantas savo saujoje darbininką dažnai net politikoje ir šeimynos gyvenime jį suvaržo. Juo vargas didesnis, juo darbininkas turi būti nuolankesnis, turi daugiau nusileisti ir greičiau sutikti ant visa ko. Kapitalistas gi, įdėdamas savo kapitalą į pramoniją, pats asmeniškai liekasi liuosas, nieku nesurištas.

Viena – prekė, negyvas padaras, o kas kita – gyvo žmogaus darbas. Jei išdirbinių per daug, gali liautis juos išdirbinėjęs ir jie sumažės. Jei negauni už juos kas teisinga, gali dar kokį laiką pasilaikyti juos nepardavęs. Jei jų vienoje vietoje neperka, nesunku juos nusiųsti kitur. Su žmogaus gi jėgomis ir darbu nebe taip einasi. Daug žmogaus reikalų neatidėtini, jų nesuturėsi, jie reikalauja kasdien būt užganėdinami. Todėl, jei nenori badu mirti, darbininkas turi savo darbą parduoti ir tai nuolatos.

Ką jam daryti, kad darbo kainos puola žemyn? Kad sunku surasti darbdavį? Išsikraustyti kur kitur – nelengva taip greitai ir nepigu. Tada darbininkas priverstas pigiau dirbti, o kad galėtų išgyventi, turi darbo dieną pratęsti.

Dar aršiau, kada sustojus fabrikams, visiškai jis darbo netenka. O tai atsitinka gana dažnai. Kai kada nauji išradimai pakerta senesniųjų fabrikų būvį ir prisieina fabrikas uždaryti. Kai kada vėl fabrikai per daug pridirba išdirbinių, užverčia ir užkemša jais rinkas taip, kad jau žmonės nebestengia jų išpirkti, tada vėl reikia fabrikai sustabdyti. Kai kada gi dėl visokių priežasčių ištikus ekonomiškam kriziui visoje šalyje sustoja ėję fabrikai ir užstoja visuotina bedarbė. Jei prie to pridėsime dar ligas, negalavimus, šutves, pačią senatvę, kurioje žmogus reikalauja didesnių ištaigų, o mažiau pajėgia užsidirbti, aiškiai suprasime, kaip neužtikrintas yra šių dienų darbininkų būvis.

Ir dėl to gal labiausia jie yra neužganėdinti iš viešpataujančios šių dienų visuomenėje tvarkos ir prieš ją kyla kovoti. Ūkininkas dažnai kur kas prasčiau gyvena už miesto darbininką; jis dažnai vos sausą duoną kramto ir nedarytus barščius srebia. Bet visgi jis turi šiokią tokią atspirtį žemelėje, kurią rausia, visgi jo būvis šiaip bei taip užtikrintas. Užtai ūkininkas ramesnis, jis nestoja taip aštriai prieš esančią visuomenėje tvarką. Fabriko darbininkas, kol darbas eina, gali daug pelnytis, gali net visai pasiturinčiai gyventi, bet jis neturi tokios atspirties gyvenime kaip ūkininkas, užtai jo ateitis – tamsi ir liūdna. Tegul tik ištinka liga, bedarbė arba kita kokia nelaimė, o visas darbininko gyvenimas kaip bematant suyra, jis nugrimzta į pat vargo bedugnę, tampa elgeta.

Tiesa, paskutiniais laikais medžiagiškas darbininkų būvis, apskritai imant, šiek tiek pasitaisė. Viešpatijos kone visur išleido atsakančius įstatymus, ginančius darbininkus nuo išnaudojimo. Patys darbininkai daugiau susiprato ir geriau susiorganizavo. Užmokesčiai už darbą kone visur žymiai pakilo aukštyn. Bet visgi dar negauna darbininkas tiek, kad galėtų gyventi sulig kultūros reikalavimų.

Toks tai yra darbininkų medžiagiškas stovis. Prisižiūrėkime toliau, kokios jų draugijinio gyvenimo sąlygos. Ir čia, nors jau pasigerino darbininkų būvis paskutiniais laikais, bet dar ir trūksta daug ko.

Dažnai darbininkas būna priverstas dirbti tokiose sąlygose, kurios pirma laiko sunaikina jo sveikatą. Vieta, kur jis dirba, būna tankiai šlapia, drėgna ir nešvari, o būstas – ankštas ir tamsus; karštis kai kada nepakenčiamas, oras troškus ir atsiduoda prakaitu. Besisukinėjant tarp mašinų, pailsusiam ir nuvargusiam darbininkui nuolat pavojus grūmoja pakliūti į jų dantis, būti sužeistam arba net ir užmuštam. Pastebėta, kad apie piet ir pavakarį, kada labiausiai darbininkai nuvargę, dusyk-trissyk tiek būna nelaimingų atsitikimų kaip iš ryto arba tuoj po pietų, kada darbininkai pasiilsėję. Prie mašinų vėl prisieina gerti dulkes per ištisą dieną arba kvėpuoti nuodais. Ypač tuose fabrikuose, kur prie darbo vartoja fosforą, aršeniką, šviną ir kitokius chemiškus darinius, kur pieluoja [pjausto] geležis ir plieną ir t. t., darbininkai greitai įgauna visokias profesijines ligas: džiovą, dusulį, dantų trupėjimą ir t. t.

Fabrikui įsteigti reikia didelių pinigų. Tie pinigai turi nešti nuošimtį. Taigi, kad dyki negulėtų, reikia leisti fabrikas dieną ir naktį, šiokiomis ir šventomis dienomis. Yra tokių išdirbinių, kur ir norėdamas negali sulaikyti fabriko be didelių nuostolių. Einant gi fabrikui, suprantamas daiktas, kad ir darbininkas, kaip mašina, turi dirbti dieną ir naktį, šiokią ir šventą dieną. Ypač nakties darbas iškrausto sveikatą ne tik vaikams, nesuaugusiai dar jaunuomenei ir moterims, bet ir jau suaugusiems vyrams. Pati darbo diena būna per ilga, jau nebelieka paskui kada savęs lavinti, savo kitus reikalus aprūpinti, išpildyti žmogaus piliečio priedermes.

Fabrikai įtraukė į darbą vaikus ir moteris, nes jų darbas pigiau

apmokamas, o tankiai nei kiek neprastesnis už vyrų darbą. Kai kur vaikai ir moterys, turėdami miklesnius pirštus, net geriau tinka. Neišbrendamas vargas ir maži uždarbiai priverčia moteris ir vaikus eiti darban. Bet vėl juo daugiau jų į fabrikus eina, juo labiau vyrų uždarbiai smunka žemyn. Pasitaiko, kad motina su vaikais dirba fabrike, o vyras, negalėdamas surasti darbo, turi namie gulėti dykas.

Fabrike dirba susikimšę visi maištrium [kartu]: vyrai, moterys, vaikai ir jaunuomenė. Taip besikamšiodami jie per daug apsipranta vieni su kitais, pradeda nesidrovėti vieni kitų, girdisi palaidos kalbos ir matosi nepriderantys apsiėjimai. Visa tai blogai atsiliepia į doros jausmus; jie apdyla, atbunka ir žmogus lengvai metasi į paleistuvavimą.

Vaikai, patekę į fabriką, pelnydami kai kada nemenkus uždarbius, per anksti pradeda jaustis savistoviais, neprigulmingais žmonėmis, pradeda bodėtis tėvų globa, stengiasi kuo veikiau išsprukti iš po jų stogo; apsigyvena pas svetimus, kad galėtų niekieno nevaržomi liuosai, kaip tinkami, elgtis. Gyvenimas gi, pagavęs dar nepritytusius į savo sūkurį, tankiai paskandina juos amžinai ir medžiagiškai, ir doriškai.

Fabriko darbas nekaip atsiliepia ir į visą žmogaus sielą: į jo protą, valią ir jausmus. Fabriko darbininkas, ne taip kaip savistovis amatininkas arba sodžiaus darbininkas, jis negali kada norėdamas atsitraukti nuo savo darbo; jis nei valandėlės negali apleisti mašinos, jis yra prie jos pririštas ir nieku daugiau užsiimti negali. Jei kas jam rūpi, tai tik užmokesčio diena.

Darbas fabrike tikrai tampa prakeikimu; jis jokio malonumo nesuteikia, jokio spindulėlio džiaugsmo neatneša. Koks gali būti linksmumas stovėti nuo ryto iki vakaro prie įkaitusios krosnies per ištisas dienas ir savaites arba būti prikergtu prie kokios vienos mašinos ir ją tik daboti.

Nei vieno daikto nepadaro fabrike darbininkas ištisai. Kiekvieno daikto padarymas išdėstyta į mažas daleles; darbininkas tik vieną dalelę ištiso darbo atlieka ir tai nuolat tą pačią. Koks nuobodumas turi žmogų apimti, kada jam atsieina per visą savo amžių grąžyti vis

tos pačios skylutės geležyje arba nuolat be jokios atmainos siūti vis ta pati 93 dalis bato; per visą savo gyvenimą būti 93 dalimi kurpiaus, nes fabrike į tiek dalių išdėstyta bato pasiuvimas. Čia nėra kur žmogui parodyti savo asmeniško sumanumo, čia nuolatos tas pats darbas be jokio įvairumo.

Suprantamas daiktas, kad toksai darbas žmogaus nedžiugina. Darbininkas jaučiasi fabrike esąs tik priedas prie mašinos.

O darbas fabrike ne visada lengvas, kai kada reikalauja didelio proto ir nervų įtempimo. Pridėkime dar prie to mašinų ūžimą ir bildesį, tai suprasime, kaip visa tai žmogaus jausmus turi suerzinti ir jį nuvarginti.

Išėjęs vakare darbininkas iš fabriko jaučiasi kaip iš kokio pragaro išsprukęs.

Kaipo pasekmė viso to: apima žmogų nuobodis, jis jaučia savo gyvenimo tuštumą. Tada norėdamas pajusti, kad gyvena, jis ieško stiprių ir aštrių įspūdžių ir suranda juos girtuokliavime, paleistuvavime ir lošime iš pinigų.

Ir šeimynišką darbininko gyvenimą fabrikas gadina ir ardo. Tėvas yra tik svečias namuose, dažnai jis tik gultų pareina namo. Iš ryto išeidamas į darbą jis palieka vaikus dar miegant, o parėjęs iš darbo jau randa juos sugulus. Nėra kada jam su jais pasidžiaugti, juos pamokinti. Motina tankiai taipgi priversta yra eiti į dirbtuvę. Ji palieka vaikelius vienus arba, jei jie dar labai maži, paveda juos kokiai senutei padaboti. Parėjusi iš darbo visa pavargusi, ji nemėgsta, kad vaikai kvaršintų jai galvą. Ji neturi kada jais užsiimti, jai reikia apsitrinti, valgis pasigaminti. Paskui tėvus ir vaikeliai, vos kiek paūgėję, pradedant nuo 9–12 metų, traukia į fabriką. Tokiu būdu visa šeimyna esti kaip ir pabirus. Nėra, kas ją riša ir vienija.

Moterys, nuo mažumės būdamos fabrike ir darbuose, neišmoksta šeimininkauti, nei valgių pagaminti, nei apsiliuobti kaip reikiant. Šeimyna todėl tankiausia šaltais valgiais maitinasi: sūriu, sviestu, duona, bulvėmis, lašiniais; viralo retai kada tegauna. Šaltas ir menkas valgis apsilpnina darbininką, o pagaliau ir visiškai sugadina jo sveikatą. Nešvariam gi, apleistam būste nemalonu būti; tas stumia darbininką

lankyti smukles.

Kad padauginti savo pelną, vedę darbininkai įsileidžia pas save įnamius: bernus ir mergas. Tas svetimų žmonių gyvenimas išvien su darbininko šeimyna retai kada geru išeina jai, dažnai sugadina ją visiškai.

Gal vienas iš opiausių dalykų darbininkų gyvenime, tai būstų klausimas. Kapitalai besikoncentruodami suplaukia į didelius miestus, ten dygte dygsta visokie fabrikai. Užtai ir darbininkai kemšasi iš visur į didelius miestus; ne visada nei būstų užtenka tiems visiems žmonėms, tada kambariai pradeda eiti brangyn.

Paprastai kambario nusisamdymas neturėtų žmogui daugiau atsieiti kaip 1/7 dalį viso jo uždarbio. Tuo tarpu gi darbininkas turi atiduoti už kambarį net 1/3 dalį viso savo pelno.

Kad pigiau apsieitų, darbininkai gyvena kur pastogėse, požemiuose, pogrindžiuose, kuo nesveikiausiose vietose.

Nestengdamos šeimynos kas sau nusisamdyti po kambarį, gyvena „kampais", tai yra, kiekviena šeimyna nusisamdo sau tik vieną kampą kambaryje; tokiu būdu vienam būste gyvena po keturias šeimynas, o vienam kambaryje – 5 ar 6 žmonės, susikimšę kaip silkės, ne ką daugiau vietos turi kaip grabe. Yra tokių darbininkų, kurie negali net nei kambario sau nusisamdyti; tada samdosi tik lovą ir moka už ją nepigiai, kaip va Peterburge – nuo 1 iki 5 rub. į mėnesį. Dar labiau neturtingi samdosi sau tik vietą lovoje taip, kad po 2 ar 3, o net ir 5 žmones guli vienoje lovoje. Pasitaiko, kad darbininkai apsigyvena kambariuose be langų, be jokio ugniakuro.

1908 metais ištikus cholerai, sveikatos užžiūrėtojų komisija, apžiūrėjus Peterburge būstus, surado, kad 400 000 žmonių, tai yra 1/3 visų gyventojų, neatsakančiose sąlygose gyvena. Pogrindžiuose surasta 7 379 būstai su 12 217 kambarėlių, kuriuose gyvena 49 569 žmonės; pastogėse gi – 3 499 būstai su 5 843 kambarėliais, kuriuose 21 804 žmonės būna. Daugelyje kambarių nebuvo reikalingiausių sveikatai ir švarumo užlaikymui įtaisų. Blogiausia tuose būstuose, kur šeimynos kampais gyvena; kambariuose, kuriuos komisija apžiūrėjo, pasirodė, kad ant 1 106 įnamių buvo tik 465 lovos; dauge-

lyje būstų ant vieno žmogaus ten gyvenančio vos 1/4 kub. sieksnio [sieksnis – 183 cm] oro atsieina, taip kad nėra kuo kvėpuoti.

Nesimato dažnai darbininko būste nieko, kas gyvenimą tenai padarytų malonesnį: jokių gražesnių papuošimų, jokių geresnių rakandėlių, tankiai visi daikteliai sulūžę, susinešioję, apšiupėję ir sudriskę. Oras nepakenčiamas, sunkus ir troškus.

Nestebėtina, kad tokiuose būstuose visokios ligos susivijusios sau lizdą siaučia, ypač džiova ėda darbininkų gyvatą [sveikatą].

Begyvenant gi keletui šeimynų vienam būste ir visiems išvien besimaišant, turi sumažėti gėdos ir doros pajautimai; atsitinka, kad ir visiškai jie sunyksta.

Taip dalykams esant, suprantamas daiktas, kodėl darbininkas, atėjus šventai dienai arba vakaro metui, bevelija [teikia pirmenybę] po gatves slankiotis arba tvankioje smuklėje sėdėti, negu pas save namie.

Prie to dar pridėkime apskritai nesveiką miesto orą, rūkus, triukšmą, apneštus dūmais ir pajuodusius fabrikus ir pagalvokime, kokį visa tokia apystova gali daryti įspūdį [poveikį] į žmogaus sielą, į jo sveikatą ir visą būdą?

Nestebėtina, kad tokiose sąlygose jaunuomenė išauga ligūsta ir luoša; pasirodo tai, kada į kariuomenę stoja. Kaimuose ant šimto stojančių naujokų paprastai 89 tinka į kareivius, miestuose gi tik 42, o kai kur tik 6 arba 5.

Pigu taipgi suprasti, kad tos visos gyvenimo sąlygos, kuriose tebesiranda darbininkai, nekokią turi daryti įtekmę ir į jų dorą ir tikėjimą.

Tiesa, nemaža matosi tarp darbininkų pasišventimo dėl bendro labo, vienybės ir brolystės pajautimo. Nemaža yra vyrų prakilniais jausmais ir susipratusių. Bet dar daugiau regisi tarp darbininkų, ypač nemokytų rankpelnių, tamsumo ir doros nupuolimo. Daugelio būdas šiurkštus ir atžiaurus, doros pajautimas silpnas, tikėjimas beveik užnykęs. Net tokioje Anglijoje, kur darbininkų luomas visgi gana aukštai pakilęs, pasitaiko, kad vaikinai ir merginos 17–18 metų, nors labai gerai mokėjo visokių piktadarių, žmogžudžių, vagių ir paleistuvių nusidavimus apsakinėti, nežinojo nei Dievo įsakymų, nei „Tėve

mūsų", net toli niekad nebuvo girdėję apie Viešpatį Jėzų Kristų.

Jeigu suimsime išvien visas darbininkų gyvenimo ir stovio sąlygas, bus aišku, kodėl jie žiūri į šių dienų visuomenę ne kaip į savo motiną, o tik kaip į pamotę, kodėl jie jaučiasi neužganėdinti ir svetimi šių dienų draugijoje. Atplėšti nuo sodžiaus, nuo žemelės gaivintojos, nesurasdami tikros po kojų atspirties, neturėdami užtikrinto būvio, galima sakyt, nei tikros būklos [buveinės], nei pastogės, jie neturi taip labai prie ko širdžia prisirišti šių dienų draugijoje, nei ką pamilti. Priversti kaip tie paukšteliai slapstytis kur pastogėse arba lindėti požemiuose, jie jaučiasi neįsikūniję į šių dienų visuomenę, lyg atstumti, žodžiu, jie jaučiasi be tikros tėvynės.

Taigi reikia taip sutvarkyti visuomenę, kad naujai užgimęs darbininkų luomas norėtų į jos sąstatą įsikūnyti. O pirmiausia reikia, kad pati visuomenė norėtų priimti darbininkus kaipo lygius, pilnateisius piliečius ir pastatyti juos greta su kitais luomais vienoje eilėje. Bet tų norų darbininkai nemato; jie nemato, kad visuomenė stengtųsi užganėdinti jų teisingus troškimus. Užtai dar daugiau auga darbininkų neprielankumas šių dienų visuomenei.

Kokie gi tie darbininkų troškimai, ko jie nori ir reikalauja?

Apskritai kalbant, socialinius klausimus prirengia laikas, o sukelia susipratimas. Kada persimainius socialinio gyvenimo sąlygoms darbininkai gavo teisę kilnotis iš vietos į vietą, tartis apie užmokestį už darbą ir daryti kontraktus, kada galėdami pigiai važinėti pradėjo dažniau susidurti su savo draugais, gyvenančiais kitur, kitose šalyse, kurie geriau pasituri daugiau užsidirbdami, pradėjo atjausti kultūringesnius reikalavimus, kada išmoko palyginti savo vargų būvį su kitų luomų būviu, kada suprato savo teises, savo darbo vertę visuomenėje, sunkenybes, kurias neša, ir naudą, kurią iš jų darbo kiti traukia – tada ir pradėjo formuluotis ir kilti darbininkų klausimas. Gal pas mus darbininkai dar nemoka taip kaip Anglijoje arba Vokietijoje savo troškimų ir reikalavimų sustatyti ir išreikšti. Bet esant toms pačioms gyvenimo sąlygoms, jie atjaučia savo stovį. Ateis laikas, kada daugiau susipratę jie ir pas mus tuos pačius troškimus išreikš, kaip kitose šalyse.

Darbininkai trokšta pirma viso lygybės, ne tik teorijoje, bet ir pačiame gyvenime. Jie nori būti laikomi kaipo pilnų metų ir pilnų teisių, subrendę, lygūs su kitais piliečiais. Jie nori patys draugijoje savo reikalus atstovauti visose gyvenimo srityse. Jie nori įsikūnyti į šių dienų visuomenę ir stoti su kitais luomais vienoje eilėje darban dėl bendro labo, ne kaipo kitų luomų pavaldiniai, bet kaipo lygūs kitiems sandarbininkai [bendradarbiai]. Jie nori ne tik lygią su kitais arba dar net ir sunkesnę darbo ir vargo naštą nešti, bet ir lygiai su kitais sulig teisybės nurodymais dalyvauti bendro darbo išdavoje – kultūros vaisiuose. Žodžiu, darbininkų luomas reikalauja lygių sau teisių su kitais luomais visose gyvenimo srityse; jis nori pakilti ant aukštesnio kultūros laipsnio.

Užtai ir kova, kurią darbininkai veda, nešioja išsiliuosavimo arba emancipacijos žymę.

Ir kol tos pageidaujamos lygybės nepasieks, jie neketina liautis kovoję prieš esančią visuomenę.

Čia negelbės piniguočių, darbdavių arba gailestingų žmonių labdariavimas. Darbininkai ne išmaldų reikalauja, o tik atiteisimo, kas jiems pagal teisybę priklauso.

Negelbės čia aukščiau stovinčiųjų nusileidimas iš malonės žemyn net iki darbininkų ir jų glamonėjimas. Darbininkai nori lygybės ir savarankiškumo. Kol jie matys, kad kiti luomai žiūri į juos iš aukšto kaip į kokius antraeilius, dar nesubrendusius piliečius, ir juos laiko kaip ir iš pasturlakų [jauniausiųjų] vietos, nesiliaus priešais statęsi.

Negelbės nei viešpatijos globa. Norint bus išleista daug naudingų įstatymų, sutrumpinta darbo diena, įvestas šventų dienų šventimas, uždraustas vaikų ir moterų per didelis prie darbo spaudimas ir t. t., nors bus įsteigtos kasės ir kitokios įstaigos, palengvinančios būvį; darbininkai žiūrės į visa tai tik kaipo į nusileidimą, koncesiją [nuolaidą] iš pusės viešpataujančiųjų luomų, kad numaldytų įniršusį darbininką, nelyginant mažą vaiką įteikiant jam saldainį arba šunį numetant jam kaulą graužti. Jis neprigis prie viešpatijos, nenurims, kol negaus pilnų ir lygių su kitais teisių.

Tai mums aiškina, kodėl mažieji valdininkai, pirkliai ir tūli inte-

ligentai, nors gal ne mažiau kenčia už darbininkus šių dienų visuomenėje, tačiau nestoja taip atžiauriai kovon prieš viešpataujančią joje tvarką kaip darbininkai. Užtai, kad anie yra priimti į visuomenę, prie jos prigiję, į ją įsikūniję, o šitie yra kaip ir atstumti nuo visuomenės, kaip ir antroje eilėje statomi.

Tos pačios priežastys išaiškina mums, kodėl, apskritai imant, Amerikoje darbininkai kur kas ramesni negu Europoje. Prancūzų ir vokiečių žemėse viešpatija kur kas daugiau yra padariusi dėl darbininkų luomo negu Suvienytųjų Valstijų valdžia. Tačiau prancūzų žemėje ir Vokietijoje darbininkai nuolat riaušes kelia prieš valdžią, o Suvienytose Valstijose jie pasirodo esą uolūs valstiečiai, atsidėję dalyvaujantys visuomenės gyvenime.

Mat, kad Amerikoje liuosybė ir lygybė ne tik gražiai skambantys žodžiai kaip Europoje, ne tik nepavejama svajonė, bet tikra tikrybė visur, kur tik galint, taikoma gyvenime.

Amerikoje žiūrima į darbininką kaipo į liuosą, kitiems lygų žmogų. Jis nenešioja tenai, kaip Europoje, savo luomą pažeminančios žymės; jis jaučiasi tenai lygus kitiems pilietis. Kalboje, apsiėjime, visame gyvenime, visose įstaigose jis už lygų su kitais yra laikomas. Tenai kelneriui viešbutyje, konduktoriui vagone, miestsargiui gatvėje arba valdininkui biure į galvą nepareina, kad kitaip kalbėtų arba apsieitų su darbininku kaip su teisių apgynėju, gydytoju arba viršininku. Tenai į žmogų žiūrima ne sulig kilmės ir luomo, bet sulig jo vertės iš atžvilgio į būdą, dorą ir triūsą, kurį visuomenėje atlieka; tenai darbas yra pilietiškumo diplomas. Tenai gerbiama darbininkas ne tik nežiūrint to, nors jis yra darbininkas, bet už tai, kad jis darbininkas.

Tasai lygybės ir žmogaus pagerbimo tonas viešpatauja tenai ir santykiuose tarp darbdavio ir darbininko. Nereikalaujama tenai nuo darbininko kažin kokio žmogų pažeminančio laižymos [padlaižiavimo] ir limenimos [meilinimosi]. Tenai darbdavys žiūri į darbininką ne kaip ponas į vergą, o tik kaip į lygų sau žmogų, kuris liuosas būdamas liuosai savo darbą parsamdo.

Užtai Amerikoje darbininkas jaučiasi įsikūnijęs į visuomenę, prie jos prigijęs.

Suėmus išvien visa, ką iki šiol esame kalbėję, pasirodo, kad darbininkų klausimas yra klausimu ekonomišku: pagerinimo jų medžiagiško būvio, jų maisto ir uždarbio; įstatymdavystės: sustatymo ir išleidimo teisingų įstatų, apimančių darbininkų gyvenimą ir santykius su kitais luomais, duodančių darbininkui tikrą atspirtį gyvenime; politikos: pripažinimo pilno piliečio teisių, ypač teisės balsuoti ir atstovauti savo reikalus; tikėjimo ir doros; o pagaliau – teisingų troškimų užganėdinimo, padoraus su darbininku apsiėjimo kaipo su žmogumi; žodžiu, yra tai klausimas įsikūnijimo darbininkų luomo į visuomenės organizmą, pastatymo to luomo priderančioje vietoje, atsakančioje darbininkų vertei, tam triūsui, kurį atlieka, tai naudai, kurią draugijai atneša.

Dar man liekasi nors keliais žodžiais paminėti, kas ir kaip gali arba privalo prisidėti prie darbininkų klausimo išrišimo.

Pirmoje vietoje, žinoma, reikia pastatyti viešpatiją. Ji išmintingais įstatymais tvarkydama visuomenės gyvenimą, o ypač apglobdama darbininkų reikalus, gindama juos nuo išnaudojimo, duodama jiems teisišką atspirtį gyvenime, apdrausdama juos nuo visokių nelaimingų atsitikimų, įsteigdama visokias naudingas jiems įstaigas, kases, sekretoriatus, darbo prirodijimo biurus ir t. t., daug gali prisidėti prie darbininkų klausimo prašalinimo.

Nemaža galima padaryti dėl darbininkų labo ir vietinėse savivaldose, kur jos yra ir kur turi priderantį savarankiškumą; pavyzdžiu gali čia būti Šveicarija, Vokietija ir kitos šalys.

Toliau patys darbininkai, stengdamiesi apsišviesti, suprasti savo gyvenimo sąlygas, savo visuomenėje stovį – kas galima, o ko negalima teisingai reikalauti, – vienydamiesi į draugijas ir sąjungas, ypač profesijines, steigdamiesi sau naudingas įstaigas: visokios kooperatyvas, kases, suvartotojų ir susišelpimo draugijos ir t. t.

Paskui darbdaviai, atlygindami priderančiai už darbą, pakeldami, kur galėdami ir kiek galėdami, užmokesčius, apsieidami su darbininkais kaip su žmonėmis. Yra tokie, kurie mano, kad būtų naudinga laikui bėgant pakeisti dabartinę mažne visur viešpataujančią fabrikuose patriarchališką arba valdišką tvarką konstitucijine, prileidžiant dar-

bininkus atstovauti savo reikalus fabrikų valdybose, duodant jiems balsą įvairiuose dalykuose, paliečiančiuose jų gyvenimą fabrike. Yra ir tokių, kurie svajoja apie įvedimą į fabrikus net republikoniškos valdymo formos.

Bažnyčia taipgi gali daug prisidėti prie palengvinimo darbininkų būvio, ne tik skelbdama prakilnų ir aukštą Kristaus mokslą, ne tik žadindama žmonėse teisybės ir meilės jausmus, tobulindama jų būdą, nurodydama visiems sulig Kristaus mokslo priedermes, kaip darbininkams, taip ir darbdaviams, bet ir praktiškai darbuodamasi darbininkų organizacijose ir įstaigose. Užsieniuose šiandien jau kone visur priimta žiūrėti į klebono darbavimąsi tarp darbininkų kaipo į jo tiesioginį ganytojavimo uždavinį. Kaip ana Vokietijoje tūlose diecezijose matome net paskirtus tam tikrus kunigus taip, kaip skiriama, pavyzdžiui imant, kapelionus į mokyklas. Jie, pasidalinę socialinį darbą, vieni padeda jaunuomenei organizuotis, kiti tarnauja suaugusiems; vieni kovoja prieš girtuokliavimą, kiti prieš paleistuvavimą ir ištvirkimą; vieni draugijas steigia ir veda, kiti įvairiose socialinėse įstaigose darbuojasi. Ir mūsų kunigija, sekdama kitų šalių pavyzdį, – kaip tik užėjus liuosybės metams radosi šiokia tokia proga, – uoliai ėmėsi ir imasi prie socialinio darbo ir reikia tikėtis, kad nemaža prisidės ir prie darbininkų būvio pagerinimo.

Pagaliau visa visuomenė, kiekvienas iš mūsų, ypač tie, kuriems teko mokslus išeiti, galime prisidėti prie darbininkų klausimo išrišimo. Kokiu gi būdu? Pirmiausia stengdamiesi patys apsišviesti darbininkų klausime: stengdamiesi pažinti darbininką, jo būdą, būvį ir reikalus, jo vargus ir bėdas, jo gyvenimo sąlygas; stengdamiesi žinoti, kuo jis minta, kaip gyvena, kokios jo įeigos ir išeigos, kas jam rūpi, kokie jo troškimai ir norai, koks jo tikėjimas, dora, apsišvietimas? Kodėl platinasi išeivystė, kodėl jis bėga iš savo tėvynės svetur? Žodžiu, stengdamiesi pažinti darbininkų stovį šių dienų visuomenėje iš kiekvieno atžvilgio.

Kaipgi dažnai mes esame iš to atžvilgio kalti: gal geriau žinome, kas dedasi tolimojoje Kinijoje negu mūsų artimiausiuose fabrikuose ir dirbtuvėse. Besimokinant gal teko mums ne vieną gražią parodą

aplankyti, ne vieną senovės daiktų muziejų apžiūrėti, o gal niekas mūsų nenuvedė į fabrikus pažiūrėti, kaip ir kokiose sąlygose dirba šimtai ir tūkstančiai mūsų brolių, gal niekad nesame aplankę tų pastogių ir požemių, kur jie gyvena ir vargsta. Gal esame su visomis smulkmenomis senus senovės nusidavimus pažinę, bet gal niekad nesame skaitę, kaip gyvena tos plačios minios darbininkų, kurie savo triūsu padeda mums kultūriškai ir ištaigingai gyventi!

Toliau, patiems apsišvietus darbininkų klausime, reikia sulig išgalės ir tarp darbininkų kelti apsišvietimas ir susipratimas.

Reikia padėti jiems organizuotis ir įsitaisyti visokias naudingas įstaigas, o paskui ir savo darbu, kiek išsigalint, prisidėti, kad tos organizacijos ir įstaigos tarptų ir klestėtų.

Pagaliau reikia pripažinti visuose gyvenimo santykiuose darbininką už lygų sau žmogų ir pilietį. Reikia sergėtis ėmimo globon darbininko kaip kokio kūdikio, nuolatinio labdariavimo kaip kokiam elgetai, reikia sergėtis, kad nežiūrėtum į jį iš aukšto su pažeminimu, nepažeistumėm jo niekame, bet reikia stengtis artintis prie jo, įtraukti jį į visuomenės gyvenimą, renkant į komisijas, į draugijų valdybas ir t. t., reikia, kad gerbtumėm jį kaipo žmogų ir pilietį visur. Tada ir darbininkas nesijus šių dienų visuomenėje toks svetimas, taip atstumtas nuo visko. Ne, tada pradės jis jaustis pilietis, stos greta kitų luomų į darbą dėl visuomenės labo, tada jis pradės priguléti prie šių dienų visuomenės organizmo, į jį įsikūnyti.

* * *

Palaimintasis Jurgis Matulaitis priklausė pirmųjų mūsų kraštuose Bažnyčios socialinio mokslo žinovų grupei. Tą mokslą jis platino gyvu žodžiu darbininkų susirinkimuose, viešuosiuose kursuose, akademinėse paskaitose, o taip pat brošiūromis ir straipsniais. Kai kurie iš jų iki šiol traktuojami kaip pamatas moksliniams tyrimams. Čia pateiktame straipsnyje „Krikščioniškoji demokratija" populiariai rašoma apie socialinį Bažnyčios mokslą. Straipsnis buvo publikuotas leidinyje „Lenkų darbininkas" („Pracownik Polski", 1907 m. nr 32–33).

Kitas čia pateiktas straipsnis buvo išspausdintas „Varšuvos arkivyskupijos žiniose" („Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie", 1915 m. nr 103–108). Jame nagrinėjamos palaimintajam Jurgiui labai artimos kunigų vidinio gyvenimo problemos.

Skelbiama iš: Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas, Draugija, 1909, t. VIII, (31–32), p. 367–384.

4. KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA

Vis dažniau prabylama ir girdima kalbant apie krikščioniškąją demokratiją; šis pavadinimas vis dažniau pasiekia mūsų ausis. Tačiau retas žmogus žino, kas yra krikščioniškoji demokratija, kokie yra jos principai ir tikslai. Todėl turėtų būti naudinga, jeigu „Lenkų darbininkui" apie ją parašyčiau keletą žodžių, tuo labiau, kad ir mūsų Krikščionių darbininkų draugija (*Stowarzyszenie Robotnicze Chrześcijańskie*) susibūrė po *krikščioniškosios demokratijos* lozungu.

Katalikai, kurių pareiga dirbti, kad žemėje būtų įsteigta Dievo teisingumo karalystė, negali būti abejingi mūsų laikų visuomenės raidos tendencijoms ir negalavimams. Visuomeninis krikščionių judėjimas pirmiausia atsirado Vokietijoje, vėliau Belgijoje, Prancūzijoje, Italijoje ir Austrijoje. Popiežius Leonas XIII savo enciklikomis jį įteisino pavadindamas krikščioniškąja *demokratija*. Siekdamas užbėgti už akių kai kuriems keblumams, katalikams kylantiems socialinių problemų srityje, Leonas XIII paaiškino, kad „dabartinėms aplinkybėms esant, tą judėjimą reikia traktuoti kaip prigimtine teise ir šventosios Evangelijos principais grindžiamą nepolitinę, grynai visuomeninę labdaros akciją".

Tik už šitaip suprantamą demokratiją Bažnyčia prisiima atsakomybę; tik šitaip suprantama demokratija yra neatskiriama katalikybės dalis. Ši demokratija – lygiai kaip prigimtinis įstatymas, kaip Evangelijos principai, kaip pati katalikybė, kuria ji remiasi – ji iškyla virš visų kintamų valstybinių ar visuomeninių santvarkų formų. Tai yra visuomeninis darbas liaudyje ir liaudžiai krikščioniškos meilės ir teisingumo dvasioje. Tai yra darbas plačiausiuose visuomenės sluoksniuose.

Kaip to darbo rūšis popiežius nurodo paramos vargstantiems organizavimą; ligos, neįgalumo, senatvės draudimo bei vaikų globos

įstaigų steigimą; profesinių sąjungų ir darbininkų kultūros draugijų kūrimą, savitarpio paramos kasų steigimą ir pan., bet kaip visų svarbiausią veiklos rūšį popiežius nurodo religingumo ir gerų papročių stiprinimą.

Būtent taip kiekvienas katalikas privalo suprasti demokratiją. Tai yra mažiausia, kam Bažnyčia tikinčiuosius įpareigoja ekonomikos, visuomeninės veiklos, religijos ir dorovės srityse.

Katalikybė yra aukščiau to, kas žmonijos organizavime laikina. Geru kataliku gali būti tiek monarchistas, tiek respublikonas. Būtinybės verčiama Bažnyčia kadaise su vergove, vėliau su baudžiava taikstėsi taip, kaip dabar taikstosi su samdomu darbu. Tačiau ji visada siekė ir siekia tikros laisvės, didžiausio teisingumo ir meilės viešpatavimo tiek atskiro žmogaus, tiek ištisų bendruomenių gyvenime.

Katalikybė niekam neprimeta kurios nors visuomeninės santvarkos, bet ir nedraudžia turėti savo visuomeninį idealą, savo norus; nedraudžia siekti žmogaus ir piliečio teisių; savaip stengtis gerinti ir keisti visuomeninius santykius, jeigu toji veikla atitinka teisingumo ir meilės reikalavimus.

Šventasis Tėvas Leonas XIII iš *krikščioniškosios demokratijos* sąvokos pašalino politiką, tačiau ne tam, kad pasakytų, jog krikščioniui demokratui nevalia dalyvauti politikoje. Priešingai, kiekvieno katalikio pareiga pagal galimybes dalyvauti politiniame gyvenime, nešant į jį Kristaus dvasią. Politikos srityje Šventasis Tėvas norėjo kiekvienam katalikui ir kiekvienam kraštui palikti apsisprendimo laisvę.

Todėl ir mūsų Krikščionių darbininkų draugija pasiskelbė esanti nepartinė, grynai kultūrinė ir ekonominė. Tačiau už draugijos ribų kiekvienas jos narys savo nuožiūra gali priklausyti bet kuriai politinei partijai, kad tik ji būtų liaudiška ir vadovautųsi mūsų šventojo tikėjimo principais.

Krikščioniškoji demokratija netapo tik visuomenine labdaros akcija liaudyje ir liaudžiai, kaip ją grynai bažnytiniu požiūriu apibūdino popiežius Leonas XIII, o vėliau Pijus X. Susidūrusi su gyvenimu ji nusidažė įvairiais politiniais, ekonominiais ir visuomeniniais atspalviais, priklausomai nuo kraštų ir joje dalyvaujančių asmenų. Jai

buvo duoti įvairūs pavadinimai: „socialinė katalikybė“, „visuomeninis krikščionių judėjimas“, „krikščioniškoji demokratija“. Po šiais lozungais katalikiškose šalyse susibūrė žmonės, siekiantys visapusiško ir esminio esamų visuomeninių santykių pagerinimo, demokratijos dvasios sklaidos tikėjimo bei dorovės principų pagrindu.

Pripažįstant visiems žinomą demokratijos, kaip visuomeninės santvarkos, kurią valdo liaudis ir liaudžiai, apibrėžimą, pabrėžiama antroji jo dalis – liaudžiai, tą dalį laikant demokratijos esme, o liaudį suprantant pačia plačiausia reikšme, kaip visų be jokios išimties piliečių bendruomenę.

Iš to daroma išvada, kad politikos požiūriu valstybės santvarka bus tuo demokratiškesnė, kuo liaudis joje aktyviau dalyvaus ir darys didesnę įtaką valstybės valdymui savo dalyvavimu balsavime, suprantamu kaip iniciatyva, sankcija ir kontrolė. Visuomenė yra tuo demokratiškesnė, kuo labiau rūpinasi visapusišku liaudies pakylėjimu, kuo platesniems visuomenės sluoksniams daro pasiekiamas civilizacijos gėrybes. Valstybė tuo labiau yra verta demokratinės vardo, kuo geriau geba tarnauti visuotinei gerovei, tenkinti plačiųjų liaudies masių interesus.

Didžių, pasauliui Kristaus paskelbtų žmonių brolybės, orumo ir žmogaus kaip laisvos būtybės vertingumo idėjų vardu, krikščioniškoji demokratija reikalauja visų piliečių lygybės prieš įstatymą ir visų dalyvavimo valdyme per visuotinį, lygiateisį, slaptą ir tiesioginį balsavimą. Kad liaudis subręstų savivaldai, kad gerai save valdytų, krikščioniškoji demokratija siekia didžiausio materialinio, intelektualinio, moralinio ir religinio liaudies pakylėjimo.

Nors krikščioniškoji demokratija nėra griežtai susijusi su kuria nors valdymo forma, vis dėlto respublikinę formą ji laiko idealu, kurio demokratinis judėjimas siekia. Respublikinės formos ji neiškelia kaip savo artimiausios programos, bet laiko ją rezultatu, tikslu, kuris tarsi savaime bus pasiektas tada, kai liaudis jam subręs.

Krikščioniškoji demokratija individo neaukoja valstybei, bet gerai organizuotą valstybę laiko būtina visapusiškos ir pilnutinės individo raidos sąlyga; ypač pabrėžia darbą demokratijos dvasioje vietos –

miesto, bendruomenės, apskrities – savivaldybėse.

Krikščioniškoji demokratija smerkia klasių kovą kaip prieštaraujančią meilės principams. Ji remia kovą už plačiausių liaudies sluoksnių teises, už laimę ir gėrį visiems be išimties. Ji smerkia visuomenės skirstymą į kastas ir pripažįsta tik asmens vertybių hierarchiją bei Kristaus, kuris savo rankomis dirbo staliaus darbus, pašventinto darbo vertę. Likimas ir kilmė neteikia jokios privilegijos, išskyrus tą, jog kuo daugiau kam nors duota, tuo lengviau ir vaisingiau jis gali tarnauti kitiems.

Kiekvienas, net didžiausių turtų savininkas privalo dirbti. Nuo darbo niekas nėra atleistas. Darbas yra ne prekė, o nuo jį atliekančio asmens neatskiriama veikla. Todėl nevalia pritarti tam, kad darbininkas būtų traktuojamas kaip negyvas daiktas, kaip prekė, o jo gyvenimas būtų daromas priklausomu tik nuo paklausos ir pasiūlos dėsnių; reikia, kad darbas žmogų gaivintų, kilnintų ir aukštintų. „Samdomo darbo sutartis tarp darbdavio ir darbininko turi remtis teisingumu. O teisingumas reikalauja, kad tvarkingam ir taupiam darbininkui atlyginimas leistų patenkinti ne tik savo paties, bet ir savo šeimos tiek materialinius, tiek dvasinius poreikius; kad taupiam darbininkui suteiktų galimybę naudotis materialiniais ištekliais. “ (Leonas XIII)

Krikščioniškoji demokratija nuosavybės teisę pripažįsta, tačiau reikalauja, kad būtų vykdomos su ja susijusios pareigos. „<...> kad ir kaip [žemė] būtų atskiriems asmenims padalyta, ji neturi liautis tarnavusi visų žmonių naudai.“ (Leonas XIII) Į klausimą, kaip naudotis nuosavybe, šv. Tomas atsako: „Išorinius daiktus žmogus turi laikyti ne savais, o bendrais, kad lengviau juos skirtų kitiems naudotis.“ „Valdžia privalo atitinkamais potvarkiais siekti, kad kuo didesnė žmonių dalis nuosavybę norėtų gauti ir saugoti.“ (Leonas XIII)

Krikščioniškoji demokratija dirba visų žmonių laimei. Tačiau pirmiausia ji kovoja ir siekia liaudies, t. y. pačių plačiausių visuomenės sluoksnių, gerovės ir teisių, engiamų žmonių teisių. Savo veiklą ji grindžia ne revoliucine, o evoliucine taktika. Kitaip tariant, ji žengia žingsnį po žingsnio į vis geresnę ateitį, stengdamasi įgyvendinti tai, kas čia ir dabar įmanoma, kad, realizavusi tą pirminę programą,

pereitų prie naujos, siekiančios toliau ir aukščiau iki pat Dievo Karalystės, Kristaus mums nurodytos kaip idealo – tiesos, teisingumo, gerumo ir meilės karalystės žemėje.

Versta iš: „Demokracja chrześcijańska", Pracownik Polski, 1907, nr. 32–33, 1–4 ir „O rekolekcjach miesięcznych", Jerzy Matulewicz, Pisma wybrane. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1988, 207–217.

5. KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA (II)

Iš graikų kalbos paskolintas žodis *demokratija* apima tiek pat, kiek *etnografija*. Dažniausiai tuo vardu vadiname tokią valstybės santvarką, kurioje aukščiausią valdžią liaudis vykdo tiesiogiai arba netiesiogiai per savo atstovus. Kai kuriose valstybėse (Šveicarija) abu šie būdai veikia susietai: tautos atstovų parlamente priimtas įstatymas dar turi būti patvirtintas tautos sprendimu; tai vadinama referendumu.

Demokratijos esmė priklauso nuo šių dviejų principų: nuo visų piliečių lygybės prieš įstatymą ir visų dalyvavimo valdyme balsavimu, suprantamu kaip iniciatyva ir kaip sankcija. Pirmasis principas kyla iš visų žmonių brolybės idėjos, antras iš žmogaus kaip laisvos ir autonominės būtybės vertės ir orumo jausmo. Kad toji vertė nebūtų fiktyvi ir tuo pačiu neveiksminga, reikia plačiausius [visuomenės] sluoksnius – liaudį – pakelti į aukštesnį materialinį, protinį ir dorovinį lygmenį. Pastovus to lygmens kėlimas yra esminis demokratijos siekis. Demokratija privalo ir gali tvirtai atsiremti tik į plačiausių gyventojų sluoksnių gerovę, švietimą ir dorą.

Todėl atrodo, kad demokratija kyla iš krikščionybės dvasios: Viešpats Kristus pirmiausia ėjo į liaudį ir pasauliui skelbė didžią žmonių brolybės idėją bei žmogaus vertę. Tačiau dažnai prireikia ištisų amžių, kad kuri nors idėja būtų įkūnyta tikrovėje.

Krikščioniškoji demokratija nuo visų kitų demokratiškų judėjimų skiriasi tuo, kad savo siekiuose, postulatuose ir darbuose remiasi krikščioniškais etikos principais.

Politiniu požiūriu valstybės santvarka bus tuo demokratiškesnė, kuo liaudis labiau joje dalyvaus ir darys didesnę įtaką sprendžiant visuomenės problemas savo balsavimu, iniciatyvomis ir kontrole. Krikščioniškoji demokratija savęs griežtai nesieja su jokia valdymo forma, tačiau respublikinę laiko idealu, kurio demokratinis judėjimas

siekia ir į kurį privalo atvesti.

Socialiniu požiūriu krikščioniškoji demokratija veikia visiems žmonėms bendro teisingumo ir meilės vardu. Ji nesiremia klasių kova, bet iš meilės idėjai ir visiems žmonėms kovoja už visų laimę. Bet kadangi darbo liaudis sudaro didžiausią visuomenės dalį, su kuria elgiamasi neteisingiausiai, tai krikščioniškoji demokratija didžiausią dėmesį skiria šios visuomenės dalies gerovei ir naudai. Pasak profesoriaus Toniolo, demokratija – tai tokia visuomenės santvarka, kurioje *visos* tobulai išvystytos teisinės, ekonominės ir socialinės jėgos proporcingai veikia bendrojo gėrio siekdamos taip, kad kaip galutinį rezultatą didžiausią naudą atneštų liaudžiai, t. y. plačiausiems visuomenės sluoksniams.

Demokratija žmones vertina jų asmenybiniu vertingumu. Turtas arba kilmė neteikia jokios privilegijos, išskyrus tą, jog tas, kuris daugiau turi, gali lengviau ir veiksmingiau tarnauti kitiems. Demokratijos principas sako, kad žmogus turi tiek teisių, kiek prisiima pareigų ir jas vykdo.

Ekonominiu požiūriu krikščioniškoji demokratija pripažįsta teisę į privačią nuosavybę, bet tuo pačiu reikalauja, kad būtų vykdomos su tos nuosavybės prigimtimi tiesiogiai susijusios pareigos, nes, pasak Leono XIII enciklikos „Rerum Novarum“, paskiriems asmenims priklausanti žemė privalo tarnauti visiems. Šv. Tomas teigia, kad „turėti nuosavybę žmogui ne tik leista, bet ir būtina“. O į klausimą, kaip ja naudotis, šv. Tomas atsako: „Išorinius daiktus žmogus turi laikyti ne savais, o bendrais, kad lengviau juos skirtų kitiems naudotis.“

Krikščioniškoji demokratija nori, kad greta asmeninės nuosavybės egzistuotų ir bendroji nuosavybė: profsąjungų, bendruomenių, valstybės ir t. t., ir kad, kiek tai įmanoma, kapitalas sietųsi su darbu, kad darbo bei kūrybos įrankiai priklausytų tiems, kurie dirba ir kuria.

Krikščioniškoji demokratija dabartinę socialinę santvarką aštriai kritikuoja kaip ydingą ir daugeliu požiūriu neteisingą, siekia jos esminės *reformos*.

Prie visuomeninių santykių gerinimo turi prisidėti: a) Bažnyčia – mokydama žmones būti dorais, siekdama, kad reikalai būtų tvar-

komi krikščioniškos meilės dvasioje ir, kiek tai įmanoma, reguliuodama darbo santykius; b) valstybė – leisdama protingus ir teisingus įstatymus; c) pati visuomenė – organizuodamasi ir jungdamasi į įvairiarūšes autonomines sąjungas: profesines, kultūrines, vietines ir t.t., ir žingsnis po žingsnio žengdama į vis šviesesnę ateitį; d) darbo liaudis – lavindamasi ir ugdydama savo sąmoningumą, stiprindama solidarumą ir atsakingumą už savo veiksmus, vienydamasi kovoje už savo teises.

Krikščioniškoji demokratija šviesesnės ateities siekia evoliucinės pažangos taktika įgyvendindama tai, kas šiuo konkrečiu momentu įmanoma, kad, realizavusi tą pirminę programą, priimtų naują, aukštesnę.

Krikščioniškosios demokratijos pavadinimas pradėtas plačiai vartoti netrukus po to, kai 1893 metais kunigas Naudetas jį pavartojo Lježo kongrese.

Tačiau visuomeninis reformistinis krikščionių judėjimas prasidėjo daug anksčiau. Jau Lamennais, Bucheris, Huetas rašė toje dvasioje, bet tikruoju judėjimo pradininku buvo Moguncko vyskupas Willhelmas-Emanuelis Ketteleris, šios veiklos srityje aplenkęs net socialistus Lasalį ir Marksą. Demokratinis krikščionių judėjimas atsigavo, paplito ir atsirėmė į tvirtą pagrindą 1891 metais Leonui XIII išleidus encikliką „Rerum Novarum" ir 1901 metais „Graves de Communi". Žymiausi demokratinio krikščionių judėjimo atstovai **Vokietijoje** yra vyskupas Ketteleris, kun. Wintereris, Hitze, von Hertlingas, Ratzingeris, Windhorstas, O. H. Peshas, O. Lehmkuhlas, Dr. Pieperis, kun. Oberdorferis, baronas de Meusingenas, Meyeris ir kt.; **Prancūzijoje** – grafas de Munas, Leonas Harmelis, kun. Fontanas, Savatieris, kun. Dehonas, T. de Pascalis, T. Antoine'as, kun. Blancas, kun. Sixas, kun. Naudetas, kun. Lemire'as, G. Goyau, kun. Gauraudas, Marc Sangnieris ir draugijos: Sillon, Association Cath. de la jeunesse française ir t. t.; **Anglijoje** – kardinolas Manningas, vyskupas Bagshawe'as, Devas, Lilly ir t. t.; **Italijoje** – T. Liberatore'as, vyskupas Nicotras, Medolago, Burri, prof. Toniolo, kun. Murri, kun. Cerutti ir t. t.; **Belgijoje** – vyskupas Doutreloux, kun. Pottier, Verhaegenas,

Kurthas, Deploige'as, Brentsas, Hellepute'as, kun. Mellaertsas ir t. t.; **Šveicarijoje** – Decurtinsas, kun. prof. Beckas, prof. T. Weissas, draugijos Volksverein, Miunchengladbache Fryburgo universitete ir kt.; **Ispanijoje** – Cepeda, T. Vincentas, Lopezas, Orti y Lara ir t. t.; **Airijoje** – licėjus; Austrijoje – T. Costa-Rosetti, T. Biederlackas, Kolbas, Stentrupas, Vogelsangas, Luegeris ir t.t.; **Amerikoje** – vyskupas Keane'as, Irelandas, kard. Gibbonsas ir t.t.

Krikščioniškosios demokratijos dvasios periodika leidžiama **Prancūzijoje** – „Democratie chrétienne" (Lilis), „Le XX-e Siècle" (Paryžius), „La Sociologie catholique" (Monpeljė), „Association catholique" (Paryžius), „Justice Sociale" (Paryžius), „La Corporation" (Paryžius), „Le Peuple" (Lilis) ir t.t.; **Belgijoje** – „Revue sociale catholique", „Het Volk" (Gandava), „Justice Sociale" (Briuselis), „Bien du peuple" (Ljėžas), „Bien Public" (Gandava), „Patriote", „XX-e Siècle" (Briuselis) ir t. t. Šveicarijoje – „Monatschrift für christliche Social reform" (Bazelis) ir kt.; **Vokietijoje** – „Arbeiterwohl", šiuo metu leidžiama Miunhen-Gladbache „Sociale Kultur" pavadinimu, „Arbeiter" vienas Monake, kitas Berlyne ir t. t.; **Austrijoje** – „Reichspost" ir kt.; Olandijoje – „Het Centrum", „De Tyd"; **Danijoje** – „Katoliken"; **Anglijoje** – „Month" ir „Dublin Review" ir kiti; **Ispanijoje** – „Revista catolica de les cuestiones sociales" (Madridas), „Solutiones catolicas" (Toledo) ir t. t.; **Italijoje** – „Rivista internationale di science sociali", „Scuola cattolica" (Milanas), „Rasseana Nationale", „Cultura Sociale" ir t. t.

Pas mus **Poznanėje** krikščionių demokratų judėjimui atstovauja kun. Stychelis, kun. Adamskis, kun. Wawrzyniakas, kun. Mojżykiewiczius, Niesiolowskis ir t. t.; Poznanėje spausdinamas dvisavaitinis periodinis leidinys „Ruch Chrześcijańsko-Spoleczny"; **Galicijoje** – archivyskupas Bilczewskis, archivyskupas Teodorowiczius, archivyskupas Szeptyckis, kun. Wiesolińskis, kun. Żygulińskis ir T. J. Badenis ir t. t.; tik dabar, Karalystėje pasikeitus socialinėms sąlygoms, galėjo prasidėti krikščioniškas visuomeninis judėjimas; 1906 metų balandžio mėnesį Varšuvoje įvyko visų diecezijų krikščionių demokratų atstovų suvažiavimas, kuris pradėjo organizacinį darbą.

Literatūra:

Popiežius Leonas III, enciklikos „Rerum Novarum“ ir „Graves de Communi“; Edwardas Jaroszyńskis, „Katolicyzm socyalny“ 3 dalys, Krokuva, 1898 – 1901; tas pats, „Leon XIII i Democracya Chrześcijańska“, Krokuva, 1899; arkivyskupas Józefas Bilczewskis, „List pasterski w sprawie spolecznej“, Lvovas, 1903; T. Leonardas Lipke, T. J., „Nowe kierunki społeczne i Idealy przyszłości“, Krokuva, 1904, „Democracya Chrześcijańska“, Varšuva, 1906; kun. Naudetas, „Główne zasady socyologii katolickiej“, vertimas, Varšuva, 1906; Jerzy Goyau, „O katolycyzmie socialnym“, vertė M. Cz., Varšuva, 1906; dvisavaitinis periodinis leidinys „Ruch Chrześcijańsko-Spoleczny“, leidžiamas Poznanėje nuo 1902 metų; kun. Naudetas, „Proprieté Capital et Travail“, Paryžius; tas pats, „La Democratie et les Democrates Chretions“, Paryžius, 1900; Gregoire‘as Leonas Goyau, „Le pape, les cztholicques et la question sociale“, Paryžius, 1899; Turmanas Maxas, „Le devellopment du Cath. Social depuis l’encyclique „Rerum Novarum“, Paryžius, 1900; Paulas Lapeyre‘as, „Catholicisme Social“, 3 tomai, Paryžius; Heinrichas Peschas S. J., „Liberalismus, Socialismus und Christliche Gessellschaftsordnung“, 3 tomai, 2 leidimas, Breisgau Freiburgas, 1901; tas pats, „National-Oeconomie“, t. I, Bresigau Freiburgas, 1905.

Versta iš: „Demokracja chrześcijańska“, Podręczna Encyklopedia Kościelna. Warszawa 1904–1916, t. VII–VIII, 397–399.

6. KRIKŠČIONIŠKA TEISĖS Į NUOSAVYBĘ TEORIJA

Nuosavybė žmogaus gyvenimui labai svarbi, nes žemė yra mūsų gyvenimo pagrindas. Žemė mums teikia mūsų fizinių ir dvasinių jėgų augimui būtinas priemones. Nuosavybės klausimas nuo seno domina mąstytojus ir reformatorius. Vieni, išskirtinę kurio nors daikto nuosavybę laikydami neteisėta, mokslo ir teisingumo vardu reikalavo visiško privačios nuosavybės panaikinimo; kiti, puldami į priešingą kraštutinumą, teisę į nuosavybę skelbė aukščiausia ir besąlygine, o savininkui reikalavo niekuo nevaržomos laisvės.

Šios dvi srovės, nors ir truputį švelnesne forma, iki šiol kovoja viena su kita, keldamos sumaištį ir įtampą. Todėl svarbu išsiaiškinti, kokia yra krikščioniška teisės į nuosavybę teorija? Tai bus šios paskaitos užduotis.

Svarstysime:

Pirma, ką vadiname nuosavybe ir kokios yra jos rūšys;

Antra, koks yra religijos ir Bažnyčios vaidmuo bei pozicija nuosavybės klausimu;

Trečia, kokiais pagrindais remiasi teisės į nuosavybę institucijos;

Ketvirta, kokios yra teisės į nuosavybę ribos ir su ja susijusios pareigos.

Kalbėsiu apie teisės į nuosavybę teoriją, todėl būsiu priverstas veikti abstrakčių filosofinių tyrimų srityje. Dėstysiu krikščionišką nuosavybės teoriją, rodydamas tas direktyvas ir ribas, kurias krikščioniška pasaulėžiūra šioje srityje nustato. Pažymėsiu tą erdvę, kurioje kiekvienas gali laisvai judėti ir turėti asmeninę nuomonę.

I.

Ką vadiname nuosavybe ir kokios yra jos rūšys?

I. Nuosavybe vadiname visus kieno nors valioje esančius objektus. Taip objektyviai suprantamą nuosavybę priešpriešiname objektams, į kuriuos niekas nepretenduoja, kurie niekam nepriklauso, kuriuos bet kas gali pasisavinti, o taip pat ir tiems, kurie yra bendri, pvz., tokie kaip oras, kuris tarnauja visiems žmonėms.

Atsižvelgdami į nuosavybėje esančių objektų prigimtis ir ypatybes, nuosavybę skirstome į:

a) Kilnojamą ir nekilnojamą. Pirmajai priklauso visi daiktai, kuriuos galima kilnoti iš vietos į vietą, pvz., pinigai; antrajai – tie, kurių neįmanoma judinti, pvz., žemė, pastatai, fabrikai ir pan.

b) Vartojimo ir gamybos. Pirmajai priklauso tiesioginiam žmogaus vartojimui skirti daiktai, pvz., maistas, apranga, būstas; antrajai – objektai, skirti naujų daiktų gamybai.

Nuosavybės skirstymas į kilnojamą ir nekilnojamą bei vartojimo ir gamybos yra itin svarbus, nes gėrybių rūšys viena nuo kitos skiriasi ne tik savo prigimtimi ir ypatybėmis, bet ir funkcijomis, kurias atlieka ekonominiame visuomenės *gyvenime*. Ypač reikia pabrėžti vaidmenį nuosavybės į žemę kaip žmonijos maitintoją.

II. Atsižvelgiant į objektą, nuosavybė paprastai apibrėžiama kaip teisė turėti tam tikrą daiktą ir juo naudotis tiek prigimtinės, tiek pozityviosios teisės nustatytuose rėmuose, tuo pat metu neigiant tokią tiesę visiems kitiems. Ypatingą dėmesį reikia atkreipti į paskutinę šio apibrėžimo dalį, nes būtent tas teisės turėti ir naudotis neigimas, toji galimybė neleisti visiems kitiems naudotis privačia nuosavybe, yra tarsi esminis teisės į nuosavybę bruožas.

Taip suprastą nuosavybę priešpriešiname gėrybių bendrumui, arba negatyviuoju vadinamam komunizmui, reikalaujančiam, kad viskas priklausytų visiems ir niekam išskirtinai. Primenu, jog ši samprata dabar neturi rėmėjų, nes per daug akivaizdu, kad esant tokiai ekonominei santvarkai dingtų bet kokia paskata darbui, greitai atsirastų visuotinis nepriteklius ir kiltų visiška anarchija – karas visų

prieš visus.

Atsižvelgdami į savininko asmenį ir ypatybes, nuosavybę skirstome į: 1) individualią arba asmeninę, kolektyvinę arba bendrą, nelygu valdytojas yra atskiras asmuo, ar bendrai daiktą valdančių asmenų grupė; 2) privačią ir viešą, nelygu, ar valdo liaudis arba valstybė, ar pavienis asmuo arba privati organizacija. Kai kuri bendruomenių nuosavybė irgi laikoma viešąja nuosavybe.

Moralistai ir sociologai privačią nuosavybę kaip visuomenės instituciją dažniausiai priešpriešina pozityviajam komunizmui arba kolektyvizmui, reikalaujančiam, kad materialios gėrybės, visos arba tik iš dalies, būtų atiduotos kurios nors socialinės grupės – liaudies, valstybės, bendruomenės – valdymui ir administravimui. Kai kurie kolektyvizmą atskiria nuo griežto komunizmo, kurį supranta kaip visų gėrybių bendrumo reikalaujančią visuomeninę ekonominę sistemą, o kolektyvizmą – kaip tokią sistemą, kurioje tas apibendrinimas pasitenkina tik gamybos priemonėmis arba tik kapitalistinės gamybos priemonėmis. Šią pastarąją kolektyvizmo atmainą jie dažnai vadina nuosaikiuoju kolektyvizmu.

Manau, jog šių sausų apibrėžimų pateikimas būtinas, nes be jų nebūtų galima orientuotis klausime, kurį dabar nagrinėjame.

II.

Kadangi turiu kalbėti apie krikščionišką teisę į nuosavybę, manau, kad pirmiausia privalau atsakyti į klausimą, kokį vaidmenį nuosavybės srityje apskritai atlieka Bažnyčia ir religija?

Tiesiogiai ir betarpiškai Bažnyčia ir religija užsiima sielų išganymu, o ne gėrybių skirstymu. Bažnyčios užduotis – vesti sielas į galutinį, nežemišką tikslą, o ne vadovauti tautų ekonominiam gyvenimui. Sritis, kurioje ji veikia, yra ne materialių ir laikinų, bet dvasinių ir amžinų interesų sritis. Bažnyčia pirmiausia yra tikėjimo ir dorybingumo saugotoja bei mokytoja.

„Tačiau nedera manyti, – rašo Leonas XIII enciklikoje „Rerum Novarum“, – kad Bažnyčia taip išskirtinai užsiima sielų išganymu,

kad jai nerūpi visa, kas laikina ir žemiška". Bažnyčia puikiai supranta, kad net dorumui ir religingumui tam tikra gėrybių gausa yra būtina. Tuščiai žmones raginsime gerbti svetimą nuosavybę, jeigu tie žmonės blaškysis ir dejuos dėl vargo ir bado. Nedaug įtakos darys patys gražiausi pamokslai apie šeimos židinio šventumą ir papročių švarumą, jeigu viename mažame kambarėlyje glausis kelios šeimos ir vienoje lovoje miegos penki, šeši asmenys. Todėl nuo pat savo egzistavimo pradžios Bažnyčia, besiremdama įvairiomis socialinėmis institucijomis, stengėsi mažinti žmonių skurdą ir visokį nepriteklių.

Teorijos srityje žemiški ekonomikos ir socialinės tvarkos klausimai Bažnyčiai irgi nėra visiškai svetimi. Neretai jie įsiskverbia tiesiai į tikėjimo ir dorovės sritį, su ja susiduria ir susipina. Todėl ir nuosavybės klausimas atsiduria Bažnyčios teologų ir moralistų kompetencijoje.

Kadangi materialios gėrybės pačios savaime nėra tikslas, o tik priemonė, turinti padėti žmogui siekti aukščiausių tikslų, tai ekonominis gyvenimas privalo būti tiems tikslams pajungtas. Nuosavybės įstatymų vykdymas remiasi pozityviu žmogaus valios aktu, todėl tie įstatymai privalo atitikti žmogaus prigimtį ir Evangelijos principus.

Be to, krikščioniškas Apreiškimas apima tam tikras doktrinas, tiesiogiai susijusias su ekonomine visuomenės santvarka. Todėl Bažnyčios pareiga – stengtis, kad tos tiesos nebūtų užmirštos, sutryptos arba iškraipytos.

Iš tiesų, teisingumo reikalavimus gali tenkinti pačios įvairiausios nuosavybės formos ir atmainos. Bet jos gali ekonominius santykius taip suformuoti, kad tarp jų ir etikos principų atsiras nesuderinamumas ir net prieštaravimas. Tad ar gali Bažnyčia būti abejinga tam, kaip formuojasi ekonominiai santykiai? Negali! Tokioms aplinkybėms esant, Bažnyčia negali apsiriboti pasyvaus stebėtojo vaidmeniu. „Negali, nes tokiu atveju neatliktų jai patikėtos užduoties ne tik šviesti protus, bet ir savo nurodymais tvarkyti individų gyvenimą ir papročius." (Leonas XIII, enciklika „Rerum Novarum")

Taigi, Bažnyčia ne tik turi teisę, bet kartais net privalo pasisakyti nuosavybės klausimu.

Tai darydama Bažnyčia visai neketina brautis į ekonomistų, sociologų arba politikų sritį, bet griežtai laikosi jai būdingos tikėjimo ir dorovės srities ir nuosavybe užsiima tik tiek, kiek pastaroji į tą sritį įsiskverbia.

Mat nuosavybės problematika apima daugybę atskirų, tarpusavyje susipynusių, skirtingoms pažinimo sritims priklausančių problemų. Į grynai materialių interesų srityje kylančius klausimus – kas žmogui naudingiausia? Kas jam garantuoja didžiausią pelną? Kaip lengviausia pasiekti gerovę? – kompetentingai atsakys ekonomistas. Jeigu paklausime – kokias savo istorinės raidos stadijas ekonominė santvarka praėjo? Kas toje santvarkoje yra patvaru ir nekintama, o kas su laiku keičiasi? Kas toje kaitoje visada išlieka, o ką laiko tėkmė visiškai nuplauna nuo žemės paviršiaus ir nesugrąžinamai su savimi nusineša? – atsakys sociologas ir istorikas. O apie tai, kas teisėta, o kas prieštarauja dabar veikiantiems įstatymams, spręs teisininkas. Pagaliau, kai bus kalbama apie teisingumo pamatą, apie tai, kas teisinga, o kas ne, kas atitinka prigimtinį įstatymą ir Evangelijos principus, o kas jiems prieštarauja, savo nuomonę pareikš teologas moralistas.

Iš tiesų, jeigu nuosavybę nagrinėtume vien ekonomikos požiūriu, tai veikiausiai nepastebėtume jokių ryšių su dogma. Nė viena mūsų Tikėjimo išpažinimo dalis, pradedant „Tikiu Dievą Tėvą" ir baigiant žodžiais „ir į amžinąjį gyvenimą", neliečia nuosavybės teisės: nesmerkia komunizmo ir nereikalauja įvesti privačią nuosavybę. Bet padėtis pasikeičia, kai atsiverčiame Dekalogą. Septintasis įsakymas „Nevok" ir dešimtasis „Negeisi savo artimo namų: negeisi savo artimo žmonos ar vergo ir vergės, ar jaučio, ar asilo, ar bet ko, kas priklauso tavo artimui" ne tik patvirtina individų polinkį savintis svetimas gėrybes, ne tik liepia skirti tai, kas priklauso man, nuo to, kas priklauso tau, bet ir įsako gerbti svetimą nuosavybę ir net draudžia jos panorėti.

Kad geriau suprastume Bažnyčios vaidmenį ir poziciją nuosavybės klausimu, pažvelkime į istorinius jos ir komunizmo santykius.

Komunizmą galime traktuoti kaip doktriną, kaip ekonominio gyvenimo faktą, kaip idėją arba kaip tikrovę.

Apie tobulą visuomenę, kurioje nebus nei skurdo, nei prabangos, nei vargšų, nei turtingų, svajojo utopizmo dvasia užsikrėtę mąstytojai ir reformatoriai. Jie norėjo visus kurio nors miesto, bendruomenės arba krašto gyventojus taip susieti ir organizuoti bendram darbui ir to darbo vaisius paskirstyti pagal kiekvieno poreikius, o tai, kas liks, išsaugoti ir panaudoti gamybos plėtrai. Pradedant Platonu ir baigiant palaimintuoju Tomu Moru ir daugybe kitų, turime ištisą eilę tokios rūšies utopijų kūrėjų. Bažnyčia jų nepasmerkė, nes su religinėmis ir filosofinėmis klaidomis nesusijęs šios rūšies komunizmas, atrodo, nėra religijos priešas. Kaip idėja ir samprata jis nėra prieštaringas, nes galima įsivaizduoti komunistinės ekonominės santvarkos miestą, bendruomenę ir net šalį. Bažnyčia nesmerktų net ir šiuolaikinio kolektyvizmo, jeigu jis būtų nuo religinių ir filosofinių klaidų laisva tam tikra dirbtinė teorija, savotiška nuosavybės ir darbo organizavimo samprata.

Bet anksčiau negu tapo dirbtine socialinės ir ekonominės reformos teorija, komunizmas *gyvenime* pasirodė kaip akivaizdus faktas. Istorija ir sociologija mums pasakoja apie įvairias [komunistines] bendrijas. Ir neatrodo, kad tos praktinio komunizmo rūšys galėtų Bažnyčią ir religiją kuo nors dominti. Praktinis komunizmas atsirado savaime dėl liaudį veikiančių vietos ir kitų gyvenimo aplinkybių, taigi visiškai spontaniškai. Kaip institucija jis priklauso nuo įsigalėjusio įpročio, valstybinės arba asmeninės teisės į nuosavybę. Kaip faktas jis tiesiogiai ir betarpiškai domina ekonomistą ir sociologą. Šiuo požiūriu jis nėra teologo kompetencijoje.

Istorija mums teikia pačioje krikščionybėje egzistavusių komunistinės organizacijos pavyzdžių, didesnių ir mažesnių bendruomenių, kuriose viešpatavo daugiau ar mažiau griežtas gėrybių bendrumas. Pavyzdžiui, pirmoje Jeruzalės krikščionių bendruomenėje viešpatavo komunizmas, išaugęs iš brolybės ir lygybės idėjų bei artimo meilės dvasios. Apaštalų darbuose skaitome: „Visi tikintieji laikėsi drauge ir turėjo visa bendra. Nuosavybę bei turtą jie parduodavo ir, ką gavę, padalydavo visiems, kiek kam reikėdavo“ (Apd 2, 44–45); „Visi įtikėjusieji buvo vienos širdies ir vienos sielos. Ką turėjo, nė

vienas nevadino savo nuosavybe, nes jiems visa buvo bendra" (Apd 4, 32); „Tarp jų nebuvo vargšų. Kurie turėjo žemės sklypus ar namus, juos parduodavo, gautus pinigus sudėdavo prie apaštalų kojų, ir kiekvienam buvo dalijama, kiek kam reikėjo" (Apd 4, 34–35). Tai buvo laisvai pasirinktas, o ne prievarta įvestas komunizmas. Jis buvo susijęs ne tiek su ūkiniu ir jo organizavimu, kiek su gėrybių vartojimu; ne tiek su gamyba, kiek su konkurencija. Žinoma, apaštalai pripažino nuosavybės teisėtumą ir smerkė tik piktnaudžiavimą ja (plg. šv. Pauliaus 1 Tim 6, 18; šv. Jokūbo 5, 1–5).

Maža to, egzistuoja komunizmas, kurį Bažnyčia ne tik toleruoja, bet net pataria ir liepia tiems, kurie siekia tobulumo, nes tas komunizmas padeda atsiriboti nuo rūpinimosi laikinaisiais dalykais, visiškai atsidėti Dievo tarnystei ir vykdyti savo aukščiausias užduotis. Tas komunizmas yra asketinis vienuolynų komunizmas.

Pagaliau, yra nedaug kam žinomas istorinis krikščioniškos komunistinės ekonominės santvarkos egzistavimo faktas. Toji santvarka egzistavo beveik du XVII ir XVIII amžių šimtmečius ir savo didžiausio klestėjimo metais buvo apėmusi trisdešimt tris kolonijas, kiekvienai turint iki 160 tūkstančių gyventojų. Tos kolonijos buvo tikra krikščioniška respublika. Tai buvo Paragvajuje tėvų jėzuitų įkurtų ir vadovaujamų misijų kolonijos [jėzuitų redukcijos], sunaikintos liberalios Brazilijos vyriausybės rankomis. Pradžioje tose kolonijose ekonominė santvarka buvo griežtai komunistinė, bet vėliau, ir tai tik dėl Ispanijos valdžios spaudimo, buvo įvesta gana ribota šeimos nuosavybė. Jeigu tas ekonominis komunizmas būtų kuo nors priešiškas katalikybės dvasiai, tai tėvai jėzuitai, tie ištikimi tikėjimo grynumo sargai, tikrai nebūtų jo įvedę savo misijų kolonijose, o Bažnyčia nebūtų beveik du šimtmečius jo toleravusi.

Rastoulas Amandas, brošiūros apie tas Paragvajaus kolonijas autorius, daro dar radikalesnę išvadą. Jis rašo: „Tarkime, jog kuriame nors katalikų tikėjimo regione laisvu piliečių balsavimu arba dėl pačios įvykių raidos ir aplinkybių galios kada nors komunizmas būtų įvestas, tai manau, jog tai neprieštarautų jokiai mūsų tikėjimo dogmai. Dar mažiau jai prieštarautų tai, kad piliečiai leistų įstatymus,

saugančius juos nuo to, kad privačios nuosavybės režimas iš naujo būtų įvestas". O kai kurie savo išvadomis žengia dar toliau. Komunizmą jie nori pateikti kaip tikslą, į kurį veda Evangelijos paskelbtos lygybės ir brolybės idėjos. Toks požiūris yra klaidingas, paremtas tam tikru sąvokų supainiojimu.

Bažnyčia savo dieviška kilme ir nepajudinamais pamatais iškyla virš visko, kas žmonijos reikaluose yra laikina. Teorijos požiūriu ji yra tiek abejinga toms įvairioms formacijoms, kurias, bėgant laikui, turi praeiti visuomenės ekonominė santvarka, kiek jos neprieštarauja prigimtiniam įstatymui ir Evangelijos principams. Prigimtiniu įstatymu ir Evangelijos principais apibrėžtose ribose patys žmonės turi susitvarkyti taip, kaip jiems atrodo geriausia, o Bažnyčia, kiek tik gali, prie tos tvarkos prisitaiko.

Todėl akivaizdu, kad kol komunizmas yra tik abstrakti tam tikros idealios socialinės-ekonominės santvarkos samprata, laisva nuo visokių religinių ir dorovinių klaidų, arba tik spontaniškai dėl vietos, laiko dvasios ir darbo sąlygų įtakos atsiradęs ekonominio gyvenimo faktas, arba idėjinė, pvz., kilusi dėl religijos idėjų poveikio, laisvu noru įvesta ekonominė santvarka, tol Bažnyčia prieš jį nepasisako.

Viskas pasikeičia tada, kai komunizmas susisieja su įvairiomis klaidomis ir kartu su jomis įsiskverbia į Bažnyčiai priklausančią religijos bei doros sritį, kai prigimtinio įstatymo ir teisingumo vardu smerkdamas privačią nuosavybę reikalauja prievartinio jos panaikinimo. Tokios klaidos ir neteisybės akivaizdoje Bažnyčia negali likti abejinga, negali tylėti, nes, priešingu atveju, ji būtų neištikima savo misijai.

Todėl ne kartą istorijoje Bažnyčia pasisakė nuosavybės klausimu prigimtinio įstatymo ir etikos srityse.

Jau pirmuose amžiuose po Kristaus šv. Epifanijaus ir šv. Augustino lūpomis Bažnyčia kaip eretišką pasmerkė vadinamų apostolikų sektą, kuri, remdamasi Evangelija, mokė, jog tas, kuris turi kokią nors nuosavybę, negali būti išganytas, todėl privačią nuosavybę smerkė kaip nedorą, Evangelijos dvasios neatitinkančią, ir reikalavo jėga įvesti beatodairišką komunizmą.

Panašią poziciją Bažnyčia užima ir kitų visuomenėje atsiradusių stipresnės ar silpnesnės komunistinės pakraipos sektų atžvilgiu.

Taip pat ir mūsų laikais, vos tik socializmas pasisakė prieš privačią nuosavybę kaip neatitinkančią prigimtinio įstatymo ir teisingumo vardu pareikalavo jos prievartinio panaikinimo bei kolektyvizmo jos vietoje įvedimo, Bažnyčia Pijaus IX ir ypač Leono XIII asmenyse pasisakė prieš jį.

Atsižvelgiant į klausimo svarbą, reikia nuodugniau ištirti tai, ką konkrečiai pasisakydami prieš socializmą popiežiai pasmerkė. „Socialistai gi, – enciklikoje „Rerum Novarum" rašo Leonas XIII, – kurstydami neturtingųjų pavydą prieš pasiturinčius, mano, kad toms blogybėms pašalinti esą reikalinga panaikinti privačią gėrybių nuosavybę, padarius ją bendra visų nuosavybe, kurią valdytų bendruomenės ar valstybės vadovai." Kitoje tos pačios enciklikos vietoje popiežius teigia: „Būtina atmesti ir atstumti socializmo principą, pasak kurio, valstybė privalo konfiskuoti visą privačią nuosavybę ir ją paversti visuomeninėmis gėrybėmis." Iš šių citatų akivaizdu, kad Leonas XIII pasmerkė tik griežtą, visuotinį ir absoliutų komunizmą, kitaip tariant, tokią ekonominę sistemą, kuri reikalauja *visos* privačios nuosavybės panaikinimo.

Todėl ne be pagrindo kai kurie socialistai teigia, kad Leono XIII paskelbtas pasmerkimas jų neliečia. Iš tiesų šiandieniniai kolektyvizmo šalininkai nesiekia *visos* nuosavybės likvidavimo. Beveik visi pripažįsta privačią, asmeniniam naudojimui skirtų daiktų, tokių kaip rūbai, būstas, maistas, nuosavybę. Nuosaikieji, tokie kaip Millerandas, Georges Rénardas ir daugybė kitų, sutinka pripažinti net ir gamybos priemonių nuosavybę tiek, kiek jos nėra kapitalistinio pobūdžio, pavyzdžiui, žemės tiek, kiek ją dirba pats savininkas; darbo įrankių tiek, kiek jų savininkas pats savo darbu gėrybių gamina. Jie reikalauja tik kapitalistinės nuosavybės panaikinimo, t. y. tokios, kuri automatiškai duoda rentą arba pajamas, leidžiančias jų gavėjui darbo naštą perkelti ant kitų žmonių pečių, o pačiam, nieko neveikiant, gyventi svetima sąskaita. Apie šios rūšies kolektyvizmą enciklikoje „Rerum Novarum" nerašoma. Pasisakant prieš šios rūšies kolektyvizmą nepakan-

ka įrodyti, kad ta teisė į nuosavybę, kurią žmogus turi, gali ir privalo apimti net kapitalistiniais vadinamus darbo įrankius. Dar reikia įrodyti, kad jokioms ekonominio gyvenimo sąlygomis, kad ir kaip jos būtų susidariusios, visuomenė niekada, net siekdama bendrojo gėrio, neturi iš piliečių pareikalauti, kad dėl visuomenės jie atsisakytų nuosavybės teisės. Tai yra problema, kurios nei Pijus IX, nei Leonas XIII neišsprendė. Todėl čia yra atvira erdvė laisvoms diskusijoms.

Ar tikrai tos rūšies kolektyvizmas kada nors revoliucijos keliu užims privačios gamybos priemonių nuosavybės vietą, kaip teigia socialistai, ar tikrai samdymas kada nors užleis vietą kooperavimuisi? Ar toks kolektyvizmas iš esmės pašalintų visą skurdą ir visiems garantuotų gerovę? Į šiuos klausimus turi atsakyti ekonomika ir sociologija. Tačiau kyla dar vienas klausimas, būtent ar būtų teisinga, siekiant įvesti kolektyvistinę santvarką, iš kapitalistų atimti jų valdomą kapitalą? Socialistai atsako, kad taip. Jie teigia, kad neteisinga, jog kolektyviai sukurtos gėrybės priklausytų atskiriems verslininkams ir akcininkams, kaip tai yra dabartinėje kapitalistinėje santvarkoje, skriaudžiančioje tikruosius tų gėrybių kūrėjus – darbininkus. Šis socialistų teiginys yra pagrįstas teisingu principu; Leonas XIII enciklikoje „Rerum Novarum“ aiškiai sako, kad darbo vaisiai teisingai priklauso tam, kuris tą darbą atliko.

Bet čia kalbama apie šio principo taikymą.

Neabejotina, kad lygiai taip pat būtų neteisinga jėga atimti iš fabriko savininko gamybos priemones, kurios jam teisėtai priklauso, kaip iš darbininkų atimti jų darbo vaisius, kurie jiems teisėtai priklauso. Reikia atkreipti dėmesį dar ir į tai, jog nors kapitalistinėse įmonėse gamyba yra kolektyvinė, ne visi vienodai toje gamyboje dalyvauja ir ne visi vienodai rizikuoja. Negalima nematyti šiuolaikinėje kapitalistinėje gamyboje esančios tam tikros vertybių, gebėjimų ir kvalifikacijų hierarchijos. Todėl nelengva nuspręsti, kas kam teisingai priklauso. „Iš tiesų nelengva užduotis, – sako Leonas XIII (enciklika „Rerum Novarum“), nustatyti ir pamatuoti turtingųjų ir vargšų, kapitalo ir darbo teises ir pareigas.“ Šiuo klausimu Bažnyčia nepanoro pateikti galutinio sprendimo. Tad ir čia kiekvienas yra laisvas ieškoti

geriausios išeities iš šios keblios padėties.

Niekam nekyla abejonių, kad šiuolaikinė kapitalistinė santvarka daugeliu atžvilgių yra žalinga ir reikalauja esminių reformų, kad darbo vaisiai dažnai paskirstomi neteisingai.

„Kad ir kaip ten būtų, – sako Leonas XIII („Rerum Novarum"), – visi sutinka, kad žemiausiems visuomenės sluoksniams būtina suteikti neatidėliotiną ir tinkamą pagalbą, nes dėl nepalankiai susiklosčiusių santykių dauguma jų atsidūrė apverktinoje, žmogui nederamoje būklėje... Praeitame šimtmetyje panaikinus senuosius amatų cechus ir nepakeitus jų niekuo kitu <...>, manufaktūrų darbininkai tapo kapitalistinės konkurencijos ir nevaržomo godumo aukomis. Padėtį dar labiau pablogino nepasotinamas lupikavimas <...>, gamyba ir prekyba tapo bemaž monopoline mažumos privilegija. Šitaip saujelė turtingųjų dirbančiuosius įkinkė į tikrą vergijos jungą." Visa tai – blogis! Kaip tą blogį panaikinti? Šios problemos sprendimui jėgas turi sutelkti sociologai, ekonomistai, politikai ir moralistai, veikdami savo kompetencijos ribose.

Šioje paskaitos dalyje daugiau dėmesio skyriau Bažnyčios ir religijos vaidmeniui sprendžiant nuosavybės kausimą, nes manau, kad yra labai svarbu žinoti, kokia apimtimi jis Bažnyčiai rūpi ir kaip yra sprendžiamas, nes niekas Bažnyčiai nedaro tokios didelės žalos, kaip dogmatizavimas to, kas su dogma neturi nieko bendra, kaip jos autoriteto žeminimas ir pasisakymas jos vardu ten, kur Bažnyčia nei nori, nei yra pašaukta spręsti.

III.

Matėme, koks, taip sakant, yra negatyvusis Bažnyčios mokymas apie nuosavybę: griežtąjį komunizmą Bažnyčia pasmerkė tiek, kiek pastarasis prigimtinio įstatymo ir teisingumo vardu pasmerkė privačią nuosavybę.

Kokia nuosavybės požiūriu yra pozityvioji Bažnyčios doktrina? Jokio dogmatinio nuosavybės apibrėžimo neturime. Katalikų moralės mokytojų ir sociologų visuotinai priimtu galime laikyti šį teiginį:

„Asmeninė nuosavybė neprieštarauja nei prigimtiniam įstatymui, nei teisingumui <...>, nes teisę turėti privačią nuosavybę žmogui suteikė prigimtis." (Leonas XIII, enciklika „Rerum Novarum")

Prigimtiniu įstatymu vadiname nekintama daiktų prigimtimi grindžiamą ir iš jos kylantį įstatymą, kurį žmogus savo protu lengvai pažįsta apmąstydamas daiktus, jų prigimtį ir paskirtį bei santykius.

Kokiais filosofiniais pagrindais remiasi teisė į nuosavybę? Žmogaus teise į gyvenimą bei savo fizinių ir dvasinių galių tobulinimą. Jeigu pripažįstame žmogui teisę į gyvenimą, tai privalome pripažinti jo teisę turėti tam gyvenimui būtinas priemones. Tas priemones žmogui teikia žemė savo vaisiais ir derlingumu. Todėl negalime nepripažinti žmogui teisės į žemę ir jos vaisius.

Žmogaus poreikiai, rašo Leonas XIII enciklikoje „Rerum Novarum", nuolatos atsinaujina: patenkinti šiandien, rytoj vėl pareikš savo reikalavimus. Todėl žmogus kaip protinga būtybė numato ateitį ir stengiasi ja pasirūpinti. Juk jis yra savo veiksmų šeimininkas, pats sau patarėjas, pats sau įstatymas, o kartais net ir likimas. Todėl jis gali rinktis daiktus, kurie jam atrodo tinkamiausi jo gerovei dabar ir ateityje. „Todėl, – rašo Leonas XIII, – jis neapsiriboja, kaip tai daro gyvūnai, laikinų gėrybių vartojimu, bet jaučia patvarios ir stabilios nuosavybės poreikį ne tik tiems daiktams, kurie sunaikinami vartojimu, bet ir tiems, kurie vartojami pasilieka. Todėl jam turi priklausyti teisė ne tik į žemės vaisius, bet ir į pačią žemę".

Šalia fizinių poreikių žmogus turi dvasinius poreikius: trokšta tiesos, gėrio ir grožio. Kad galėtų nevaržomai atsidėti mokslui arba menui, jam būtina tam tikra nepriklausomybė, kurią teikia materialinių gėrybių ištekliai. Iš čia kyla žmogaus teisė turėti tai, kas gyvybės palaikymui nėra būtina.

„Teisingumas reikalauja, kad darbo vaisiai priklausytų tam, kuris tą darbą nudirbo." Šia prielaida remiasi Leonas XIII, kalbėdamas apie nuosavybės teisę į žemę.

Todėl ir vėl privati nuosavybė atitinka prigimtį. „Gamindamas žemės gėrybes, – rašo popiežius, – žmogus panaudoja savo dvasios ir kūno jėgas ir taip savo darbu pakeistą, tarsi savo asmeniu pažen-

klintą medžiaginės gamtos dalį, skiria sau. Todėl teisinga pripažinti, kad ta dalis priklauso jam, ir niekam neturi būti leidžiama pažeisti jo teisę į tą dalį... Juk savo darbu ir gebėjimu žmogus keičia žemės pavidalą, mišką paversdamas pasėlių lauku, nederlingą dirvą padarydamas našia. Panaudotos žemei pagerinti priemonės tiek yra su ja susijusios, jog dažniausiai jokiu būdu nuo jos negali būti atskirtos." („Rerum Novarum")

Žmogaus teisės į nuosavybę svarba dar aiškiau atsiskleidžia žvelgiant į jį kaip į šeimos galvą, kaip į tą, kuris privalo išlaikyti šeimą, auginti ir auklėti vaikus, rūpintis jų buitimi. „Kaip galėtų žmogus, – klausia Leonas XIII, – atlikti šias pareigas, jeigu jam būtų uždrausta įsigyti nuolatines pajamas teikiančią nuosavybę ir kaip paveldą palikti ją vaikams?"

Kai vadovaudamasis proto šviesa ir įgimto polinkio skatinamas žmogus siekia apsirūpinti pats ir aprūpinti savo artimuosius, sukurti palankias sąlygas fiziniam ir dvasiniam tobulėjimui, kas, nenusikalsdamas teisingumui, galėtų iš jo atimti teisę savintis ir dirbti žemę, rinkti ir kaupti materialius išteklius, įsisavinant vis daugiau žemės gėrybių?

Todėl kartu su šv. Tomu galime daryti išvadą, kad žmogui leista turėti nuosavybę.

Kadangi teisę į nuosavybę žmogui teikia prigimtis, o ne valstybė, tai valstybė neturi teisės tos nuosavybės atimti. Tačiau žmogus gali savo noru tos teisės atsisakyti, ir, su kitais susitaręs, įvesti gėrybių bendrumą, nes prigimtis žmogui duoda teisę, bet neįpareigoja nuosavybę turėti; leidžia, bet neliepia; skatina, bet neverčia.

Todėl kyla klausimas, ar privati nuosavybė yra būtina?

Akivaizdu, kad galinčių priklausyti tik individui arba nedidelei žmonių grupei vartojimo priemonių nuosavybė yra būtina, nes be šios rūšies nuosavybės žmogaus negalėtų gyventi. Bet čia kalbame ne apie ją. Klausdami, ar privati nuosavybė yra būtina, turime omeny socialinę-ekonominę santvarką, nuosavybę kaip komunizmui priešišką visuomenės instituciją.

Todėl klausiame, ar privačia nuosavybe grindžiama ekonominė

santvarka yra akivaizdžiai būtina, ar ji kyla iš prigimtinio įstatymo?

Sociologai krikščionys, vadovaudamiesi Aristoteliu ir šv. Tomu, sako, kad būtina. Tačiau reikia pabrėžti, kad nuosavybės kaip visuomenės institucijos būtinybė mūsų protui nėra tokia akivaizdi, kaip žmogaus teisė apskritai turėti daiktus.

Prigimtis neįvedė jokio gėrybių paskirstymo. Dievas niekam nepaskyrė atskiros dalies. Žemė turi būti visų žmonių gaivintoja, privalo tarnauti visai žmonijai. Kad ir kokia ekonominė santvarka įsiviešpatautų, kad ir kokie ekonominiai santykiai susiformuotų, kad ir kaip būtų paskirstomos gėrybės, tas svarbiausias tikslas niekada neturėtų būti paniekintas, žemė niekada neturi liautis buvusi visų maitintoja. „Dievas yra paskyręs žemę bendrai visiems žmonėms <...>, kad ir kaip žemė būtų atskiriems asmenims padalyta, ji nepaliauja tarnavusi visų žmonių naudai, nes nėra nė vieno iš mirtingųjų, kuris galėtų be jos vaisių gyventi." („Rerum Novarum")

Bet į žemę žvelgiant jos paskirties maitinti žmogų požiūriu, iškyla gėrybių pasidalijimo svarba, nes esant vienai ekonominei santvarkai žemė galės geriau atlikti savo paskirtį, o esant kitai – blogiau arba niekaip. Geresnė ir daiktų prigimtį labiau atitinkanti bus ta santvarka, kuri geriau tenkins žmogaus kaip protingos, šeimoje ir visuomenėje gyvenančios būtybės poreikius, kuri geriau užtikrins visapusišką jo tobulėjimą, kurioje jam bus lengviau vykdyti savo pareigas ir siekti savo tikslų.

Savo protingos prigimties vedama žmonija visur įvedė gėrybių pasidalijimą. Nėra tautos, kurioje gėrybėmis nebūtų dalijamasi. Net ten, kur viešpatavo ar tebeviešpatauja komunizmas, jis nėra beatodairiškas.

Privačios nuosavybės kaip visuomeninės institucijos poreikis sąlygotas tiek žmogaus prigimtyje glūdinčiais gerais ir blogais polinkiais, tiek iš tos nuosavybės įvedimo kylančiu bendruoju gėriu.

Vadovaudamasis Aristoteliu, šv. Tomas teigia, kad privati nuosavybė yra ne tik leistina, bet ir būtina: 1) kaip stimulas darbui, 2) kaip santarvės ir tvarkos palaikymo priemonė, 3) kaip taikos tarp žmonių sąlyga. Taigi akivaizdu, kad šv. Tomas nuosavybės poreikį grindžia

tam tikra socialine psichologija.

Tiesa, kad žmogui yra būdingas polinkis į nuosavybę; kiekvienas mėgsta ką nors turėti ir tuo naudotis, o prie daiktų, kuriais naudojasi, lengvai pripranta. Tiesa, kad mieliau ir uoliau žmogus dirba sau negu kitiems. Ten, kur asmeninis poreikis ir interesas pasireiškia visa galia, žmogus lengviau nugali nerangumą ir tingulį bei kiekviename glūdinčius ydingus įpročius. O ten, kur gėrybės ir interesai yra bendri, žmogus dairosi į kitus, išsiugdo įprotį vengti darbo arba užkrauti jį bendradarbiams. Neįmanoma paneigti tiesos, kad nuosavybė yra nepaprastai stiprus darbo stimulas, daugiausia keliantis darbo intensyvumą ir našumą.

Tiesa ir tai, kad labiau negu bendruoju gėriu žmogus rūpinasi tuo, kas tik jam vienam priklauso. Iš čia kyla tam tikra santarvė ir tvarka visuomenėje. Galimybė įgyti nuosavybę ir iškilti skatina žmogų sunkiai dirbti ir tam tikrais būdais su kitais žmonėmis bendradarbiauti. Visa tai kelia bendrą žmonių pragyvenimo lygį ir kultūrą. Visuomenei ir civilizacijai augant, auga ir darbo pasidalijimo bei specializacijos poreikis, o kartu su juo didėja poreikis kiekvienoje profesijoje turėti paskatų darbui. Tokiu stimulu yra galimybė praturtėti, galimybė tapti savininku, jeigu pasiseks.

Maža to, privačios nuosavybės santvarka yra taikos tarp žmonių pamatas ir viena iš sąlygų. Mat niekas taip žmogaus neskatina būti taikiu, kaip nuosavybė: kiekvienas, brangindamas tai, ką turi, labiau gerbia svetimą turtą, nes nori, kad ir jo nuosavybė būtų gerbiama. Dar daugiau, nuosavybė kilnina asmenybę. Savininkui ji teikia tam tikrą labiau išaukštintų ir garbingesnių ambicijų pojūtį. Tam tikra prasme nuosavybė yra žmogaus gyvenimo pamatas ir veikimo laisvės sąlyga. Ji leidžia užsiimti laisvosiomis profesijomis ir idėjiniu darbu, imtis net pačių rizikingiausių projektų. Iš viso to kyla bendrasis gėris. Be to, nuosavybė yra viena iš šeimos židinio tvarumo sąlygų.

Nedera pamiršti ir dorovinės privačios nuosavybės reikšmės. Žinoma, nuosavybe, kaip ir bet kuo kitu, galima piktnaudžiauti, ir neretai piktnaudžiaujama. Tačiau dėl to kalta ne nuosavybės institucija, o žmonių klastingumas. Todėl reikia smerkti ne nuosavybę, o

piktnaudžiavimą ja. Netenka abejoti, kad nuosavybė skatina žmogų dirbti, taupyti, numatyti ir gyventi santarvėje, kad ja pasinaudodamas žmogus gali parodyti meilę ir gailestingumą, tikrą draugystę ir dosnumą bei kitas dorybes.

„Todėl visai suprantama, – teigia Leonas XIII „Rerum Novarum“, – kodėl žmonių giminės visuma, kitaip mąstančiųjų nuomonių beveik visiškai nepaveikta ir uoliai tirdama prigimtį, pačiame prigimties įstatyme atrado gėrybių pasidalijimą ir privatizaciją, įsitikino, kad ji labiausiai atitinka žmonių prigimtį bei taikų ir ramų sugyvenimą, ir kad ją pašventino amžių praktika.“

Istorija rodo, kad, žmonijai ir kultūrai augant, nuosavybė visuomenėje vis giliau įsišaknija ir vis plačiau skleidžiasi, apimdama vis didesnę įvairiarūšių gėrybių dalį; dabar ji egzistuoja beveik visose tautose.

Todėl peršasi išvada, kad nuosavybės institucija ne tik atitinka prigimtį, bet žmogaus gyvenimui yra būtina. Tačiau anksčiau pateikti argumentai rodo, kad ji nėra besąlygiška. Jau minėjome, kad ją sąlygoja prigimtiniai žmogaus įpročiai. Todėl privati nuosavybė gali būti mažiau būtina ten, kur blogus žmogaus polinkius riboja arba neutralizuoja fizinė prievarta, ideologija arba religija. Todėl matome, jog tobulas komunizmas dažniausiai pasitaiko vienuolynuose ir ilgiausiai išsilaiko religiniu pagrindu susibūrusios komunistinės bendruomenės. O. J. Antoine'o teiginyje, kad tikras komunizmas įmanomas tik vienuolyne arba katorgoje, yra tiesos.

Todėl kvaila komunizmą taikyti visai žmonijai. Štai kodėl visi komunistinių valstybių kūrimo bandymai anksčiau ar vėliau baigdavosi nesėkme. Net tėvų jėzuitų įsteigta komunistinė Paragvajaus respublika, nepaisant vadovų pasišventimo ir nesavanaudiškumo, aukšto gyventojų dorybingumo ir religingumo bei papročių paprastumo, gana ilgai išsilaikė tiktai gyvenvietėse praktikuojamos, bausmėmis palaikomos kariškos tvarkos dėka. Taigi net ir ten nebuvo įmanoma išvengti fizinės prievartos, kalėjimų ir rimbo. Tai buvo juoda dėmė ant laimingos Paragvajaus respublikos (taip ją pavadino vienas jos istorikas) kūno. Bet svarbiausia tai, kad nebuvo rasta jokių priemonių

žmonėms apginti nuo apatijos, pažadinti juose energiją ir iniciatyvą. Vadinasi, privačios nuosavybės poreikį lemia bendrasis gėris.

Atrodo, kad privati nuosavybė būtina esant didesniam gyventojų tankumui ir aukštesnei kultūrai, bet žemesniame civilizacijos lygmenyje kolektyvinis – šeimyninis arba bendruomeninis – darbo organizavimas gali būti pakankamas arba net tinkamesnis. Todėl daugybę komunistinės santvarkos pavyzdžių mums teikia necivilizuotų tautų istorija, tautų, pasklidusių plačiose teritorijose, kurioms pati gamta, nereikalaudama sunkaus gyventojų darbo, teikia išgyvenimo priemonių gausą. Tačiau augant kultūrai komunizmas vis labiau užleidžia vietą privačiai nuosavybei, o ten, kur jis ilgiau dirbtinai užlaikomas, prasideda sąstingis arba nepriteklius. To pavyzdys yra Rytų tautos, kuriose ilgą laiką vyravo komunizmas arba didžiarusiška bendruomenė, pastaruosius metus besigrumianti su badu. Tiek psichologiškai, tiek sociologiškai traktuojami žmogaus prigimties poreikiai, aistros ir polinkiai augančios kultūros sąlygose yra tai, kas leidžia suprasti nuosavybės institucijos atsiradimo priežastis ir teigti, kad privačia nuosavybe pagrįsta valstybės santvarka yra prigimtinio įstatymo ir proto padarinys.

Tačiau verta perspėti dėl čia pasitaikančių mąstymo klaidų. Gindami privačią nuosavybę ir įrodinėdami, kad ji yra ne tik leistina, bet ir žmonėms būtina, krikščionių sociologai ir moralistai nesiekia pasmerkti visas kitas nuosavybės formas arba paneigti, kad šalia privačios nuosavybės gali egzistuoti ir kitos nuosavybės rūšys. Žinoma, tam tikrose ribose viešoji ir kolektyvinė nuosavybė yra teisėta ir net būtina taip pat, kaip privati ir individuali nuosavybė. Savininku gali būti ne tik paskiras asmuo, bet ir valstybė, bendruomenė arba bet kuris kolektyvas: draugija, sąjunga ir t. t. Kokios plačios turi būti tos ar kitos nuosavybės ribos, kaip tos skirtingos nuosavybės rūšys turi sąveikauti ir viena kitą papildyti, priklauso nuo to, kokios yra tos ar kitos tautos gamtinės gyvenimo sąlygos, kokie joje vyrauja papročiai ir įpročiai, kokia yra jos kultūra, kokios idėjos ir požiūriai viešpatauja, nuo ekonominės konjunktūros ir t. t. Ribos tarp privačios ir viešos, kolektyvinės ir asmeninės nuosavybės toje pat tautoje keičiasi

laikui bėgant. Vienos gėrybės pačia savo prigimtimi geriau tinka privačiai nuosavybei, kitos – kolektyvinei. Yra ir tokių gėrybių, kurios gali būti puikiai egzistuoti tiek privačiose, tiek kolektyvo rankose.

Sociologai nurodo, kad itin svarbu gėrybes skirstyti remiantis šiais principais: visas gėrybes, kurias paskiri asmenys vartoja tiesiogiai, reikia priskirti privačiai nuosavybei, o tas, kurios sudaro sąlygas bendrai gerovei – kolektyvinei nuosavybei. Skirstant reikia vadovautis teisingumu, nauda ir bendruoju gėriu. Tačiau reikia ir dar vieno, privačios ir kolektyvinės nuosavybės įsigalėjimą ribojančio principo. Jį galima išreikšti šitaip: privati nuosavybė neturi būti tokia išskirtinė ir beatodairiška, kad trikdytų ir ardytų visuomenę, o kolektyvinė nuosavybė neturi būti tokia didelė ir visuotinė, kad keltų pavojų individų laisvei ir stabdytų jų iniciatyvą. Šiose ribose nuolatos vyksta bangavimas. Visuomenėse, kuriose stiprėja lygybės, brolybės ir solidarumo jausmas, pasireiškia privačios nuosavybės ribojimo ir kolektyvinės nuosavybės plėtimo tendencija, o tose, kur intensyvėja individų veikla, kur viešpatauja nežabotas individualizmas, pastebima priešinga tendencija, būtent neribotas privačios nuosavybės augimas. Krašto ūkio forma ženkliai lemia tos ar kitos nuosavybės rūšies persvarą. Apibendrinant galima sakyti, kad klajokliams svarbesnė kolektyvinė nuosavybė, o žemdirbiams – privati.

Iki šiol nuosavybės teisę svarstėme abstrakčiai. Dabar ją aptarsime konkrečiau. Atkreipsime dėmesį į dabartinę ekonominę santvarką ir ištirsime, kas joje yra iš prigimtinio įstatymo, o kas – evoliucijos produktas.

Akivaizdu, jog tai, kad ponas X turi tą žemės sklypą, o ponas Y – aną, kad vienas yra turtuolis, o kitas – vargšas, yra ne gamtos galių, o pozityviosios teisės veikimo tiesioginis rezultatas. Akivaizdu, kad individualus nuosavybės pasidalijimas ir apipavidalinimas laikui bėgant pastoviai kinta.

Tačiau pozityvi teisė ne tik lemia tam tikrą gėrybių paskirstymą: pati teisinė ūkio santvarka iš dalies yra istorinės evoliucijos padarinys. Akivaizdu, kad įstatymų leidyba skirtingose epochose ir tautose yra skirtinga. O ta, kurią dabar turime, anaiptol nėra tokia gera, kad

neturėtume norėti geresnės. Priešingai, kultūrai augant, nuosavybę norminanti teisė privalo nuolatos keistis ir atsinaujinti, kad netaptų kliūtimi tiems reikalavimams, kuriuos kelia laikas ir pats gyvenimas.

Net pati nuosavybės institucija tam tikra prasme yra istorijos produktas. Ne visur, ne iš karto ir ne visur vienodai ji buvo įvesta. Būtent žemės nuosavybė pareikalavo ilgo laiko, kad daugmaž visur įsišaknytų. Per amžius ūkio formos keitė viena kitą. Medžioklę pakeitė gyvulininkystė, gyvulininkystę – žemdirbystė; toliau išsivystė prekyba, amatai ir manufaktūros, pagaliau atsirado šiuolaikinė pramonė. Todėl niekas neverčia daryti prielaidos, kad šiuolaikinės ūkininkavimo formos būtų galutinė evoliucijos išraiška.

Egzistavo vergove ir feodaliniais santykiais grindžiamos socialinės-ekonominės santvarkos. Dabar egzistuoja samdomu darbu grindžiama, masiškai proletariatą gaminanti santvarka. Niekas neprieštarauja prielaidai, kad ir ji nėra amžina, kad ją pakeis kita, gal geresniais ir teisingesniais socialiniais-ekonominiais santykiais grindžiama santvarka. Apie dabartinius nuosavybės santykius su tam tikromis išlygomis nebijant suklysti galima pasakyti tai, ką Rodbertus pasakė apie valstybę: ne gamta, o istorija ją sukūrė.

Krikščionių sociologai neigia tik vieną prielaidą, būtent, kad privačios nuosavybės institucija buvo visiškai atsitiktinė, grynai dirbtinė, pozityviąja teise, sandėriu arba prievarta grindžiama institucija.

Žinoma, daugeliu požiūrių nuosavybė yra istorijos produktas, tačiau iš esmės ji yra būtinas produktas. To, kad nuosavybė daugiau ar mažiau egzistavo visais laikais, visose tautose, kad gyventojų skaičiui didėjant ir kultūrai augant ji vystėsi apimdama vis didesnius sluoksnius ir vis giliau įleisdama šaknis, negalima paaiškinti niekaip kitaip, kaip tik tuo, kad pati protinga prigimtis, įgimtas poreikis skatino žmogų įvesti nuosavybę ir ją saugoti. Nuosavybę žmogus įvedė savo pozityviu, laisvu veiksmu. Taigi, ji yra jo laisvos valios produktas, tačiau ne užgaidos valios, o tos, kuri vadovaujasi teisingu protingos prigimties skatinimu ir nurodymais, kuri paklūsta proto diktuojamam prigimtiniam įstatymui.

Todėl klaidinga būtų nuosavybę traktuoti tik kaip paprastą istori-

jos kategoriją, kaip vieną iš istorinės evoliucijos etapų, kuris su laiku užleis vietą kitoms, visiškai kitokioms žmogaus santykių su išorinėmis gėrybėmis formoms. Tai, ką jau pasakėme, verčia daryti prielaidą, jog privati nuosavybė kaip visuomenės institucija išliks tol, kol žmogus gyvens ir dirbs vadovaudamasis savo protingos prigimties patarimais ir reikalavimais.

IV.

Ketvirtoji mano paskaitos tema – teisės į nuosavybę ribos ir su ja siejamos pareigos. Remdamiesi tuo, ką jau pasakėme, galime daryti išvadą, kad žmogus iš prigimties turi teisę įsigyti nuosavybę ir kad nuosavybė jo gyvenimui būtina. Bet prigimtis tik sankcionuoja, suteikia teisę, įgalioja daiktus turėti kaip nuosavybę, tačiau pati jokių konkrečių gėrybių neskirsto. Niekas negali pasakyti, kad, remiantis prigimtiniu įstatymu, jam priklauso tas laukas arba namas. Todėl kyla klausimas, kaip buvo įvesta nuosavybės teisė, kaip žmogus tapo tam tikrų daiktų savininku? Kuo grindžiama teisė, kurią žmogus turi į tą ar kitą daiktą, žodžiu, kas yra konkrečios, tokios, kurią dabar turime, nuosavybės šaltinis?

Protas sako, jog pirmasis žingsnis į nuosavybę – tai niekam nepriklausančio daikto pasisavinimas. Toks pasisavinimas tebėra vienas iš paprasčiausių nuosavybės įgijimo būdų.

Darbas, keičiantis gamtoje randamų daiktų formas ir suteikiantis jiems naują vertę bei naudingumą, yra kitas nuosavybės šaltinis. „Kaip padarinys priklauso pradžią jam davusiai priežasčiai, taip darbo vaisius teisėtai priklauso tam, kuris tą darbą atliko.“ („Rerum Novarum“) Mūsų laikais tuo remiasi išradimų patentavimas ir autorinių teisių užtikrinimas. Visais laikais darbas buvo ir bus svarbiausia gyvybinių poreikių tenkinimo priemonė.

Būtina paminėti ir kitus nuosavybės įgijimo šaltinius: paveldėjimą, mainus, dovanojimą, pirkimą, pardavimą ir kitas tiek papročiais, tiek įstatymais priimtas nuosavybės įgijimo formas, kuriomis žmogus objektus paverčia savo nuosavybe.

Jeigu nuosavybės teisę traktuosime kaip tą, kurią konkretus asmuo turi į konkretų daiktą, pvz., fabriko savininkas į fabriką, žemvaldys į žemę ir jos teikiamas gėrybes, tai toji teisė tiesiogiai bus pozityvi, nuo žmogaus valios ir valstybės institucijų priklausoma, todėl įvairiai kintanti žmogaus teisė; tik netiesiogiai, tik tiek, kiek grindžiama kiekvienam žmogui priklausančiu teisės principu, iškylančiu virš visų žmogiškų potvarkių, ji bus prigimtinė teisė.

Todėl prigimtinis įstatymas teisėtai įgytai nuosavybei garantuoja apsaugą nuo vagystės, plėšimo, apgaulės ir tyčinės žalos. Prigimtinis įstatymas draudžia artimui daryti turtinę žalą ir reikalauja, kad tokia žala būtų atlyginta. Bažnyčia niekada nesiliaus kartojusi septintojo įsakymo: „nevok" ir dešimtojo: „negeisk jokio daikto, kuris yra tavo artimo nuosavybė".

Kadangi prigimtinis ir dieviškasis įstatymas nuosavybę saugo, tai krikščionių moralistai nuosavybės teisę neretai vadina dieviška ir neliečiama.

Tačiau teigdami, kad nuosavybės teisė yra šventa, jie nenori nei kanonizuoti esamos padėties, nei pritarti visai, dabar egzistuojančiai nuosavybei. Juk ne kiekvienas savininkas yra teisėtas ir ne viskas gerai dabartinėje ekonominėje santvarkoje. Religija ir Bažnyčia gina tik tiesą ir teisingumą, kovodama prieš blogį ir neteisybę visur, kur tik jie pasirodo: tiek asmeniniuose, tiek visuomeniniuose santykiuose.

Nuosavybė yra neliečiama, bet nėra besąlygiška, niekuo nesuvaržyta, neturinti jokių pareigų ir prievolių.

Su nuosavybės teise iš prigimties neatskiriamai susijusios tam tikros pareigos. Pasak O. J. Cathreiso, „teisės kūriniams duotos tik kaip būtinos pareigų vykdymo priemonės". „Jie turi lygiai tiek teisių, – teigia kitas jėzuitas O. Antoine'as, – kiek pareigų sau užsikrauna ir jas vykdo."

Nuosavybei ribas nubrėžia ir pareigas nustato prigimtinė teisė iš vienos pusės ir žmogiškoji – iš kitos. Pirmosios yra dorovinės, tarsi vidinės, kylančios iš pačios nuosavybės teisės sąvokos ir prigimties, o antrosios – juridinės, tarsi kylančios iš išorės, iš papročių arba įstatymų leidėjo valios.

Prigimtines nuosavybės ribas ir pareigas galima suskirstyti šitaip:

1) Teisė į nuosavybę nėra absoliuti. Ji paklūsta sąžinei. Naudodamasis nuosavybės teise, kaip ir visoje kitoje veikloje, žmogus privalo vadovautis etikos principais.

Dievas yra visų daiktų absoliutus Viešpats, o žmogus tėra prievaizdas, Dievo valia tvarkantis gėrybes. Tad jo veikla turi tą valią atitikti, t. y. turi būti vykdoma pagal prigimties ir Dievo įstatymą.

Todėl nedera, kad nuosavybės kaupimo ribas nustatytų tik godumas, o jos įgijimo būdai turi būti garbingi. Niekas garsiau negu Bažnyčia nepasisakė prieš našlių ir našlaičių engimą, silpnų ir neturtingų skriaudimą, samdinių išnaudojimą, prieš lupikavimą ir kitus neteisėtus praturtėjimo būdus. Bažnyčios Tėvų pamoksluose gausu aštrių pasisakymų prieš nesąžiningus turčius. Jų necituosiu, nes tie pasisakymai mums gali pasirodyti per daug grubūs ir šiurkštūs.

Gėrybių valdyme nedera vadovautis vien tik egoizmu ir įgeidžiais. Būtina atsižvelgti ir į kitų žmonių interesus. Tad savo pareigos nevykdo tas, kuris savo lauką apleidžia piktžolėmis, palieka dirvonuoti arba paverčia pramogos objektu, nes šalia gyvena daugybė darbo neturinčių ir iš bado mirštančių žmonių. Pareigos nevykdo ir tas, kuris gautas gėrybes, tokias kaip talentas, nenaudingai užkasa į žemę vietoj to, kad išmaniai juo naudodamasis didintų bendrąjį gėrį ir keltų kultūrą. Popiežius Leonas XIII teigia, jog tai teisinga ne tik išorinių, bet ir dvasinių gėrybių požiūriu. Enciklikoje „Rerum Novarum“ jis rašo: „Kas yra gavęs iš Dievo daugiau gėrybių, ar tai kūno jėgų, ar turtų, ar sielos gabumų, tas jų yra gavęs tam, kad jas panaudotų sau pačiam ištobulinti ir, kaip Dievo Apvaizdos tarnas, kitiems pagelbėti. Kas turi veiklų protą, težiūri, kad jis nebūtų be darbo; kas yra turtingas, tesistengia neapleisti gailestingumo darbų; kas geba gerai verstis, teneužmiršta savo sugebėjimo vaisiais dalytis su artimu.“ (Mt 25, 40)

Gėrybių vartojimas neturi peraugti į piktnaudžiavimą jomis. Bažnyčia nėra gerovės priešas. Ji teigia, kad niekas neturi gyventi žmogui netinkamo gyvenimo, kad niekas nėra įpareigotas gyventi žemiau kultūros ir civilizacijos išsivystymo lygmens, žemiau savo socialinio statuso ir padėties visuomenėje. Materialios kultūros plėtra yra vie-

nas iš žmogaus veiklos šioje žemėje uždavinių. Bažnyčia smerkia tik prabangą, kuri, pasak O. Liberatore'o, yra rinktinių ir brangių daiktų vartojimas vien tik savo malonumui ir pasipuikavimui; smerkia tik beprasmišką gėrybių švaistymą ir žmogaus darbo vaisių naikinimą, nes tai prieštarauja nuosavybės paskirčiai. Individuali nuosavybė pateisinama dar ir tuo, kad greičiau atveda į visuotinę gerovę, užtikrina gerą individo, šeimos ir visuomenės gyvenimą, tačiau jos niekada negalima pateisinti kaip betikslio ir etikai prieštaraujančio švaistymo ir piktnaudžiavimo daiktais. Šiuo požiūriu kiekvienam iš mūsų yra ką prikišti. Šios temos toliau neplėtosiu, nes tai daryti labiau tinka pamokslininkams.

2) Teisė į nuosavybę nėra aukščiausia teisė, ji turi užleisti pirmumą žmogaus teisei į gyvenimą. Jeigu kas nors atsidurtų tokiame nepritekliuje, kad jam pačiam arba jo šeimai grėstų alkana mirtis ir jis niekur negautų nei darbo, nei žmonių paramos, tai turėtų teisę iš svetimos nuosavybės pasisavinti tiek, kiek reikia išvaduoti save ir savo artimuosius iš bado. Tai yra principas, kurį visi teologai sutartinai skelbia. Toks svetimų daiktų pasisavinimas būtų ne vagystė, o tik prigimtinio įstatymo ir pareigos saugoti savo gyvybę vykdymas. Jeigu savininkas arba kas nors kitas trukdytų jam tai padaryti, tai nusižengtų teisingumui. Esant kraštutiniam nepritekliui visi daiktai bendri, skelbia moralistai. „Viešpats Dievas žemę skyrė visai žmonių giminei, todėl, kad ir kaip būtų atskiriems asmenims padalyta, ji neturi liautis tarnavusi visų žmonių naudai." („Rerum Novarum")

Be to, savininką įpareigoja artimo meilė. Kiekvienas savininkas, kiek sąlygos tai leidžia, privalo vargstančiam duoti išmaldos. Leonas XIII sako, kad „teisingą turto turėjimą reikia skirti nuo teisingo naudojimo. <...> Žmogui leista turėti turtą, ir jį turėti žmogui būtina". Į klausimą, kaip turtu naudotis, Bažnyčia ryžtingai atsako šv. Tomo žodžiais: „Išorinius daiktus žmogus privalo laikyti ne savais, o bendrais, kad lengviau su jais išsiskirtų, palengvindamas kitų žmonių vargą. Todėl apaštalas rašo: „Šio pasaulio turtuoliams įsakyk <...>: Tegul jie <...> esti dosnūs, dalijasi su kitais." Iš nieko griežtai nereikalaujama vargstančiųjų rėmimui atiduoti tai, kas būtina jam pačiam

arba jo šeimai, ir net nereikalaujama, kad siekiant paremti vargšus būtų atsisakoma socialinio statuso palaikymui bei išraiškai būtinų išlaidų, nes niekas nėra įpareigotas gyventi netinkamai. Tačiau ten, kur visi poreikiai patenkinti, iškyla pareiga likučius išdalinti vargšams kaip išmaldą. Išskyrus kraštutinio nepritekliaus atvejį, tai yra ne teisingumo, bet meilės pareiga, kurios vykdymo įstatymiškai negalima reikalauti. Bet už žmonių įstatymus bei teismus yra svarbesnis Viešpaties Kristaus įstatymas ir teismas, kuris įvairiais būdais ragina mus dalinti išmaldą: „Palaimingiau duoti negu imti.“ Taip pat tas gailestingumas, kurį parodėte arba neparodėte vargšams, bus traktuojamas kaip tas, kurį Jam parodėte arba neparodėte: „Kiek kartų tai padarėte vienam iš šitų mažiausiųjų mano brolių, man padarėte.“

Pateikiau ilgesnę enciklikos „Rerum Novarum“ ištrauką, nes ji atspindi krikščioniško požiūrio santrauką į nuosavybės prigimtį ir su ja susijusias pareigas. Svarstydama gamybą, krikščionių filosofija nori jai pajungti tai, kas žmoguje stipriausia: jo egoizmą, interesus, asmenybę, o nagrinėdama vartojimą, prieš tą egoizmą kovoja pabrėždama, kad gėrybės skirtos visiems, primindama, kad savininkas yra tik prievaizdas, kuriam patikėtas visiems Dievo sukurtų gėrybių dalies valdymas. Svarstydama valdymą, Bažnyčia patvirtina, kad privati nuosavybė yra gerovei būtinos gėrybių gausos priežastis, o nagrinėdama tų gėrybių panaudojimą reikalauja tam tikros rūšies iš meilės kylančio komunizmo. Meilė turi išlyginti tą nelygybę, kurią tarp žmonių sukuria likimas arba prigimtis.

Kad ir kokie būtų teisės į nuosavybę reikalavimai, gėrybes visada reikia vartoti apdairiai, atsižvelgiant į konkrečias sąlygas ir aplinkybes.

Bažnyčios Tėvai taip stipriai pabrėžia su turtais siejamas pareigas, taip aukštai vertina bendrą gėrybių paskirtį, taip karštai kviečia į tą meilės ir brolybės vartojime komunizmą, jog kai kurie mąstytojai juos priskiria nuosavybės priešams.

Bet taip nėra. Pasak de Champagny, „Bažnyčios Tėvai skelbia ne revoliuciją, o dorą. Todėl jie kreipiasi ne į tuos, kuriems dora neša naudą, o į tuos, kurie privalo ja vadovautis. Net stipriausio įkvėpi-

mo akimirkomis Bažnyčios Tėvai užgauna tik vieną stygą – sąžinės stygą: kursto ne vargšą prieš turtingą, o turtingą prieš jį patį vargšų naudai. Jie nori, kad viskas danguje duotų vaisių ir nuopelnų." Turtinguosius ragina išdalinti savo turtus vargšams, atsisakyti turtų neturtingųjų labui, bet niekada vargšams nepataria eiti plėšikauti su kirviais rankose ardant nedegamąsias kasų spintas [seifus], kurias turtingieji atsisako atidaryti.

3) Nuosavybė ir turtas yra ne pats sau tikslas, o tik tarnavimo individo, šeimos, visuomenės ir visos žmonijos gerovei priemonė. Nuosavybė nėra tik į vartojimą nukreiptas gėrybių valdymas, bet viena iš sąlygų, turinti padėti žmogui siekiant aukštesnių tikslų. Nuosavybė turi užtikrinti individo ir šeimos buitį, bet tik suderinamą su visuomenės gėriu. Teisė į nuosavybę yra individualistinė ir egoistinė, nes pirmiausia tarnauja savininkui ir jo šeimai. Vis dėlto jai nesvetimi ir socialiniai tikslai. To niekada nereikia išleisti iš akių. Tarnaudama individų interesams, nuosavybė tuo pat metu privalo atlikti ir socialinę funkciją – tarnauti visos visuomenės interesams.

Pasisavindamas gėrybes, savininkas prisiima tam tikras pareigas savo šeimai, įstaigai, darbuotojams ir visuomenei. Čia nepateiksiu išsamesnio tų pareigų apibrėžimo, ši užduotis priklauso etikai, pabrėšiu tik tai, kad kiekvieno žmogaus atsakomybės dydis tiesiogiai proporcingas jo socialiniam statusui ir turtui. „Mat, – pasak Naudet'o, – turtingas žmogus tuo, kaip jis tvarko savo gyvenimą ir išlaidas, gali daryti visuomenei teigiamą arba neigiamą įtaką. Pavyzdžiui, jeigu jis savo pajamas naudoja lenktyninių žirgų arklidžių išlaikymui, tai didina lažybininkų skaičių ir stumia žmones į azartinius lošimus bei amoralias jų pasekmes. Ir, priešingai, jeigu jas naudoja darbininkų butų statybai, kelių tiesimui, naujų ariamų plotų, duodančių darbą kaimo gyventojams, kuriuos bėda verčia emigruoti, įsisavinimui, tai tuo jis prisideda prie krašto gerovės didinimo ir dorovės lygio kėlimo."

Viena iš priežasčių, dėl kurios žmogui leista turėti didesnį atsargų kiekį, yra ta, kad visuomenei reikalingi tie, kurie, būdami laisvi nuo kasdienio darbo už duonos kąsnį, galėtų jai pasišvęsti ir siekti visiems

bendro gėrio. Etika nemato nieko netinkamo tame, jog kai kurie iš savo pajamų gyvenantys žmonės naudojasi kitų žmonių darbu su išlyga, kad mainais visuomenei teikia ne mažiau vertingas paslaugas. Taip pat moralistai neranda pakankamai piktų žodžių visokios rūšies parazitizmui, tinginystei ir taip vadinamam absenteizmui [atsiribojimui]. Iš esmės sunku įsivaizduoti, kaip gali atlikti savo visuomeninę pareigą žmogus, ištisai gyvenantis užsienyje, toli nuo savo šalies, kurios syvais maitinasi, toli nuo žmonių, kurių darbu gyvena.

Štai tokios yra nuosavybės ribos ir pareigos. Čia jas galėjau tik glaustai apibūdinti. Tačiau atsižvelgiant į dabar viešpataujančias tendencijas ir visuomeninių santykių paaštrėjimą, reikėtų su jomis plačiau ir giliau susipažinti. Dirbant šį darbą, reikėtų žadinti ir formuoti liaudies sąžinę. Ši pareiga gula ant spaudos, o pirmiausia ant dvasininkijos pečių. Reikia siekti teisingesnio nuosavybės padalijimo ir geresnio ekonominio gyvenimo organizavimo. Tačiau to siekiant nedera pamiršti, kad pačios pažangiausios reformos neilgai truks ir nedaug pasieks, jeigu tuo pat metu atitinkamai nereformuosime ir neformuosime paties gėrybių savininko ir šeimininko.

Pareigos, apie kurias kalbėjau, yra sąžinės pareigos. Tačiau pažindami žmogaus prigimtį nuosavybės reikaluose sąžine negalime pasikliauti; ji čia nėra pakankamas reguliatorius.

Kaip kiekvienu dalyku, taip ir teise į nuosavybę žmogus gali piktnaudžiauti. Asmeninis suinteresuotumas turėti nuosavybę gali peraugti į godumą, o išskirtinė naudojimosi teisė – į kietą egoizmą; savininkas gali kenkti visuomenei. Todėl šalia sąžinės reikia dar ir kito reguliatoriaus, kuris saugotų visuotinį gėrį. Juo turi būti valstybė. Jos pareiga – apibrėžti išorines, teisines nuosavybės ribas.

Jeigu saugome savo namus nuo žaibo, o laukus nuo potvynio, tai ar galime nieko neveikti regėdami kaip kapitalizmas ardo mūsų šeimos židinį, išnaudoja moteris ir vaikus, daugina proletariatą? Jei valdome gamtos procesus, pačias grėsmingiausias gamtos galias priversdami sau tarnauti, tai ar prieš ekonominio gyvenimo reiškinius turime jaustis bejėgiais? Akivaizdu, kad visuomenė gali ir privalo paimti į savo rankas ekonomikos raidą ir prigimtinio įstatymo bei

politinės išminties ribose sąmoningai ir tikslingai ją valdyti.

Pasak O. H. Pescha'o, bloga yra ta ekonominė santvarka, kurioje prigimtinės teisės į nuosavybę realizavimas daugumai yra nepasiekiamas, tuščia svajonė; neteisinga santvarka, kurioje saujelė žmonių gyvena ir lobsta visų kitų sąskaita; verta pasmerkimo santvarka, kuri neužtikrina teisingai iškovotų teisų įgyvendinimo.

O juk valstybė privalo stebėti, kad niekieno teisės nebūtų pažeistos; protingų ir teisingų įstatymų leidimu norminti prigimtinę teisę į nuosavybę; palaikyti taiką ir tvarką gėrybių paskirstymo ir vartojimo srityje taip, kad tas paskirstymas ir vartojimas atitiktų jiems keliamus tikslus ir neprieštarautų teisingumo bei bendrojo gėrio reikalavimams. Trumpiau tariant, valstybė privalo individų interesus derinti su visuomenės interesais; privalo būti tuo mechaniku, kuris sujungia socialinio mechanizmo smaigračius ir paleidžia jį veikti. Enciklikoje „Rerum Novarum" Leonas XIII teigia, kad „ne žmonių įstatymas, bet prigimtis suteikė jiems teisę į asmeninę nuosavybę, todėl viešoji valdžia negali jos panaikinti, bet gali riboti naudojimąsi ja, derindama prie bendrojo gėrio reikalavimų". „Tie, kurie vadovauja valstybei, privalo tai daryti įstatymais ir įsakymais, kad nuo pat valstybės suformavimo ir įsteigimo <...> sužydėtų viešoji ir privati gerovė."

Svarbi, bet kartu ir labai sunki užduotis slegia valstybės pečius, nes čia lengva peržengti ribą į vieną ar kitą pusę. Teisės į nuosavybę reguliavimo srityje filosofija siūlo tokį bendrą principą: valstybė, atsižvelgdama į bendrąjį gėrį, privalo vadovautis prigimtinio įstatymo ir teisingumo principais, tuo pat metu atsižvelgdama į liaudies kultūros lygį, su laiku kintančius santykius ir konjunktūras. Žodžiu, valstybinė ir teisinė nuosavybės santvarka turi žengti koja kojon su istorija. Jeigu ji stovės nepalenkiama kaip ąžuolas, tai revoliucijos audra gali ją sulaužyti arba išrauti, kaip tai neretai atsitinka.

Tai, ką jau pasakėme, rodo krikščionių sociologijos mokyklos vietą tarp dabar viešpataujančių valstybės vaidmens tautų socialiniame ir ekonominiame gyvenime teorijų. Individualizmas, nekreipdamas dėmesio į visuomenės interesą, atsižvelgia tik į individo interesus ir valstybei pripažįsta tik nuosavybės sargo vaidmenį. Socializmas,

priešingai, nori bendruomenės vardu atimti individų teises, o teisės į nuosavybę norminimą be jokių apribojimų atiduoti į valstybės rankas. Katalikų sociologija laikosi vidurio kelio: Valstybei ji patiki teisingo individo teisių įgyvendinimo pareigą ir tuo pat metu reikalauja, kad valstybė tas teises normintų taip, kad jų įgyvendinimas tenkintų bendrąjį interesą.

Kaip valstybė turi atlikti tą užduotį, kaip praktiškai spręsti laiko keliamus nuosavybės klausimus, nurodo atskiras mokslas, vadinamas politine ekonomija.

Tuo savo paskaitą baigsiu. Matome, kokį platų lauką žmogaus saviveiklai nuosavybės srityje palieka krikščionių pasaulėžiūra tiek teorijos, tiek praktikos prasme. Visą krikščionių teisės į nuosavybę teoriją glaustai išreiškia šie Leono XIII enciklikos „Rerum Novarum" žodžiai: „Dievas yra sukūręs žemę visų žmonių naudai bei gerovei. Jei sakoma, jog Dievas yra paskyręs žemę bendrai visiems žmonėms, tai nereiškia, kad žemės valdymas priklauso be skirtumo visiems, bet kad Dievas pats nė vienam atskirai nėra kokio nors žemės gabalo suteikęs. Privačios nuosavybės gi artimesnį sutvarkymą Dievas yra palikęs patiems žmonėms bei tautų nuostatams. Pagaliau, nežiūrint to, kad ir kaip būtų žemė atskiriems asmenims padalyta, ji nepaliauja tarnavusi visų žmonių naudai, nes nėra nė vieno iš mirtingųjų, kuris galėtų be jos vaisių gyventi." Krikščionių religija, nesigilindama į smulkmenas, brėžia bendrą kursą, kurio nuosavybės reikaluose privalome laikytis. Ji kaip saulė savo principais tarsi spinduliais žmogui apšviečia erdvę, kad jis galėtų saugiai žengti į priekį, ir kurstydama jo širdyje meilės bei teisingumo jausmo ugnį, teikia jam jėgų, kad kuo ryžtingiau žengtų į priekį. Bet ta šviesa vadovaudamasis žmogus pats turi ieškoti kelio, o tos jėgos remiamas privalo pats nugalėti tame kelyje sutinkamas kliūtis. Remdamiesi ekonominio gyvenimo stebėjimu, nuodugniai tirdami jo praeitį ir dabartį, privalome patys ieškoti tokių ekonominių problemų sprendimo būdų, kurie vis labiau atitiktų mums kartu su Evangelija duotus idealus. Privalome tvarkytis taip, kad kuo labiau priartėtume prie Dievo karalystės žemėje ir jo teisingumo.

Literatūra:

Encyklika papieża Leona XIII „Rerum Novarum". — Heinrich Pesch, S. J., „Liberalismus, Socialismus und christliche Geselschaftsordnung", tom I, drugie wzdanie, Freiburg in Br. 1901. — Wiktor Cathrein, S. J., „Filozofia moralna", pryek. Gostomskiego, Bibliot. dz. chryeś. tom III, część II, Warszawa 1904. — A. Pottier, „De Jure et Justitia", Leodii, 1900. — A. Vermeersch, S. J., „Questiones de Justitia", Brugis, 1904. — J. Costa-Rossetti, „Philosophia Moralis", Oeniponte, 1886. — Ch. Antoine, „Cours d'Economie sociale, Paris, 1905. — H. Pesch, S. J., „Lehrbuch der Nationalökonomie", tom I, Freiburg in Br., 1905. —Garrignet, „La propriete privée", dwa tomy, Paris, 1901. — Fr. Walter, „Das Eigentum nach der Lehre des hl. Thomas v. Aquin und des Socialismus". —Emil de Laveleye, „Własność piervotna", Warszawa, tłumacz. 1889. — „Reimpression des Theses de l'Union de Fribourg en Suisse 1883–1893", Blois 1903. — „Beschlüse, welche von drei verswchiedenen Studienkomissionen katholischer Socialpolitiker in den Jahren 1882–1891 gefasst worden sind", St. Pölten 1903. — Abbe Gayraud, „Un catholique peut-il-être Socialiste?" drugie wydanie, Paris. — Amand Rastoul, „Les Jesuites au Paragay", Paris, Bloud. — „Dictionnaire de Théologie Catholique, Vacant et Maugenot, Fase, XIX", Paris, 1906, słowo „Communisme". — Wogóle w podręcznikach Ekonomii politycznej, Filozofii Moralnej i w Encyklopedyach można znalieźć obfitą literaturę i materyał, dotyczący kwestii własności.

Versta iš: „Chrześcijańska teorya prawa własności", Kursa społeczne, Warszawa 1907, 92–123.

7. KĄ BAŽNYČIA APIE NUOSAVYBĖS TEISĘ MANO?[3]

Šviesiausiasis ir Didžiai Gerbiamas Pone ir Ponai,
Prakilnusis Rektoriau,
Šviesiausieji Profesoriai,
Brangiausieji Bendražygiai,

Pirmiau negu pradėsiu skaitymą, leiskite man padėkoti tiems, kurie man patikėjo sociologijos katedrą manydami, kad esu vertas jai vadovauti. Suvokiu, kokia sunki pareiga gula ant mano pečių šiais daugybės socialinių problemų, liūdinančių ir piktinančių daugumos žmonių sielas bei keliančių ginčus, laikais. Negailėdamas jėgų man patikėtas pareigas vykdysiu vadovaudamasis mūsų religijos principais ir ypač popiežius Leono XIII pavyzdžiu.

Dabar prie paties reikalo. Savo paskaitoje stengsiuosi išdėstyti tai, ką Bažnyčia mano apie nuosavybės teisę.

Neabejotina, kad nuosavybė žmogaus gyvenime atlieka svarbų vaidmenį. Juk žemė palaiko žmogaus gyvybę, maitina ir teikia tas priemones, kuriomis jis tiek savo kūno, tiek sielos galias panaudoja ir tobulina. Todėl netenka stebėtis, kad klausimas apie būdą ir pagrindą, kuriuo daiktas turimas ir naudojamas, nuo pat senovės laikų tiek mokytus žmones, tiek visuomenės reformatorius labai jaudino. Tie žmonės pasiskirstė į priešingas stovyklas: vieni teigė, jog kiekviena nuosavybė yra tiek prigimtiniam įstatymui, tiek teisingumui priešinga ir todėl turi būti panaikinta, kiti ją skelbė esant visus apribojimus ir pareigas pranokstančia aukščiausia žmogaus teise. Šie dalykai ir

3 Kalba, pasakyta pradedant 1907/1908 metų studijas Sankt Peterburgo Imperatoriškosios Romos Katalikų Bažnyčios Akademijoje. „Petrapilio Imperatoriškosios Romos Katalikų Bažnyčios akademijos leidinys, 1907–1908, p. 14–30.

mūsų laikais galbūt net su didesniu užsidegimu yra sociologų svarstomi, nes jie yra tarsi ašis, aplink kurią sukasi įvairios sociologinės ir ekonominės sistemos.

Kadangi tie dalykai yra itin svarbūs, pamėginsiu pateikti Bažnyčios požiūrį į nuosavybės teisę. Būtent jį ir pasistengsiu išdėstyti.

Pirmiausia paaiškinsiu, ką vadiname nuosavybe ir kokios yra jos rūšys. Vėliau parodysiu, kaip Bažnyčia ir religija sprendžia nuosavybės klausimą. Galiausiai aptarsiu, ką tuose dalykuose ji palieka laisvoms žmonių diskusijoms ir sprendimams.

Tad ką žodis *nuosavybė* reiškia?

Apskritai *nuosavybe* vadiname daiktus, kuriuos kas nors turi kaip savo. Šitaip suprantamai nuosavybei priešpriešinami tie daiktai, kuriuos visi vienodai turi, ir tie, kurių yra tiek daug, kad niekas nepretenduoja jų kaip nuosavybės turėti. Sociologai tuos daiktus kartais vadina bendrais todėl, kad jais, kaip oru, visi naudojasi, arba todėl, kad bet kas gali juos pasisavinti kaip tuos, apie kuriuos teologai sako, kad jie yra niekieno.

Objekto požiūriu nuosavybę galima patogiai skirstyti į: 1. Kilnojamų ir nekilnojamų gėrybių nuosavybę atsižvelgiant į tai, ar tuos daiktus galima perkelti iš vietos į vietą, kaip pinigus, ar jų buvimo vietos pakeisti negalima, kaip sklypų ir pastatų. 2. Gėrybių, skirtų tiesioginiam žmogaus vartojimui, kaip maistas, apranga, būstas ir t. t., ir gėrybių, skirtų kitų gėrybių gamybai, kaip įrankiai, mechanizmai, žaliavos ir t. t. Šią pastarąją gėrybių rūšį ekonomistai ir sociologai paprastai vadina kapitalu.

Subjekto požiūriu nuosavybė paprastai apibrėžiama kaip Dievo ir žmogaus įstatymu grindžiama galimybė turėti, tvarkyti ir naudotis kuriuo nors daiktu, tuo pat metu tokią galimybę neigiant kitiems asmenims. Tuo, kad kitus žmones nuosavybė atskiria nuo daikto ir neleidžia juo naudotis, pirmiausia prieštarauja bendrumui arba komunizmui, vadinamam negatyviuoju, tai yra sistemai, siekiančiai, kad viskas visiems būtų bendra ir niekas nebūtų nuosava. Jau minėjau, kad tokia sistema, kiek mums žinoma, neturi jokių šalininkų, nes akivaizdu, kad tokią sistemą įvedus, dingtų bet kokia paskata darbui ir

veiklai, atsirastų visuotinis nepriteklius ir kiltų karas visų prieš visus. Antra, nuosavybė prieštarauja pozityviajam komunizmui arba kolektyvizmui, sistemai, kuri reikalauja, kad visos išorinės gėrybės arba tik jų dalis kaip nuosavybė būtų atiduota tam tikrai žmonių sąjungai, pavyzdžiui, respublikai, valstybei, bendrijai valdyti ir tvarkyti.

Kai kurie mokslininkai komunizmą skiria nuo kolektyvizmo taip, kad jo vardu vadina tą sistemą, kuri reikalauja absoliučiai visas gėrybes perduoti visuomenei, o kolektyvizmu vadina tą sistemą, kuri visuomenės nuosavybei reikalauja perduoti tik kitų gėrybių gamybai skirtas gėrybes, arba tas, kurios vadinamos kapitalistinėmis gėrybėmis.

Subjekto požiūriu nuosavybė skirstoma į individualią ir kolektyvinę, atsižvelgiant į tai, ar savininku yra vienas asmuo, ar visa bendrija. Toliau – į privačią ir visuomeninę, atsižvelgiant į tai, ar gėrybes asmeniškai turi vienas asmuo ar kokia nors bendrija, ar jos priklauso valstybei ar visam miestui kaip gatvės, geležinkeliai ir t. t.

Manome, kad šių prielaidų pakanka tam, kad būtų suprantami tie dalykai, apie kuriuos kalbėsime toliau.

Trumpai tariant, kalbėsime apie tai, kaip ir kokiu tikslu Bažnyčia ir religija yra susijusi su nuosavybės klausimu?

Pirmiausia galima tirti ar apskritai kuri nors Bažnyčios teisė yra tinkama spręsti apie į nuosavybę patekusius daiktus? Juk Bažnyčiai savaime ir tiesiogiai (*per se et directe*) rūpi ne geriausias nuosavybės paskirstymas, o sielų išganymas. Ji uoliai dirba ne turtams, o religinei kultūrai; vadovauja ne ūkiniam liaudies gyvenimui, o žmonių dorovei, kuria juos pakylėja ir veda į galutinį, antgamtinį tikslą. Sritis, kurioje Bažnyčia labiausiai pasišventusi veikti, yra tikėjimo ir papročių sritis. Ja užsiimti Bažnyčią iš pat pradžių įpareigojo Kristus. Tačiau tiesą sako popiežius Leonas XIII, jog neteisinga būtų manyti, kad Bažnyčia taip įdėmiai užsiima sielomis, jog visiškai nekreipia dėmesio į tai, kas priklauso žemiškajam mirtingųjų gyvenimui. Juk Bažnyčia neignoruoja klausimo apie religiniam kultui ir dorybingam gyvenimui būtinų ir pakankamų gėrybių kiekį, kaip ten pat, vadovaudamasis šv. Tomu, moko Leonas XIII. Gražiausiomis kalbomis

apie pagarbą svetimoms gėrybėms nedaug bus pasiekta, jeigu jos bus sakomos kenčiantiems ir žūvantiems žmonėms, arba apie padorumą ir skaistumą tiems, kurių trys ar keturios šeimos yra priverstos glaustis viename mažame kambarėlyje ar penki ar šeši asmenys priversti miegoti vienoje lovoje. Bažnyčia neignoruoja fakto, kad vargas ir skurdas yra daugelio nusikaltimų kurstytojas. Todėl Bažnyčia iš pat pradžių visada jiems priešinosi, kaip tik galėjo. Geri yra tie nesuskaičiuojami įvairiarūšiai nuopelnai, kuriuos Bažnyčia atliko vargstančių ir beturčių gyvenimo palengvinimui. „Nemirtingas gailestingojo Dievo kūrinys – Bažnyčia, – teigia Leonas XIII, – kaip savo savaiminį ir tiesioginį tikslą turi sielų išganymą ir dangiškosios laimės pasiekimą. Bet tuo pat metu ji yra ir įvairių daugybės žemiškųjų gėrybių rūšių šaltinis taip, tarsi svarbiausias jos egzistavimo tikslas būtų šio žemiškojo gyvenimo gerovės užtikrinimas".

Tačiau ne tik šiuo požiūriu Bažnyčia užsiima žemiškaisiais dalykais. Pati nuosavybės teorija nėra visiškai svetima jos kompetencijai. Norint tuo įsitikinti, pakanka įdėmiau pažvelgti į jos dokumentus.

Turtų įsigijimas nėra svarbiausias žmogaus tikslas, o tik priemonė kitoms gėrybėms pasiekti. Todėl turtų siekimą žmogus turėtų nukreipti pirmiausia į savo galutinį tikslą ir kaip visus kitus dalykus jam pajungti. Kaip ir visais kitais atvejais, taip ir nuosavybės teisės srityje, žmogus privalo vadovautis tikėjimo nurodymais ir papročiais, todėl negali nekreipti dėmesio į tai, ką prigimtinis įstatymas ir Evangelija liepia.

Todėl Leonas XIII moko, kad Bažnyčia turi stengtis ne tik šviesti protus, bet ir savo nurodymais tvarkyti individų gyvenimą bei papročius. Egzistuoja tam tikri religijos nurodymai savaime ir tiesiogiai liečiantys ekonominį ir socialinį žmonių gyvenimą. Daugumą tų religijos diktuojamų nurodymų gali visiškai atitikti įvairūs visuomenės valdymo būdai ir teisės formos. Vis dėlto kartais gali atsitikti, kad nuosavybės valdymas taip išsigims ir suges, o ekonominio gyvenimo reikalai ir pagrindai bus taip sujaukti, kad tada jau platesniu mastu teks juos derinti su teisingumu ir prigimtiniu įstatymu. Klausiu, ką tokiu atveju turi daryti Bažnyčia? Gal tylėti? Argi nebūtų geriau, kad

ji pasmerktų tai, kas teisingumui priešinga, ir žmonėms rodytų teisingą sprendimą? Tai yra ne tik Bažnyčios teisė, bet kartais pareiga spręsti apie su nuosavybe susijusius dalykus. Bet kur gi, kalbant apie nuosavybę, reikalas liečia Bažnyčią.

Teisę į nuosavybę galima svarstyti įvairiais aspektais, nes nuosavybės klausime slypi daugybė klausimų, kurių sprendimas priklauso įvairių rūšių disciplinoms. Juk svarstant pelno ir naudos, nuosavybės valdymo, tvarkymo ir paskirstymo bei žemiškosios piliečių gerovės kėlimo ir laikinųjų gėrybių gausinimo klausimus, sprendimas priklauso ekonomikos disciplinai.

Kai norime sužinoti apie tai, kas nuosavybės valdyme kinta, praeina ir vystosi, o kas visada išlieka nepakitę, nes kyla iš pačios jos prigimties, kas priskirtina žmogaus laisvam sumanumui ir darbštumui – kreiptis turime į sociologiją.

Kai klausiama, kas yra teisėta, o kas neteisėta, kas išleistus įstatymus atitinka, o kas jiems prieštarauja, apie tai sprendžia teisininkas.

Pagaliau, kai norime sužinoti, kas atitinka prigimtinį bei evangelinį įstatymą ir patį teisingumą, o kas yra jiems priešinga, kai klausiame, kas nuosavybės reikaluose leistina, patenkame į sritį, kurioje Bažnyčia ir teologai, tie Bažnyčios moralistai, sprendžia tarsi aukščiausias teisėjas.

Ir šiuo požiūriu nuosavybės klausimas į Bažnyčios kompetenciją patenka tiek, kiek jis siejasi su sąžine.

Jeigu nuosavybę nagrinėtume tik ekonomikos požiūriu, tai tikrai mums neatrodytų, kad ji yra kaip nors susijusi su mūsų religijos dogmomis. Jeigu mūsų Tikėjimo išpažinimo tekstą perskaitytume nuo pirmos iki paskutinės dalies, tai pamatytume, kad nė viena iš jų savaime ir tiesiogiai nuosavybės klausimo neliečia. Nei reikalauja privačią nuosavybę įvesti, nei komunizmą draudžia. Bet viskas kitaip pasirodytų, jeigu apžvelgtume Dekalogą. Septintas įsakymas – „Nevok“ ir dešimtas – „Negeisi savo artimo namų: negeisi savo artimo žmonos ar vergo ir vergės, ar jaučio, ar asilo, ar bet ko, kas priklauso tavo artimui“ – ne tik patvirtina gėrybių paskirstymo faktą, ne tik to, kas mano, ir to, kas tavo, skirtingumą pripažįsta, bet ir svetimas gėrybes

liesti ir jų norėti draudžia.

Tad teisingai sakoma, jog kai Bažnyčia apie nuosavybę prabyla, tai visiškai neketina veikti jai svetimose ekonomistų ir sociologų srityse. Ji laikosi savo pačios veikimo lauko, būtent tik teisingumo ir sąžinės lauko, kurio įdirbimas ir apsauga jai yra patikėta.

Tokiai padėčiai esant, labiausiai pamokantis pavyzdys gali būti Bažnyčios požiūris ir elgesys su įvairiomis istorinėmis komunizmo rūšimis.

Šiuo požiūriu komunizmą galime traktuoti dvejopai: 1. Kaip teoriją, tam tikrą idėją, gryną proto sampratą; 2. Kaip faktą, kaip iš tikrųjų egzistuojantį ekonominio ir socialinio gyvenimo organizavimą.

Vienyti ir jungti visus kurio nors kaimo, miesto ar respublikos piliečius bendram darbui; vėliau to darbo vaisių išteklius taip paskirstyti, kad jų pakaktų kiekvieno žmogaus reikmių tenkinimui, o tai, kas lieka, išsaugoti kaip darbo tąsos ir kitų gėrybių gamybos priemones bei įrankius – visa tai yra bendri dėsniai, kuriais remdamiesi įvairūs filosofai ir reformatoriai manė galėsią įsteigti visapusiškai ir absoliučiai tobulą visuomenę, kurioje nebus nei turtuolių, nei vargšų, nei prabangos, nei skurdo.

Toks grynai ekonominio pobūdžio ir laisvas nuo visų filosofinių bei teologinių klaidų komunizmas neatrodo kuo nors religijai priešiškas. Galime jį įsivaizduoti kurioje nors visuomenėje esant. Ir niekada netrūko tų, kurie apie tokio komunizmo ateitį svajojo, pradedant šlovinguoju Platonu ir baigiant palaimintuoju Tomu Moru, anglų karaliaus Henriko VIII kancleriu, Campanella ir kitais. Bažnyčia nieko prieš tokius utopistus nesiėmė, leido jiems jų svajas ramiai svajoti.

Iš to galima daryti išvadą, kad jeigu tas kolektyvizmas, už kurį mūsų laikais taip smarkiai agituoja socialistai, pasiliktų vien teorijos srity, laisvas nuo visų filosofinių ir teologinių klaidų kaip kokio nors nuosavybės ir darbo valdymo samprata arba idėja, tai Bažnyčia prieš jį nieko nesakytų.

Tačiau komunizmas, anksčiau negu jis iškilo kaip tam tikra teorija,

kaip tam tikra visuomeninės sistemos atnaujinimo doktrina, įvairiose tautose pasirodė kaip realiai egzistuojanti ekonominio gyvenimo organizacija. Istorija pasakoja apie daugybę komunizmą praktikavusių visuomenių. Ir atrodo, kad tas realus, savaime atsiradęs komunizmas tikėjimo ir papročių neliečia. Mat jis atsirado natūraliai savaime arba laisva, teisėtai turimos nuosavybės atsisakiusių žmonių valia, arba veikiant įvairioms aplinkybėms, į kurias liaudis pakliuvo, pavyzdžiui, vietos, laiko, apsirūpinimo maistu ir t. t., ir kurios ją taip paveikė, kad ji pasirinko veikiau tą, o ne kitą ūkio valdymo formą. Tas komunizmas kaip santvarka arba ekonominis ir socialinis valdymas kilo iš tų papročių ir įstatymų, kuriais liaudis buvo valdoma. Kaip ekonominio gyvenimo faktas savaime ir tiesiogiai jis domina sociologus ir ekonomistus, bet neatrodo, jog kaip toks jis priklausytų teologų ir moralistų kompetencijai.

Be to, istorija liudija, kad Bažnyčia abejingai žiūrėjo į tokį tarp pačių krikščionių egzistavusį komunizmą. Juk pačioje Bažnyčioje galime matyti tam tikrą joje pasireiškusią komunizmo rūšį. Pirma Jeruzalės krikščionių bendruomenė praktikavo tam tikrą komunizmą, kurį pavadinau artimo meile (*caritas*), nes jos vedami turtingieji tai, ką turėjo, sudėjo prie apaštalų kojų, o šie tas gėrybes paskirstė neturtingiems. Pasak Apaštalų darbų, jų viskas buvo bendra ir nė vienas jų nieko nelaikė savo nuosavybe.

Maža to, egzistuoja toks komunizmas, kurį Bažnyčia pataria ir rekomenduoja kaip priemonę tobulumo siekimui, praktikuojamo vienuolių ordinuose ir tikinčiųjų organizacijoje. Tokį komunizmą pavadinau asketišku.

Pagaliau egzistavo komunistiniais principais vadovaujama krikščionių respublika, savo didžiausio klestėjimo laikais apėmusi 33 miestus ir kaimus, kiekvienoje gyvenant daugiau negu 162 tūkstančiams gyventojų, ir jos egzistavimas tęsėsi beveik du XVII ir XVIII amžių šimtmečius iki tol, kol ji liberalios brazilų valdžios nebuvo sunaikinta.

Tą laimingąja vadintą respubliką, Paragvajuje įsteigtą Jėzaus Draugijos tėvų, sudarė į krikščionybę atsivertę vietos gyventojai.

Nėra abejonių, kad jeigu tas komunizmas būtų kuo nors prieštaravęs religijos dogmoms, tai tėvai jėzuitai, tie budrūs tikėjimo grynumo saugotojai, nebūtų [santvarkos] kantriai palaikę, o pati Bažnyčia nebūtų leidusi jai atsirasti.

Rastoulas Amandas, kuris neseniai išleido į dienos šviesą knygą apie tą Paragvajaus krikščionių respubliką, daro dar radikalesnę išvadą. Jis rašo: „Tarkime, jog kuriame nors katalikų tikėjimo regione laisvu piliečių balsavimu arba dėl pačios įvykių raidos ir aplinkybių galios kada nors komunizmas būtų įvestas, tai manau, jog tai neprieštarautų jokiai mūsų tikėjimo dogmai. Dar mažiau jai prieštarautų tai, kad piliečiai leistų įstatymus, saugančius juos nuo to, kad privačios nuosavybės rėžimas iš naujo būtų įvestas." Tačiau šiam požiūriui negalime pritarti be išlygų. Juk gali atsitikti taip, kad tą režimą panaikinti piliečius pareiga privers būtent tada, kai, bėgant laikui, aplinkybės taip susiklostys, kad jame gyventi ir jį palaikyti daugumai piliečių taps neparanku, nes jam išliekant tik nedaugelis galėtų siekti savo aukštesnių tikslų.

Kai kurie toliau pažengę mąstytojai mano, jog komunistinis režimas kyla iš pačios Evangelijų dvasios, iš tų idėjų, kurias Kristus skelbė: žmonių lygybės, brolybės ir, svarbiausia, meilės. Bet, trumpai tariant, ši nuomonė yra klaidinga, nes Bažnyčia su savo dieviškais principais ir dogmomis, kurių neliečiamybę ir šventumą saugo ir gina, yra aukščiau visko, kas bėgant laikui keičiasi ir nyksta. Su jokia valdymo forma griežtai nesurišta Bažnyčia nė vienos iš jų nesmerkia. Galimybė pasirinkti valdymo formą ir būdą priklauso visuomenei, kad tik tos, laikui bėgant įvairiose tautose atsiradusios įvairios ekonominio ir socialinio valdymo formos neprieštarautų prigimties įstatymams ir teisingumo reikalavimams. Tačiau Bažnyčia yra ne tam, kad tas formas smerktų arba pati prie jų prisitaikytų.

Iš to, ką jau pasakėme, galima daryti išvadą, kad į komunizmą tol, kol jis yra tik ideali utopija, gryna sąmonės vizija, laisva nuo kokių nors filosofo ar teologo klaidų, arba kol jis yra reali, laisvu žmonių balsavimu įsteigta arba dėl natūralių priežasčių veikimo savaime susiklosčiusi santvarka, Bažnyčia žvelgia abejingai.

Bet kai minėtas komunizmas, įvairių, į jį įsimaišiusių klaidų lydimas, įsiveržia į tikėjimo ir dorovės sritį, ir prigimties bei teisingumo vardu pasmerkia visą privačią bei individualią nuosavybę, ir moko, kad jėga ir prievarta ją reikia panaikinti, Bažnyčia tokios klaidos ir tokio neteisingumo akivaizdoje negali nedaryti nieko, nes taip elgdamasi neatliktų savo pareigos.

Taigi jau pirmaisiais mūsų tikėjimo amžiais Bažnyčia per savo šventuosius tėvus Augustiną ir Epifanijų kaip eretišką pasmerkė vadinamą apostolikų sektą. Evangelijos apaštalų vardu jos nariai kovojo prieš bet kokią nuosavybę ir Kristaus mokslui prieštaraudami teigė, jog ką nors kaip nuosavybę turintis negali būti išganytas. Lygiai taip pat Bažnyčia pasmerkė ir kitas, viduriniais amžiais atsiradusias, daugiau ar mažiau klaidomis užsikrėtusias eretikų sektas.

Lygiai taip pat Bažnyčia reaguoja į socializmą visur, kur tik jis pasirodo dienos šviesoje. Lygiai taip pat jį dar kartą pasmerkė pontifiko Leono XIII lūpomis, kuris net didelę savo enciklikos „Rerum Novarum“ dalį parašė prieš socializmą. Mūsų gyvenamais laikais svarbiausia žinoti ir suprasti, ką Leonas XIII smerkia drausdamas socializmą. Savo 1878 metai išleistoje enciklikoje „Quod Apostolici muneris“ Leonas XIII socialistus kaltina tuo, kad jie atsisako paklusti aukštesnėms galioms, kad silpnindami prigimtinį vyro ir moters ryšį bei neribodami geidulingumo jie žemina natūralią vyro ir moters sąjungą, kad pasisako prieš teisę į nuosavybę reikalaudami, jog būtų atimta ir bendru padaryta visa, kas teisėtai paveldėta, talentingu darbu arba taupiu gyvenimu įgyta.

Kaip tą socialistų teiginį reikia suprasti? Jų principo postulavimą reikia atskirti nuo taikymo. Pats jų skelbiamas principas tikrai yra teisingas. Leonas „Rerum Novarum“ aiškiai to moko: „Kaip padarinys priklauso pradžią jam davusiai priežasčiai, taip darbo vaisius teisėtai priklauso tam, kuris tą darbą atliko.“ Tačiau čia daugiausia kalbama apie to principo taikymą. Argi jį būtų galima teisėtai taikyti dabartiniam gamybos proceso valdymui? Man atrodo, tikrai ne. Nes juk negalima abejoti tuo, jog neteisinga reikalauti, kad iš kapitalisto arba fabriko savininko būtų atimtos tos gėrybes, kurios jam teisingai

ir teisėtai priklauso, ir jam būtų neleista naudotis savo darbo vaisiais.

Be to, nors dabartinėje kapitalistinėje gėrybių gamyboje dalyvauja daugybė žmonių, tačiau skirtingai, nes vienaip tai daro dirbtuvės vadovas, kitaip – kvalifikuotas darbininkas, o dar kitaip – padienis darbininkas. Ir jie visi nevienodai patiria likimo siunčiamas nelaimes. Tad ką tiems, kurie sumaniai organizavo bendrą darbą, vadovaujantis teisingumo įstatymu, reikėtų skirti? Pasak Leono XIII, „į šį klausimą nelengva ir net pavojinga atsakyti, nes sunku taip suderinti teises ir pareigas turtingųjų ir beturčių, tų, kurie [gamybai] teikia daiktus, ir tų, kurie teikia darbą, kad jų vienybė būtų išsaugota." Be to, šį klausimą kaip laisvų tyrimų sritį derėtų palikti tiems, kurie norėtų juo užsiimti.

Šiuose reikaluose tik būtina vengti bandymo Bažnyčios vardu spręsti tuos dalykus, kurių Bažnyčia nei nori, nei gali spręsti, kuriuos ji paliko laisvam žmonių tyrimui bei aptarimui, ir neturime to, kas dar nėra apaštališkuoju sprendimu patvirtinta, teikti kaip aiškios dogmos. Mat niekas žmonių sielų nuo religijos taip smarkia neatitolina, kaip piktnaudžiavimas jos principais ir dogmomis, siekiant pateisinti savo egoistinius tikslus ir pagrįsti pažiūras, kurios ne visada būna teisingos. Be to, būtina atsižvelgti ir į tuos, kurių pažiūros į tas pačias problemas yra kitokios.

Su kapitalistine nuosavybe susiję dalykai dabar toli gražu nėra tobuli, nes esamų gėrybių paskirstymas nėra optimalus, o pelno pasidalijimas ne visada teisingas ir kiekvieno nuopelnus atitinkantis. Mūsų visuomenėje netrūksta to, ką būtina atnaujinti ir reformuoti. Tikriausiai niekas taip smarkiai nepasmerkė to, kas dabartinei socialinei ir ekonominei tvarkai daro didžiausią įtaką, kaip tai padarė Leonas XIII savo enciklikoje „Rerum Novarum". Jis rašo, kad „XVIII šimtmetyje panaikinus senąsias amatininkų sąjungas ir jų nepakeitus jokiomis kitomis, juos ginančiomis organizacijomis ir tuo pat metu silpnėjant religijos įtakai viešajam gyvenimui bei įstatymams, pamažu atsitiko taip, kad vieniši ir beginkliai dirbantieji pateko į savininkų žiaurumo ir gobšumo varžybų nelaisvę [...]. Politinių permainų galia miestų gyventojus padalijo į dvi labai skirtingas klases: vienai

priklauso galingi, nes turtingi; ši visą gamybą bei prekybą valdanti klasė savo patogumui ir tikslams naudoja visų gabumus bei išteklius. Kitai klasei priklauso silpnų ir neturtingų dauguma [...], prie to dar prisideda tai, kad darbuotojų samdymas ir visa prekyba sutelkta nedaugelio rankose taip, kad santykinai nedidelė turtingiausių žmonių grupė nesuskaičiuojamai dirbančiųjų daugumai uždėjo beveik vergovės jungą." Todėl atsitiko taip, kad „žemiausias žmonių luomas, sudarantis didžiausią žmonijos dalį, pateko į varganą ir apgailėtiną būklę".

Tad blogis visiems žinomas. Bet svarbiausia – klausimas, kaip tas blogis turėtų būti gydomas? Kaip neteisingumas turėtų būti iš visur šalinamas? Galop, kaip pati visuomenė turėtų būti atnaujinta? Tai yra klausimai. kuriuos spręsti privalo sociologai, ekonomistai, moralistai, valstybės reikalų žinovai ir kiti įgalioti asmenys. Šių klausimų sprendimui visose mūsų paskaitose skirsime dėmesio.

Todėl privalome ištirti ir atskirti tai, ką nuosavybės reikaluose Bažnyčia pasmerks, nuo to, ką paliks laisvam žmonių tyrimui. Netrukus parodysime, kad ji palieka tai, kas šiuose reikaluose vadinama pozityviąja Bažnyčios doktrina. Joje nėra jokio dogmatinio *ex cathedra* nuosavybės reikalus liečiančio apibrėžimo.

Tačiau teiginį, kad „žmogui leista daiktus turėti privačioje nuosavybėje", galime pateikti kaip visų pripažintą katalikų doktrinos tezę.

Kad privati nuosavybė be jokios abejonės kyla iš pačios [žmogaus] prigimties, netikėtai sužino tas, kuris tam [privačios nuosavybės] režimui priskiria arba mėgina neigti socialinę kilmę. „Turėti daiktus privačioje nuosavybėje kaip savo, – teigia Leonas XIII, – yra prigimties žmonėms duotas įstatymas."

Tiek apie [nuosavybės] teisėtumą. Tačiau galima klausti, ar pats nuosavybės režimas yra būtinas ar nebūtinas?

„Žmonių giminės visuma, – rašo Leonas XIII, – kitaip mąstančiųjų nuomonių beveik visiškai nepaveikta ir uoliai tirdama prigimtį, pačiame prigimties įstatyme atrado gėrybių pasidalijimą ir privatizaciją, įsitikino, kad ji labiausiai atitinka žmonių prigimtį bei taikų ir ramų sugyvenimą, ir kad ją pašventino amžių praktika." Taigi tas

režimas ne tik atitinka pačios prigimties įstatymus, bet jis dargi būtinas kaip labiausiai tinkantis žmonių prigimčiai bei ramiam ir taikiam sugyvenimui. Tačiau toji privačios nuosavybės režimo būtinybė nevienodu akivaizdumu ir pačiu privačios nuosavybės įstatymu mūsų protui atsiskleidžia. Tas režimas yra būtinas, bet tam tikra prasme jo būtinybė yra santykinė, nes, viena vertus, jis kyla iš žmonių prigimties, todėl jam būdingos tiek geros, tiek blogos tendencijos, kita vertus, augant kultūrai, jis kyla iš bendrojo gėrio reikmės. „Privati nuosavybė tapo būtina tik po daugelio vienas kitą sekusių papildymų." Todėl gali būti, jog ten, kur žmonių prigimtis arba kultūra tai pakelia, tam tikrą laiką išsilaiko ir bendrosios nuosavybės režimas.

Pačią krikščionių doktriną apie privačios nuosavybės teisę popiežius Leonas XIII savo enciklikoje „Rerum Novarum" šitaip išdėstė: „Dievas yra sukūręs žemę visų žmonių naudai bei gerovei. Jei sakoma, jog Dievas yra paskyręs žemę bendrai visiems žmonėms, tai nereiškia, kad žemės valdymas priklauso be skirtumo visiems, bet kad Dievas pats nė vienam atskirai nėra kokio nors žemės gabalo suteikęs. Privačios nuosavybės gi artimesnį sutvarkymą Dievas yra palikęs patiems žmonėms bei tautų nuostatams. Pagaliau, nežiūrint to, kad ir kaip būtų žemė atskiriems asmenims padalyta, ji nepaliauja tarnavusi visų žmonių naudai, nes nėra nė vieno iš mirtingųjų, kuris galėtų be jos vaisių gyventi. Tie, kurie neturi žemės, pakeičia ją darbu."

„Laikinos gėrybės, – sako šv. Tomas, – kurias žmogui teikia Dievas, jam priklauso tik nuosavybės prasme, bet vartojimo prasme priklauso ne tik jam, bet ir tiems, kuriuos jis savo pertekliumi gali paremti." Ir kitoje vietoje apie išorinius daiktus [jis] sako, kad „žmogui tinka du dalykai: galėjimas juos įsigyti ir atiduoti, ir šiuo požiūriu leidžiama, kad žmogus turėtų nuosavybę <...>. O kitas išorinių daiktų atžvilgiu žmogui tinkantis dalykas yra pats jų naudojimas." „Bet jeigu klausiama, – sako Leonas XIII, – kaip reikia gėrybėmis naudotis, Bažnyčia nesvyruodama atsako: išorines gėrybes žmogus privalo laikyti ne asmenine, o bendra nuosavybe, kad lengviau jas atiduotų tiems, kuriems jų būtinai reikia. Todėl šio pasaulio turtuo-

liams Apaštalas liepia dosniai dalintis su kitais.“ Iš nieko griežtai nereikalaujama vargstančiųjų rėmimui atiduoti tai, kas būtina jam pačiam arba jo šeimai, ir net nereikalaujama, kad siekiant paremti vargšus būtų atsisakoma socialinio statuso palaikymui bei išraiškai būtinų išlaidų, nes niekas nėra įpareigotas gyventi netinkamai. Bet kai poreikiai patenkinti ir statusas išlaikytas, pareiga reikalauja iš to, kas atlieka, duoti skurstantiems. „Iš to, kas virš, duokite išmaldą.“ Ta pareiga yra ne teisingumo, išskyrus kraštutinius atvejus, o krikščioniškos meilės pareiga, kurios atlikimo veikiantis įstatymas tikrai nereikalauja. Tačiau žmonių įstatymus ir sprendimus pranoksta įstatymas ir sprendimas Kristaus Dievo, kuris įvairiais žodžiais pataria išmaldą dalinti.“

Išsamesnį visų šių dalykų aiškinimą ir įrodymą paliekame kitoms mūsų būsimoms paskaitoms.

Ir tuo dabar baigiu šią savo paskaitą.

Versta iš: Bł. Jerzy Matulewicz Scripta Academica. Bibliografia Bł. Jerzego, wydali: ks. Jan Bukowicz MIC, Tadeusz Górsky MIC, Warszawa, 2002, p. 115–131.

Jurgis Matulaitis.
Socialinė filosofija / Jurgis Matulaitis – Vilnius: Valstybingumo studijų centras, 2019. 148 p.

ISBN 978-609-95811-7-0

Palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio (1871–1927) atminimas Lietuvoje dažniausiai siejasi su jo ganytojišku darbu tautiškai mišrioje Vilniaus vyskupijoje 1918–1925 metais. Nors Jurgio Matulaičio gyvenimas ir veikla gana plačiai aprašyti, iki šiol beveik jokio dėmesio nėra susilaukę ir

visuomenei beveik nežinomi arkivyskupo darbai krikščioniškos socialinės filosofijos plėtojimo srityje. J. Matulaičio socialinė mintis Lietuvoje pamiršta iš dalies dėl to, jog šiomis temomis jis daugiausiai rašė lenkų kalba, ypač dėstymo Varšuvoje laikotarpiu. Dėl to ši mintis ne mažiau reikšminga tiek istoriškai, kaip padėjusi pamatus pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį Lietuvos politinį gyvenimą formavusioms idėjoms, tiek ir šiandienai, kaip pavyzdys mūsų tautos katalikiškos socialinės minties, verčiančios kelti Lietuvoje ir ypač apleistus socialinio teisingumo klausimus. J. Matulaičio socialinės filosofijos tekstų rinktinė yra bandymas grąžinti į Lietuvos gyvenimą tiek J. Matulaitį kaip socialinį mąstytoją, tiek socialinio teisingumo klausimus apskritai.

Socialinė filosofija
Jurgis Matulaitis

Sudarytojas Albinas Plėšnys
Maketas ir dizainas Eglė Stonienė
Vertėjas Gintautas Vyšniauskas

2019 02 04. 9 leidyb. apsk. l. Tiražas 300 egz.
Išleido VšĮ „Valstybingumo studijų centras“
Spausdino UAB „Ciklonas“ www.ciklonas.lt
Žirmūnų g. 68, 09124 Vilnius